

OBZORJA

LETO 1938

ŠTEV. 5—6

REVIJA ZA LEPOSLOVJE UMETNOST IN PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: V NARAVI — Anton Ingolič: UGASLE OČI — Janko Samec: JUTRO — Ivan Potrč: PRVA SREČANJA — Branko Rudolf: ŽELJE — Janko Samec: NOČNI IZPREHODI — B. Borko: NA JONSKEM MORJU — I. Tavčar: ALI SMO ŽE PREBOLELI GOSPODARSKO KRIZO? — Ing. J. Teržan: KMETIJSTVO IN INDUSTRIJA — Ivan Bratko: JUŽNO-IZHODNA EVROPA, NJEN GOSPODARSKI USTROJ IN RAZVOJ — Jože Kerenčič: ZEMLJIŠKI ODNOSI V JERUZALEMSKIH GORICAH — Jože Petrič: NEKAJ MISLI K AGRARNEMU VPRAŠANJU — PREGLED — OCENE

Revija „OBZORJA“

izide dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100'—, za pol leta din 50'—, za vsak mesec din 9'—; za dijake za vse leto din 84'—, za pol leta din 42'—, za vsak mesec din 7'—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Dopisi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba. Urejata jo prof. dr. Vladimir Kralj in prof. dr. Ivan Dornik, oba v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Pošiljamo peto in šesto številko (v enem zvezku). Prilagamo naročilnico in položnico.

Prosimo vse one, ki smo jim revijo poslali, da poravnajo naročnino, ker more revija samo na solidni gospodarski osnovi vršiti kulturno delo, ki si ga je zastavila.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravnava naročnino, bodisi celotno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, naj jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter sporočijo naslove novih reflektantov nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte nove naročnike! Poslužite se priložene položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Krog naših sodelavcev z velikim leposlovnim in publicističnim slovesom se širi ter je pričakovati, da se bodo „Obzorja“ v kratkem času razvila v eno naših najbolj uglednih revij.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800'—, pol strani din 400'—, četrt strani din 200'—. Mali oglasi: beseda din 1'—, najmanjši znesek din 20'—.

V naravi

Za glavo roke gospodična je sklenila
in veter veje ji lase v obraz;
tak tiho je v trenutku — odzvonila
je cerkvena na hribu in ta čas
oblaki in drevesa, vse stvari —
to čutimo, so žive kakor mi.

Najslajši mesec junij, to si ti.
Dobra toplota rahlo v nas pronica,
dolina vseokrog na moč dehti.
Dekletu senčijo trepalnice čez lica —
narava vsa žari v nedozoreli sili,
a naši čuti radi bi odgovorili.

Zdaj vzbujajo neznani se spomini,
v toploti vstajajo slasti nekdanje —
nad nami v svetli plavajo modrini
oblaki, rahli kakor naše sanje,
in vse, kar zremo, vse, kar je okrog nas,
zamaknjeno živi v globoki čas.

Dekletovi lasje diše, kot listi mladi roži.
Ko lepe ude v rahlo je sprostila,
se z mišicami, s konci živcev v koži
s prostorom, sncem vsa bi se spojila.
In ko devica znova sklene svoje roke,
so barve, sence in luči vse bolj globoke.

Ugasle oči

Matija Brenk je bil invalid brez invalidnine. Prav zadnji teden vojske se je kot zanalašč razletela blizu njega granata in mu vrgla v oči prahu in peska, da mu je postal pogled moten; spoznali so ga za dvajsetodstotnega invalida. Z leti se mu je vid poslabšal, z očmi ni več razložil ženskega čevlja od moškega, zato je moral odložiti šilo in dreto, in leta petindvajsetega so ga priznali za osemdesetodstotnega. Dobival je mesečno lepe denarce, s poljskim delom je še tudi nekaj zaslužil; zato ni čuda, da ga je večkrat obiskala mlada Gabrova Zala, ki ga je končno odpeljala tudi pred oltar. Dvajset let mlajša Zala pa je imela mnogo potreb in invalidnina je postala premajhna, ker Matija ni mogel opravljati vseh poljskih del, svoje zemlje pa tudi ni imel mnogo. Vendar se je brigal za svojo mlado ženo in ni dovoljeval, da bi hodila drugam na delo. Začel je zahajati v bližnjo reko loviti ribe. V tem je bil že v mladih letih mojster, prenekatero je prinesel domov ali pa prodal. Zala je postala zadovoljnejša; dobra jed je bila v hiši in tudi več denarja. Toda to ni trajalo dolgo. Zalotil ga je zakupnik, graščak iz sosednje vasi. Prvič mu je samo vzel ribe in mu zapretil s sodnijo, drugič ga je naznanil in Matija je odsedel tri dni. No, to še ni bilo tako hudo; toda naslednjega leta, devetindvajsetega, so mu odvzeli invalidnino in mu sporočili, da je postal po novih paragrafi invalidnine nevreden, ker je kradel in je bil kaznovan radi koristoljubja. Matija je povedal v svojem srdi nekaj tako krepkih, a pravičnih, da so ga spet zaprli za nekaj dni. V tistih strašnih dneh mu je vid še bolj opešal, človeka ni več prepoznal, videl ga je korak pred seboj le še kot senco. Drugega sploh ni razločeval kakor motno svetlobo in sence. Človek mu je postal senca, senca pa mu je postala tudi krava, voz ali drevo. Tudi Zala. Zala je še potrpežljiva, vodila ga je od oblasti do oblasti, delala zanj prošnje in pritožbe, a nič ni pomagalo. Matija Brenk se je boril sicer štiri leta na ruski in italijanski fronti, trpel žejo in lakoto, pustil tam svoje oči, toda izgubil je invalidnino, ker je ukradel nekaj kilogramov rib sosednemu graščaku, ki je med vojsko z ruskimi ujetniki spremenil širne močvirnate pašnike in travnike okoli Zatišja v najrodovitnejše njive in tako obogatel. Na njegove številne pritožbe so mu naposled odgovorili, da zoper njega govori še drug paragraf, da namreč ni oslepel zaradi rane, ki bi jo bil dobil na fronti, marveč je to starostna bolezen, saj že leze v šestdeseto leto.

Do tega časa se je tolažil, da bodo vendar spoznali krivico in jo popravili, zdaj pa mu je skopnelo poslednje upanje. Oklenil se je Žale. Vsaj mlado ženo še je imel. Ni mogel sicer videti, ali je še lepa, kakor je bila nekoč, toda že njena bližina ga je navdajala s toploto. Čez dan je pasel za kočjo edino kravo ali pa čepel na pragu in čakal noči.

Toda polagoma se mu je začela Zala izmikavati. Že prej ni bila vedno ljubezniva z njim, zdaj je imela vedno redkeje prijazno besedo zanj.

„Kako misliš?“ mu je dejala kmalu potem, ko ni bilo nobenega upanja več na invalidnino. Mlade, napete ustnice so ji drhtele od ogorčenja, z lepimi belimi rokami, ki pet let niso opravljale težkega dela, si je segla v lase in se gledala v okno. Bila je svežih in polnih lic, zadnja leta so jo pomladila, čeprav se je smilila včasih sama sebi, ker je imela moža takšnega slepca. A dobro ji je delo, ker so ji ljudje zavidali radi lepega življenja, s kakršnim se še bogate kmetice niso mogle pohvaliti. Zdaj pa naj gre k njim na delo kot poslednja kočarica? Zaloputnila je okno in ostro končala: „Nečesa se boš že moral lotiti!“

Matija, ki je bil že tako majhen možak, je po teh besedah še bolj zlezal sam vase; hotel je odgovoriti, saj je vendar toliko let skrbel zanj, da bi ta leta, ki so še pred njim, lahko ona nekoliko bolj prijala za delo, vendar tega ni rekel; sklonil je že močno osivelo glavo, uprl svoje nekdanje živorjave, zdaj motne, le napol odprte oči v tla in zamrmral bolj zase kot za Zalo, ki je medtem že zapustila sobo.

„Da, nečesa se bom moral lotiti...“

Toda česa? se je vprašal z bridkostjo.

V redu je še lahko sekal samo šibje, a še to mu je šlo tako počasi od rok, da si je komaj prislužil za tobak, a še tega dela ni bilo mnogo. Povečini so to opravili užitkarji. Pasel je lahko le svojo kravo. Drugega ni mogel. Zdaj mu pač ne bo ostalo drugega, da bo spet začel hoditi na reko. Izgubiti ne more ničesar več. Odtlej je vse dneve in večere presedel na obrežju in niso ga zalotili. Mogoče so ga, a nihče mu ni rekel žale besede, saj je Matija govoril dovolj glasno po vasi, da bo zavihtel gospoda graščaka in ga vrgel v vodo, če mu reče samo eno besedo. Nekoč pa ga je le dobil oskrbnik, mu vzel ribe in dejal, da je to že preveč, kar dela, in da je gospoda minila dobra volja. Odslej ni imel več miru pred njim. Zala je postala še bolj zadirčna. Slednjič je le morala na delo v vas. Matija jih je moral slišati vsak večer. Polagoma se je le pomirila, celo domače delo je zanemarjala. Vračala se je vedno bolj pozno. Tožila ni več, a tudi sicer ni z Matijem mnogo govorila.

Matija pa je postal zaskrbljen. Čakal je na pragu, dokler ni pozno ponoči zaslišal na cesti njenih korakov. Nasmehnil se je, se dvignil in jo pozdravil z lepo besedo:

„Dober večer, Zala! Dolgo te ni bilo!“

Ona pa ga je trdo zavrnila:

„Misliš, da smo ležali! Dozdaj sem delala kot črna živina!“

Potem se je tako dolgo motal okoli nje, dokler ga ni še trše zavrnila:

„Ne nori! Lezi pa mi vsaj ti daj mir! Dovolj sem delala!“

Matija ni nič več opravil pri njej. Ležal je sam na svoji postelji in upiral svoje motne oči v strop. Videl ni ničesar, čeprav je včasih lila mesečina

skozi okno in je bilo v sobi svetlo kakor podnevi. Poslušal je Zalino globoko dihanje. Nekoč se ni mogel premagati, planil je k njej. A zbudila se je in ga sunila od sebe, da se je opotekel po tleh.

„Še ponoči ne bom več varna pred teboj! Dobro, potem boš pač spal zunaj ali bom pa jaz spala drugje. O, saj me bodo že vzeli kam pod streho!“

Od tiste noči se je premagoval. Ne, drugod pa ne bo spala! Tako jo ima vsaj ponoči poleg sebe in bedi nad njo. Včasih ni zatisnil vso noč očesa, posebno kadar je zunaj divjal vihar. Vsak čas je zaškrípalo in zaropotalo. Ni imel več miru. Zdelo se mu je, da je prišel nekdo vmes; videl ga ni, a čutil ga je vedno trpkeje. Ko je Zala pokojno spala na svoji postelji, se mu je zdelo, da spi tisti nekdo poleg nje. Kadarkoli je bila ona doma, ga je čutil med njo in seboj. Sedel je kje tam za pečjo ali drugod in se pogledoval z Zalo, ki se mu je smehljala in mu namigovala. Včasih je stopila tudi k njemu in tedaj jo je objel okoli pasu in ji zašepetal kaj takšnega, da se je nasmejala.

„Kaj že imaš spet?“ je tedaj nestrpen zaklical in se pognal tja, kjer je menil, da stoji neznanec.

„Glej ga! Nazadnje se še smejati ne bom smela!“ je vzkipela Zala. „Ali si ob pamet ali kaj!“

Neko noč, ko se je vrnila posebno pozno, pa jo je ujel za roko in spregovoril trdo:

„Zala, ne laži, z njim si spala!“

Ni je videl, niti kot senco ne, a čutil je, da je vroča, kakor je bila včasih, ko je spal pri njej.

Zala pa se ga je oprostila in se hrupno zasmejala.

„Mar mi je za take norčije! Sem jih imela s teboj dovolj!“

Odslej ni mogel več mirno sedeti na obrežju in čakati na ribo. Gnalo ga je po poljih. S svojo težko okovano palico je tipal po ozkih poteh med njivami in pašniki ter prisluškoval na vse strani. Če je v bližini zaslišal človeške glasove, se je potuhnil v koruzo in oprezal iz nje po več ur. Ljudem je udarilo takoj v oči.

„Matija, že spet na lov?“ ga je nekoč pozdravil Breznik.

Matija je postal in vprašal:

„Kaj? Kako?“

Oni pa ni dejal ničesar več, samo nasmejal se je in šel svojo pot. Ta smeh je povedal Matiji več kakor beseda. Zato je še skrbneje iskal, dokler le ni prišel do njive, s katere mu je zadonel na uho njen veseli, zvonki smeh. Smuknil je v bližnjo koruzo in se previdno vlačil proti njivi. Že je razločil posamezne glasove.

„Ti, Zala, se lahko smeješ, ker imaš slepca za moža! Ne vidi ničesar, čeprav bi imela drugega v postelji!“ je zaklicala neka ženska.

Zala pa ji je odgovorila:

„To je edino, kar imam od njega! Niti dinarja ne prinese več k hiši! Le poglej, kakšna sem!“

„No, tebi ne bo sile za obleko, če ti je ne bo kupil on, pa ti jo bo kdo drugi!“

Potem so govorile o drugih rečeh, kakor je navada na njivi.

Drugo jutro se je Matija napotil zdoma, ko je Zala še spala. Prehodil je dve vasi, v tretji pa je stopil v prvo hišo, ponižno snel klobuk z glave in vdano zaprosil:

„V božjem imenu vas prosim za majhen dar! V vojski sem izgubil oči, usmilite se me!“

Besede so mu šle težko iz ust; bolele so ga, kakor bi jih kdo sekal vsako posebe iz njegovega telesa. Usramočen je sprejel prvi podarjen novc. Še težji mu je bil korak, ko je stopil v naslednjo hišo. A spoznal je, da ni druge rešitve.

Zvečer je našel Zalo že doma.

„Danes si prišla zgodaj!“ se je razveselil in stresel pest drobiža na mizo. „Na, tole sem zaslužil, nekaj bo že!“

Zala je vzela molče denar in ga preštela. Čez dolgo, ko se je spravila že v posteljo, je spregovorila:

„Če bi bilo vsak dan toliko, pa nama ne bi bilo sile! Samo tod okoli ne hodi, da ne bodo zvedeli ljudje!“

Zala ni bila več zadirčna. Celo kakšno lepo besedo je imela zanj. Tudi z dela se je vračala prej. Neki večer, ko sta že ležala, je rekla:

„Nisem si mislila, da je v tebi še toliko moči!“

Matija je njene besede obračal na vse strani, pa le ni vedel, kako naj nanje odgovori. A dele so mu dobro in zdelo se mu je, da se je tisti, ki je bil prej med njima, nekam potuhnil.

Nekaj noči pozneje pa mu je rekla naravnost:

„Matija,“ — tako ga ni klicala že odtedaj, ko je izgubil invalidnino — „ali te je hoja res tako utrudila?“

Tokrat je razumel.

Tako je bilo nekaj večerov, potem se mu je jela spet izmikati. Matija je bil potrpečljiv in je čakal. Hodil je po daljnih vaseh in beračil. Začel je tudi izostajati po dva, tri dni, zato pa je potem prinesel več. Ko je zapadel sneg, si je dobil nekje v tretji vasi dečka, ki ga je vodil. Zdaj ga po ves teden ni bilo domov. Ko je prišel, pa ga je Zala spet lepo sprejela in mu stregla.

Tako je minila zima. Matija je sicer precej opešal, zato si je pa opomogla Zala. Prav obilna in mehka je postala. Bilo mu je lepo, če jo je samo objel okoli pasu.

Na pomlad ga je vprašal nekdo v sosednji vasi:

„Matija, kako ga boš krstil?“

Matija je zazijal:

„Koga?“

„No, otroka vendar!“

Matija ni več spraševal in ne odgovarjal. Okrenil se je naravnost domov. Toda Zala ga je nedolžno zavrnila:

„Ali ti mar ni prav?“

O, Matiji bi bilo že prav, da ne bi prišlo tako nanagloma in po tako čudno zaviti poti. Že od nekdaj si je želel otroka, a ni ga bilo. Od kod pa bi naj zdaj prišel?

Spet je stopil oni tretji med njiju. In še nekdo. Otrok.

Njegova beraška palica je ležala zaprašena za pečjo, ni je mogel vzeti v roke. Zala pa mu ni dala miru.

„Kaj pa misliš,“ ga je podila iz kože, „otroka boš dobil, pa smo brez denarja! Kar spravi se mi od hiše in glej, da kaj prineseš!“

Matija pa je odšel za vas, legel v travo in strmel v nebo. Celo ljudem se je jel izogibati; zdelo se mu je, da se mu posmehujejo.

Breznik ga je le staknil in mu dejal:

„No, kako je, Matija? Zala hodi še vedno na delo? A k Smolejevim je nič več ni? Ali ji ne pustiš več ali je oni nočejo?“

Ni odgovoril, a tudi spraševati ni hotel.

Doma je lovil Zalo.

„Kje si delala danes?“

„Pri Rotarju, če že hočeš vedeti!“

Res, vsak dan pri nekom, a pri Smoleju nikdar!

„Zakaj k Smoleju ne greš več, lani si bila vedno tam?“ jo je končno vprašal naravnost.

Zala ni bila v zadregi za odgovor.

„Preslabo plačajo, delati pa je treba več kakor drugod! Saj poznaš starega, a tudi mladi ni boljši. Jaz pa se ne smem preveč gnati!“

Matija je tipal sem in tja, a ko je mislil, da je že zagrabil, se mu je izmuznilo izmed rok. Vendar se je vedno pogosteje ustavljal v mislih pri otroku. Čemu pa ne bi bil moj, se je naposled jel spraševati. Tudi drugod je bilo tako, da prva leta nič, potem pa kar po vrsti. Ko si je bil v tem na jasnem, je spet prijel v roke beraško palico in dejal ob odhodu Zali:

„Ostani rajši doma, saj veš — zaradi otroka!“

Korakal je ob kraju vroče ceste, udarjal s palico ob vsak kamen in se ustavil, če je v bližini zaropotal voz ali zabrnal avto. Najrajši je stopal proti soncu. Glavo je držal nekoliko vznak, da mu je sijalo v oči. Tako je videl vsaj nekaj svetlobe. Ni več mislil na invalidnino, pozabil je nanjo, kakor je pozabil, kakšno je cvetje, s katerim so se odevale jablane okoli njega. Mislil je na otroka, ki mu ga bo Zala rodila. —

Naposled je le zaslišal njegov krik.

Staro, izsušeno lice se mu je razširilo v blažen nasmeh. Opoitek se je

k njemu in ga pobožal s svojimi trdimi rokami. Toplo in mehko lice je imel.
„Matija, podoben ti je. Škoda, da ga ne moreš videti,“ se je oglasila od okna babica. „Takšne oči ima kakor ti!“

Matija se je bridko nasmehnil in dejal čez čas skoraj odsotno:

„Kakor sem jih imel. Da bi njegove ne ugasle tako hitro, kakor so moje!“
Potem je šel z roko še enkrat po otrokovem čelu in pristavil: „Bal sem se, da bo prešlo nanj. Pa ni! Bog bodi zahvaljen za to dobroto! Moje so ugasle, njegove pa so zagorele!“

V sobi je bilo tiho, ko je izrekel te besede. Otrok je zatisnil oči in zaspal, babica se je ozirala skozi okno in okoli ust ji je zaigral komaj viden nasmeh, Zala pa je od nečesa presilnega zatisnila oči, v katerih je še ležala bolečina zadnjih dni, potem pa je prišla Matijevo roko in si jo položila na prsi.

Janko S a m e c

Jutro

V belih tenčicah srebrnih meglic
utrujena zemlja počiva.
Gozd si otplost z zaspanih lic
z roso blestečo umiva.
V rahlem šepetu jutranjih vetrov
vije se dan iz mrakov.

Sonce v potokov razgibanost lije
žarkov drhtečih nasmeh.
Vas se prebuja. Dim k nebu se vije
v črnih stebričih od streh.

Novo življenje po kočah se drami
pa se odpravlja na pot,
ko da ljudje bi s snovi, željami
daleč hoteli od tod...

Ali preozek vsemirij je krog,
kamor človeka uklenil je Bog! —

Prva srečanja

Danes lije, a včeraj se je vreme za silo držalo; vzeti smo morali dežnik s seboj.

Otroka smo nesli k zdravniku. Ves čas sem prepričeval sebe in druge, da ni bolan. Moj otrok, ta Vanček, ki ima tako svetle lase kakor jaz, ne bo nikoli zbolel za jetiko.

„Saj je vedno dobre volje; skače po izbi in prevzdiguje desno nogo, česar še nisem opazil pri nobenem otroku, in skriva se že.“

To sem povedal vsakomur; in nikdar nisem pozabil povedati, da mu pravi mamica, ko ga vidi, kako se zaganja po izbi z eno nogo, da je kozliček.

„Kaj, ali ni podoben kozličku?“

Vse ji pritrdimo, saj si nič hudega ne misli; hoče le reči, da je Vanček nagajiv.

Če mu kdo pokaže rože, pa pravi: „Roše!“ In tisti š je povsem podoben ž-ju.

Tak otrok je samo zdravje.

Vendar žena ni odnehala. „Otrok mora na pregled,“ je rekla.

Malo sem si sam mislil, da mora na pregled, čeprav me ni nič skrbelo zastran njegove bolezni — tako zdrav je hodil po kuhinji. Vendar je le dobro, če vemo, kako je z otrokom. Radi ga imamo, navadili smo se nanj. Bilo bi nam težko, če bi umrl. Bilo bi prazno; nič več ne bi bili tako trdno povezani drug na drugega, kakor smo ob otroku, ki nas v teh težkih časih spravlja iz dneva v dan še edini v dobro voljo. Nihče ga ni nikoli klical na svet. Pač, včasih sva sanjala o tako lepem otroku, ponajvečkrat ona, a sva morala sanjarije zamoriti, ker niso imele tal. Če bi ga hranil kdo drug, bi ga smel tepsti po roki, a tega midva ne bi prenesla. Samà sicer marsikaj zatrpiva, za otroka bi nama pa bilo prehudo. Zatrdno sva verovala — tudi malo bojazni je bilo včasih v tej veri —, da bova še tudi midva nemoteno zaživela; takrat se bo rodil najin otrok. Potlej pa je vse te načrte prekrižal otrok, ki je prišel na svet, in se tako sam vsilil. Zdaj ne vem, če bo vse življenje tako z njim, da se bo še marsikje in marsikam vsilil.

Žena je zbolela; bila je slaba, pljuvala je kri, zadnje dni pa se je precej popravila. Najhujše je šlo mimo. Obupavala je že, a počasi se ji znova vrača vera.

„O, tudi jaz bom živela!“ pravi. „Ni še vseh dni konec!“ Ali pa zakolne: „Prekleta življenje, ne bo me strlo!“

Iz besed veje volja po življenju, vesel sem jih. Sam začenjam verovati: tudi midva bova še živela, dokopala se bova do koščka kruha; potlej bomo

živeli nemoteno v troje. Včasih so te najine besede tako močne, da verjamem, da bodo rodile resničnost; vlivajo nama vero. Če bi ne bilo te majhne vere, ki je žilava kakor struna, bi že davno obupala. Oklepamo se je skozi tisočere težave, ki nas tlačijo iz dneva v dan, in se veselimo pomladi v teh aprilskih dnevih. Če bi ne bilo onega srečnega življenja pred nami, ne vem, kako bi bilo. Najbrže hudo. Dà, za tisti čas gre, ne za sedanjost. Zato bo moral Vanček živeti.

Igram se z otrokom, mečem ga v zrak in ga nosim, a otrok se smeji iz vsega srca. Prav nič ne vem, kaj naj še napravim z njim, da bi mu pokazal, kako rad ga imam, in da bi otrok to čutil. Mama sedi na stolu in je srečna, potlej ji pa navrejo solze v oči. Žalostna je, ker boleha in se ne more igrati z otrokom, kakor se jaz, da ne more biti tako pri nas, kakor je sanjala včasih, ko je bila še dekle. Boji se, da bi umrla, in boji se, da bi okužila otroka. Saj je tisoč vzrokov, radi katerih je zbolela.

Zena boleha, joče pa za vseh tistih tisoč reči, ki so se navalile na naju in sva brez moči proti njim. Iznenada pa se zbere iz razmišljanja — dozdeva se ji, da je otrok bledičen — in ostro pove:

„Otrok mora na pregled.“

Nič ne rečem.

„Zakaj molčiš?“

Tih sem; vsi upirajo oči vame.

„Ti hočeš, da bi otrok umrl. To ni nič takega, nič smešnega, lahko se je okužil. Še ta teden ga bomo nesli k zdravniku.“

Zena se jezi, a jaz ne morem prenašati tega. Ali ne more razumeti, da ji ne nasprotujem?

„Saj,“ rečem, „prav je, da se otrok pregleda.“

„Zakaj pa potlej mučiš človeka z molkom?“

„Nekaj sem razmišljal,“ se navidez zlažem.

Vendar je malo resnice v molku. Kako naj neseva Vančeka k zdravniku, če ni oblečen, kakor bi si želela? Zastran denarja, ki ga ni, ne morem govoriti z njo pred ljudmi. Potlej pričnem sanjariti o honorarjih, ki jih bom prejel, prve dneve bolj zase, nazadnje pa se tudi z ženo meniva, kako bova obrnila denar. Mine mesec, zdaj že vsi čakamo. Dnevi tečejo, otrok je lahko okužen. Za veliko noč se malo prehladi, nova zima pritisne, da ga ne moremo nesti v Maribor. Potlej dobi še osepnice, tudi z njimi ga ne smemo vlačiti po vlaku. Osepnice prenaša potrpežljivo, še zajoče ne; samo malo zdrežan je in boža si roko in prste. Naš otrok je vedno tako korajžen; še ko dobiva zobe, ne joče, samo nekajkrat se prebudi ponoči. Ljudje okrog govorijo, da sploh ne vemo, da ga imamo. Ali to vemo vsi, čeprav je meni včasih malo težko. Nikomur ne pripovedujem, zakaj. V to čakanje pa pride revija, nekaj dni za njo honorar. Počakamo s starimi dolgovi in kupimo otroku obleko. Tudi osepnice so se mu precej osušile — prestal jih je —,

lahko ga bomo nesli k zdravniku. A preje še pride v nedeljo njegova teta; prvikrat ga je videla, kako se igra. Fant ji ugaja. Preden se poslovijo, mu stisne na skrivaj petdeset dinarjev. Ko dirja Vanč čez sobo, vidim denar, in čeprav vem, da mu ga je dala teta, se začudim:

„Vanč, kje si pa to pobral?“

Branimo se teh pet kovačev, nazadnje pa rečemo, da so Vančkovi.

„Za zdravnika jih bo imel,“ odločim.

A otrok bega z denarjem po izbi kot z igračo; smeje se in se hoče skrivati s teto.

Mati joče, ker drugega ne more, a jaz molčim.

Ko gre drugi dan mama k zdravniku, nesem Vanča. Otrok ima novo obleko, da nam ni nerodno. Ko ga nesem ob tračnicah na postajo, bi mu rad dopovedal, da se bo peljal z vlakom; nikoli se še ni. Na postaji ga postavim na tla in kupim dve karti. Vanč se lahko vozi zastonj.

Stopim proti čakalnici in hočem, da bi šel Vanč z mano; žena postaja nestrpna, a jaz bi vendarle rad, da bi prišel fant sam v čakalnico. Otrok pa se zamoti z nekimi vrati, da ga moram dvigniti in zanesti na peron. Tam opazuje ljudi in si nič ne upa prestopiti. Nekam trd je. Počasi se razživi, starejša punčka se suče okrog njega in hoče govoriti z njim. Ko privozi vlak, tečem ob vagonih in iščem prazne kupeje. Na vlaku slečem otroku suknjo in ga posadim na klop. Vanček obsedi in se ne gane, vse mu je novo. Gleda mene in mamó, čez čas pa fantka, ki sloni ob oknu. Vlak se zgane. Mimo bežijo vagoni, potlej drevesa, hiše za drevjem, brzozavni drogovi, žice padajo in se dvigajo, onstran vsega tega pa se vidijo kobanski hribi: na redko razsejane bajte in domačije sredi sadnega drevja, ilovnatih in kopanih njiv, ozelenelih travnikov in gozdov — vse nekam negibno in v dalji kakor ozadje za Mono Liso. Ko vozi vlak mimo tovarne, bi rad dvignil otroka, da bi mu pokazal od karbidne lavine razsvetljena okna. Hotel bi, da bi se Vanč vzel in začel pihati tja, kakor dela to doma, ko odpre peč. Ali preveč je vse tuje okrog njega, da bi pihal. Vanč sliši drdranje, vagon se enakomerno potresa, vse nekam drvi in tuji ljudje so v kupeju. Kaj bi rekli ljudje, če bi uganjal komedije z otrokom; vsi so v letih, vsi so že imeli otroke in prerasli take neumnosti. Tudi gospa ob oknu ima otroka s sabo in nič se tako noro ne meni zanj kakor midva. Bog ve, kolikokrat se je že peljala z njim. Mimogrede se še spomnim, da so tudi mene dvigali na roke in mi kazali procesijo ali pa mavrico na nebu; mavrice sicer nisem takrat opazil, pač pa se še spominjal dimnika, za katerim so mi pravili, da bi se naj mavrica vzpenjala. Vse to, da otrokom razkazujejo svet, imajo ljudje že od nekdaj v sebi.

Zato zagodrnjam, ko se žena dvigne in prisede na ono stran k otroku.

„Pusti otroka! Ali ne vidiš, da je miren?“ ji razlagam; malo sem nejevoljen.

Zaljubljena je vanj, kakor vsaka mati v svojega otroka, kakor sem navsezadnje tudi sam, a samo da ona ne more prikriti tega ganotja. Najin, njen Vanč se pelje, gleda skozi okno in se drži modro, kakor da bi kdo ve kaj razumel. Sedi na klopi in se ne gane, no, kakor da bi se že tolikokrat peljal. Z rokami se na rahlo opira na klopi in je malo presenečen nad vsem novim, sredi česar se nahaja in se pelje. Mama ga prime za glavo in ga stiska k sebi; srečna je. Znenada pa se spomni na otrokove lase in mu potegne kapo z glave.

„Nič kodrčkov nima,“ pove, kakor govorimo doma in vzdihne; razočarana je. Pogleda me.

Res, vedno je imel fant skodrane svoje zlate lase; kodrali so se mu sami, ker so bili mehki ko predivo. Zadnjič sem mu jih skušal prešteti — kodrčke; nad šestdeset sem jih naštel. Če posije sonce na to skodrano glavo, ki je vsa okrogla, se nam zdi, da nam hodi sonce po travi. Že rodil se je z dolgimi lasmi, česar se še dobro spominjam. Ko so mu jih pred kratkim pristriгли na čelu z izgovorom, da mu ne bi silili v oči, sem bil strašno užaljen: povedal sem, da ne bo mojemu fantu nihče strigel las. Čeprav dobro vem, dokler bodo drugi redili otroka, mu bodo tudi smeli pristrigovati lase. Tako bo vedno v življenju prišlo kaj nad otroka, kar ne bi hotel, proti čemer pa ne bom mogel ničesar; zato sem jokal.

„Kapo je imel na glavi, da ima povlečene lase, in na toplem je ležal,“ govorim naspol na glas, da bi nekaj rekel in potolažil mamo.

Ali ona je srečna in nesrečna; vse hkratu. Srečna, ker je fant miren in zre tako modro na delavske kolonije, ki beže mimo vlaka. Otroci so obstali sredi iger na dvoriščih in gledajo vlak, ki pelje vsak dan mimo; ženske so se poslonile na okna, kakršne so stopile od štedilnikov, in ko zro v vlak, je videti, kakor da bi sanjale o življenju, ki se pelje mimo. Naš Vanč samo opazuje, ali sčasoma se bo to hrepenenje prikradlo tudi vanj in potlej ga ne bo več zapustilo. Takrat bo tudi on srečen ali pa nesrečen za kako malenkost, kakor je mama, ker nima fant skodranih las.

„Vlažno vreme je,“ se končno potolaži. Takega ga ni hotela pokazati svetu, ali v življenju se vedno kaj skazi.

Gospa v rumeni obleki popravi svojega otroka — ta je večji od našega — in se znova zazre skozi okno. Razpoložena je, tudi njej ugaja naš otrok, samo da tega ne pokaže. Saj smo tudi mi čisto v redu napravljeni, Vanč ima celó novo obleko, ali ona hoče po vsej priliki veljati še za kaj imenitnejšega, in zato je razlika med nami. Povrh tega ima otroka — davno je prebolela take prve zaljubljenosti v otroka, ko bi hotela, da bi bili srečni vsi ljudje, ali vsaj ti, ki so v kupeju, ker je srečna sama, ko vidi svojega fanta, kako se pelje. Ostali sopotniki so moški, v letih so in eden je precej rejen. Vidijo Vanča, ki se pelje zraven mamice in kako si ogleduje malo presenečen nad vsem novo pokrajino, ki se sicer spreminja, pa ostaja vedno

enaka; podobno je s čuvajnicami in drevjem, ki začenja zeleneti in cveteti, po ozki dolini med Pohorjem in Dravo. Opazijo, da je ta Vanč majhen, da si hoče vse modro ogledati in da ne sitnari; če čutijo, da jih gleda, jim je celó sitno in pogledajo vstran.

Žena me vpraša za glavnik; pokimam, da ga imam; dati ji ga pa nočem.

„Lasje se mu bodo sami popravili,“ rečem.

Popravlja in zavija mu lase, da bi mu jih vsaj malo nakodrala, a se ji nič ne posreči, zato je nezadovoljna.

Na postaji izstopi moški in Vanč zre za njim. Ko se ustavimo na predmestni postaji, se začne razživljati. Izteguje roko, da bi pokazal ljudi, ki so napolnili peron in pove:

„Toto.“

„Katero, Vanč?“ ga vpraša mama.

Gospa pri oknu obleče svojega otroka, tudi mi se začnemo odpravljati. Dvignem Vanča na roko, da bi mu vse razkazal.

„Vidiš, Vanč — mesto!“

Kostarji, hiše, dosti hiš in mnogo ljudi na ulicah; življenje polje tu vse kakor močnejše kakor pri nas pod Pohorjem. Potlej mu kažem tovarne, mamó opozorim na bolnišnico, in mama vzdihne:

„Oh ja!“

Kaznilnica. Nema okna gledajo mrtvaško, da me zazebe. Otrok kajpada vsega tega ne občuti, vendar se bojim zanj. Tudi moja mama mi je vedno z nekim strahom kazala na to mrko zidovje v Ptuj, ko sem hodil še kot otrok kraj nje v mesto. Nič mi ni nikoli govorila, zakaj so ljudje tam zaprti; smilili so se ji. Tako rad bi obvaroval otroka pred vsem strašnim, kar me je razjedalo v življenju, a čutim samo svojo nemoč. Po večerji, doma, v kmečki izbi je včasih mama zapela otrokom tisto znano restantsko, ki mi jo je pozneje na dosmrtno ječo obsojen kriminallec pel skozi steno, ki je ločila celici:

„Ko bi moja mati vedli,
kak se meni zdaj godi,
bi me bili utopili
pri ta prvi kopeli.“

Mama je pela konec nekoliko drugače:

„... bi ne pili no ne jedli,
milo bi se jokali.“

Kako leto za tem je umrla.

„Vanč!“ vzkliknem potihó in stisnem otroka k sebi.

Vlak vozi na postajo, Drava je za nami. V živinskih vagonih so vojaki; kažem jih otroku, pa so že mimo.

Med potniki, ki se gnetejo na peronu k izhodu, ženejo žandarji zvezanega človeka. Tudi žena jih opazi. Samo Vanč, on še tega življenja ne dojame.

Na hodniku odda žena karti, in pred postajo ji je nerodno, ko jo ogovori šofer radi taksija. Težko hodi, ko je bolna, in otroka imamo s seboj, pa saj ni daleč do zdravnika in mi se navsezadnje ne vozimo s taksijem. Na Kolo-dvorski ulici postavim otroka na tla, da bi šel sam, ali Vanč se ozira, celó nazaj se zaganja. Tako ne pridemo nikamor, mami se mudi, moram si ga naložiti. Nekaj je med nama, da ji ne morem razložiti, kako je v meni: da si za nas troje ničesar bolj ne želim, kakor da bi tudi mi smeli imeti kje svoj dom in hoditi včasih na sprehod pod kostanje. Ali tega nočem načenjati, da ji ne bi skalil dneva; saj je tako slaba.

V čakalnici pri zdravniku so neke ženske, ena nuna med njimi, in mlajši moški. Slečeva otroka in čakava; mama sede. Vanč obstoji sredi čakalnice in se razgleduje po ljudeh. Ženske se ne držijo več tako resno, otrok je med njimi; nekatera bi mu hotela kaj povedati. Otroku je vse nekam preveč tuje; prikoraka k meni, se nasloni na moja kolena in vzdihne:

„Ata.“

Kar pomeni, da je truden, da hoče, naj ga vzamem v naročje.

„Zaspan je,“ povem in ga pobožam po glavi; malo je spal.

Potiskam ga proti mami na drugi strani čakalnice, ali fant se vedno prismeje nazaj in se nasloni na koleno. Ne upa mimo žensk, mama ga zaman kliče. Prav za prav ni v njem bojazni, vse je bolj nagajanje; skrival bi se rad. Živahen postaja, rdečerjava obleka se mu prilega, in lasje se mu kodrajo.

Ko pride zdravnik, primem Vanča za rame in povem, da smo tudi malega prinesli. Zdravnik ga hoče priklicati, ali fant ga samo gleda in se mu smehlja, bliže pa noče.

„Vse mu je prenov,“ povem.

Med tem ko preiskuje zdravnik ženo, se je Vanč povsem razgibal. Zaganja se sem in tja po čakalnici in poskuša poskakovati z eno nogo naprej kakor kozliček. Ženske ga ogovarjajo, nuna se mu smeji. Bog ve, mi pride znenada na pamet, ali ji ni nič hudo, ko ne bo nikoli mogla imeti otroka? Otrok pa je že pri stojalu; zanimajo ga knjige; vlačijo jih iz kupa in mi jih prinaša. Potlej poskuša, če stoji stojalo za rože dovolj trdno in ko zaropoe tovorni avto po ulici, se zazre skozi visoko okno v sive stene hiše na nasprotni strani. Ne, najin otrok ni boječ.

Ko slačim otroka pred zdravnikom, se razgovorimo. Poveva mu, da nisva imela sitnosti z njim v vlaku, on pa pove, kako se je prejšnjo nedeljo vozil s svojimi otroki z vlakom na deželo ali kam. Štiri ima, od drugega leta naprej. Sam jim je dajal mleko in ljudje v vagonu so imeli veselje z njimi.

Da laže pregleduje otroka, ga držim na roki.

„Koliko je star?“ vpraša zdravnik in pripravi slušalo.

Povem, da je rojen lani na novo leto.

„Na novo leto?“ se nasmehne zdravnik.

„Tudi sam sem rojen na novo leto.“

„Vsekakor zanimivo naključje,“ reče zdravnik in začne razglablјati. „Le, kaj bi bilo boljše zanj: da se je rodil na staro ali na novo leto?“

Mnenja sem, da na novo; vedno bo leto dni mlajši; tudi radi vojaščine.

„Ali pa tudi ne,“ dé zdravnik, ki je skeptičen in pove, da je vse tole relativno. „Lahko še kličejo 37. letnik, a 36. ne več, lahko pa še 35. in 36., a 37. že ne.“

To misli zastran vojske.

Gledam, kako trka otroka po prsih in hrbtu, kako ga preiskuje s slušali, kako se Vanč nič ne zmeni, ko da bi bil že vsega vaje. Tako bo stal tale moj otrok kdaj pred komisijo in ne bo rekel besede, ko bodo trkali po njem in ga potrdili; saj je lepo raščē. Zraven naju pa stoji žena, ki bi skoraj šla pri porodu, ki boleha od Vančkovega rojstva.

Razmišlјam, kako smo postali starši in rodili otroke, kako smo sanjali o novem svetu in kako trpimo zanj, naše otroke bo pa tlačila ista mora, ki davi nas. In otroci bodo nekoč naši sodniki. Pozneje bodo tudi ti vladali svet.

Zdravnik ne najde bolezni, tudi z röntgenom ne. Na prsih ga namaže s tuberkulinom in pove, da se mu bodo napravili tam v osemindesetih urah izpuščaji, če bi bil okužen. Vanč vse voljno prenaša, čeprav pravi zdravnik, da ga malo žge; saj, najin otrok je potrpežljiv. Žena vpraša zaradi dolga. Zdravnik gre mimo tega in pravi, da se bomo že še domenili.

Vračamo se z zadnjim vlakom, kupeji so precej natlačeni. Žena sede, a jaz držim Vančka na hodniku, da se lahko vesi skozi okno. Razkazujem mu lokomotive in mu hočem pokazati ono s kljukastim križcem, ki vozi iz rajnke Avstrije, pa je ne najdeva. Lahko, da je ni več na kolodvoru, lahko pa tudi, da so se ljudje že unesli. Vanč se na vse strani sklanja skozi okno, najraje bi mi zlezal iz naročja. Ogleduje si, kako železničarji tekajo ob tračnicah in premikajo vagone, kako sope lokomotiva, se vrti kolesje in se premikajo v tempu vzvodi. Kar ni zanj nič novega. Vsak dan vozijo po nasipu mimo našega okna vlaki; najrajši ima osebne, posebno večerne, ki drvijō razsvetljeni mimo njega. Ko zasliši signale, začne pihati: „Šš-šš, šš-šš!“ in kazati na okno. Takrat ga mora vedno kdo dvigniti, da vidi vlak. Nam se zdi tako najbolj pravilno; otrok se ne sme ničesar bati, vse mu bo treba sčasoma pokazati.

Vstopi gostilničarka iz našega kraja in dá Vančku keks. Opravičuje se, da nima navade kupovati otrokom sladkorja.

„Saj keksi so bolj zdravi,“ ji potrdim in pokažem Vančka s keksom mami v kupej. Zdelana je od bolezni, a se vendarle nasmehne.

Vlak se premakne; z Vančkom se umakneva za okno, ker je prehud prepih. Za hrbtom dveh dijakinj mu kažem Dravo, ki teče široko in nekam negibno mirna pod nami. Sam sem jo videl v otroških letih bolj poredko, vedno je bila zame doživetje. Ko sem šel z materjo po lesenem mostu, sem se

oprijemal njenega krila in se stiskal k njej. Drava je trgala mline in naplavljala utopljenice.

Žena naju kliče, naj ne stojiva na hodniku. A jaz bi hotel vse pokazati fantu: hiše, kostanje, fabrike in ljudi na cestah.

„Kaj misliš,“ se obrnem k njej in jo vprašam, „ali se bo Vanček spominjal česa? Drave?“

„Mogoče,“ odgovori ona.

Za oknom stoji mlada ženska v temnem hubertusu, obraz ima pegast in nekam izpit; opazim, da je noseča. Rada bi nekaj povedala otroku, a tega ne stori; ker vleče po otroku, postaja nervozna. Čaka, da bi katera dijakinja zaprla okno, a te se ne zmenijo za prepih. Zato jima reče ona. Z nevoljo ga ena napol zapre, da še vedno vleče. Delavka se jezi, kako morata biti tako brezčutni za otroka. Ona kajpada pričakuje otroka. Nasmehnem se ji zastran deklet in ji povem, da bova šla z Vančkom v kupej.

Ko izstopi neka stara ženska, prisede delavka k nam. Vanček znova sedi na klopi; ogleduje si postajo, ljudi in ne trene z očmi. Ostali se kmalu razgovorimo. Starejša gospa, ki govori nemški, pove, da še ni videla mirnejšega otroka. Žena se zaplete z njo v živ pogovor. Vse mogoče se menita, vse, kar leži kateri na srcu; kajpada se vse suče okoli najinega otroka. Ženska pove, da je videti na otroku, da ima mirne starše. Žena se mi nasmehne. Doma pravijo drugače in tudi sama veva, da je otrok, kar se tiče mirnosti, pravo najino nasprotje. Ali bi naštel ženski vseh onih tisoč razburjenj, ki so se vlekli preko vse nosečnosti in jih še danes ni konca — kako življenje pa morava živeti!? Na Vančku opažava, kako se v življenju marsikaj obrne, čeprav ostane do neke meje isto in podobno prejšnjemu.

„Uh!“ jadikuje ženska in pripoveduje v štajerski nemščini, kako so nekateri otroci po vlakih nemirni in sitni. Nasmehne se otroku in ga skuša poščegetati pod brado, a Vanček je skop s smehom. Študentka, ki sedi pri oknu, ga vzame na krilo — o, mama rada dovoli! — da bi gledal otrok lažje skozi okno, ko je pa tako zaverovan v pokrajino, ki se kaže ob vlaku. Študentka je starejša in bolj ženska kot oni dekleti preje.

Misel mi ne miruje. Vančka hvalijo, ker je miren. Ne rečem, da bi ne bilo dobro zanj, če bi ostal vedno. Če bo le mogel v življenju vse mirno presojati in se nič razburjati, kakor se kaže nekaj podobnega pri Mišku. Da je velik pripovedni talent, pravijo, kar bi pritrdil, samo da vem zase, da ne bom mogel ostati nikoli tako hladen in da bom jaz vedno kričal z življenjem, ki bo teklo skozi pero. A kaj, se vpraša še nadalje, a kaj, če lepega dne otrok ne bo hotel biti več miren?

Če se bo oprl trmasto na svojo voljo?

One se razgovarjajo o otroku, a jaz lezem v neko melanholijo ali kaj. Znova pripravljajo vojsko, milijarde — ne dolarjev! — človeške krvi gredo za kanone, kakor pravimo, jaz pa imam otroka. Oče sem, eden izmed

onih milijonov, ki bi naj bili očetje svoji deci. Kake vesele spomine je napisal Mussolinijev sin, ko se je vrnil iz Abesinije! In kaj mu je dejal oče? Odgovornost čutim do otroka, vse bi rad storil zanj, ne morem pa ničesar, kakor da bi imel zvezane roke in usta zaprta; še kruha mu kmalu ne morem dati. Saj nisem edini. In kaj pripravljajo očetje svoji deci?

Ko odhajamo iz vlaka, nam vsi želijo lahko noč; Vanč mora podati študentki in gospe roko. Srečni so z nama, da imava tako veselega otroka. Med ljudmi opazim orožnika, ki ženeta od nekod berača. Starec je raztrgan, na rami ima natlačeno malho. Le kaj se je pregrešil? Nov orožnik pa pomaga gnati. Zrinem se med množico, da me ne bi opazil orožnik in me pokazal novemu tovarišu.

„Tisti tam, ki nese otroka v modrem plašču, je oni.“

Naj me spozna, ali da bi me po otroku, mi je preveč neprijetno. Spominim se na Krleževe balade, stisnem otroka k sebi in mu pošepetnem:

„Vanč, tvoj ata, nej bil tak, kak se šika!“

Otrok se mi nasmehne, po licu me udari.

„O, saj bomo še tudi mi živeli! Kaj ne, Vanč? Mama, ali ne praviš ti tako?“

Mama je utrujena; vzdihne, a prikima.

Danes lije, na otrokovih prsih so se pojavili izpuščaji. Žena se ni niti preveč prestrašila, ko sem ji povedal. Kakor da bi vedela.

„Saj ni tako hudo,“ jo tolažim kakor vedno in ona mi nekam verjame.

Poišče brošuro „TBC“ in bere tiste strani o tuberkulinu. Tam piše, da s tem še ni rečeno, da bi bil otrok bolan, če se mu pojavijo izpuščaji; lahko, da se je okužil, a že vse prebolel. Kdo pa še ni bil okužen?

„Ali ni zdravnik tako dejal?“ me vpraša.

Pokimam ji.

Danes še ni nič rekla, da bomo živeli; le na večer je krčevito jokala. Klicala je Vanča, nazadnje pa je bruhnilo iz nje:

„Pa se obesi, če ne moreš pomagati otroku!“

Pogledal sem jo, se obrnil in odšel iz izbe. Oblekla se je — bila je v postelji — in prišla za mano.

„Ivan?“ je veselo vzkliknila in me vprašujoče pogledala.

Vstanem. Težko mi je, da je prišla; saj vem, da ni mislila hudo, da je vse samo bojazen za otroka. Znova je lepo med nama, kakor je bilo vedno; mirno se pomeniva o vsem. Napisal bom še kako novelo — o, saj snovi mi ne manjka —, veliko stvar bi rad napisal.

„Ne verjameš?“ jo vprašam, ker molči.

Verjame; le zase se boji, da bi umrla. In za Vanča.

„Kako je rekel zdravnik? Tebi je gotovo povedal resnico. Povej!“

Vse ji znova povem. „Živela še bova, vsi trije še bomo živeli, tudi Vanč.“

Tega se razveseli. Ozdravela bo in delala — za otroka, za vse.

Le enega ne omeniva, prehudo je: da bi morala mama vzeti Vanča s sabo, ko bo šla k zdravniku.

Kajti najin Vanč bo šel v življenje, tudi tisočkrat.

Branko Rudolf

Želje

(Marjanu Mušiču)

Z višave gledam zlatorumeni oblak,
— zlat trak, ki v blede zelenem nebu žari;
tu človek ne čuje ničesar, le lastni korak,
ko neha, pa rahli udar svoje lastne krvi.

V dolini se sence gostijo in kmalu bo noč.
Ob kočah na gričih se križa vse polno poti,
a proč ne vodi nobena, nobene tu ni,
ki ne bi kazala v smer še do bornejših koč.

Te kočice: — jasni se belina njihovih sten,
— zamolkla belina v zelenju, ko zbira se mrak.
V njih majhnih oknih je tkanje nočnih kopren
in vem, da je v njih že tema in vzduh v njih težak.

Zašlo je sonce — večerjat bo treba in leč,
a v mraku se deca tiho porazgovori
in v temi si pravi čuda, ki daleč jih ni —
utrujen od dela se oče je zleknil na peč.

Stoletna povest: le sanje, polne tesnob
in plašne misli. Kako bi duh krila razpel,
kako bi ubežal grozi prastarih podob
pod nizkim stropom, ki v letih je ves počrnel.

O bratje, če bi le mogel, podrl bi vam vas
in z novim delom z vami za nas in za vse
bi svetle hiše zgradili — kot Corbusier —
iz novih tvarin in vrtove v obliki teras.

Steklene stene, da gledali bi drevo
— in v nihanju vej čutili bi vetrov šelest.
Prostor bi v hiše spustili in modro nebo
in v duše moč, veselje in samozavest.

In tu z višine porečem si glasno: To bo!
Drug človek — a sličen — od tod, ko padal bo mrak
z letalom za šalo pognal se v prozorni bo zrak;
Prostor bo nas vseh ne v duhu, še za telo.

Tedaj bo vsakdo razumel svoj lastni obraz.
Tedaj bo modri prostor napolnil nas ves.
In človek bo za človeka — kot je ukaz —
spoznal skrivnost naših duš in naših teles.

Janko Samec

Nočni izprehodi

Nad belimi rožami majskih noči
se pletejo k nebu sanje srebrne;
a z njega se zvezda za zvezdo utrne,
da več jih ne vidijo moje oči...

Po potih, ki zgubljajo nemo se v mrak
pod cvetje dišeče molčečih kostanjev,
in mimo zamišljenih pisanih panjev
nocoj se sprehaja moj bežni korak.

In kamor ozrem se — začaran je svet:
O, marmorni kipi med sabo golčijo
pa smreke in bori, ki zdi se, da spijo,
so polni skrivnostnih, toplih besed...

Sred ribnika plava ponosen labud,
ki meri s pogledom nebesne višine,
kot da bi čez mesto, vas in doline
hotela prenesti ga svetla perut...

I v moji je duši živ plamen prižgan,
da ves kakor v sanjah skoz noč popotujem,
in zdi se mi, kakor da gledam in čujem
svet daljne noči v tisoč zvokov ubran...

Na Jonskem morju

Po tolilih imaginarnih obiskih in srečanjih, ki so zapustila v duši svetlo hrepenenje po deželi bogov, se je zdaj bližala resnična Grška s svojimi prastarimi kulturnimi tli, s sinjimi vodami in čistim grškim nebom. Težke grmade albanskih planin so na lahno zamračenem obzorju prehajale v še ostrejšje vrhove epirskih gora. Ugledal sem zasanjano grško zemljo v jutranjem soncu. Tistile dolgi, hriboviti otok je Krf. Še nekaj časa, in iz njegove temne gmote so se čedalje bolj vidno izločevali obrisi človeških selišč. Naposled smo se primaknili k samemu mestu Krfu: tej slikoviti zmesi starih, na obrežnih skalah čepečih utrd in mediteranskega mestnega stila, kakor ga tolikokrat srečuješ na obrežjih velikega bazena, ki je nekoč veljal za središče sveta in ob katerem se je razvila njegova največja civilizacija.

Krf je z jadranske strani kakor vrata v grško deželo. Tu se posloviš od Adrije in preideš v najbolj grško vodovje — na Jonsko morje. Tla, ki se pri vzponu na enega izmed bližnjih hribov drobe pod koraki, so pomešana s prahom starih Feačanov. V enem izmed majhnih zalivov blizu пристaniškega mesta je otočič Pontikos, ki s svojimi črnimi cipresami sredi sinje vode spominja na otok sv. Jurija v Kotorskem zalivu in obuja privid Böcklinove novoromantične slike Otok mrtvih, katere otožna misel se je dandanes brezupno izgubila v malomeščanskih interierih. Toda ta pritlikavi otok nam navdihuje še neko, mnogo starejšo podobo: pravijo, da je to tisti otok, ob katerem je nasedla ladja Homerjevega čudovitega junaka in popotnika Odisēja in kjer je ugledal lepo Nausikajo in njene tovarišice, ki so v čisti, svetli vodi prale beli lan. Tako nas prvo srečanje z grškimi tli takoj opaja z antično lepoto legend. Čeprav nekateri učenjaki raziskovalci dvomijo o avtentičnosti vloži tega otočiča v Odisejevih prigodah, se vendar človek ne mara odreči vizije lepe hčeri feaškega kralja, Nausikaji, ki gostoljubno sprejme črnolasega, krepkega popotnika, da potlej željno posluša njegovo pripovedovanje o daljnem svetu in o srečanju z bogovi. Nausikaja se ti zdi kakor posebljena antična Helada, ki tudi tebi, popotniku, preko dolgih vekov in prepadov smrti ponuja belo roko, da te popelje v zavetje svoje vsečloveške misli, s katero je nekoč utemeljila višjo civilizacijo.

Claude Farrere ima prav, ko pravi, da je med Krfom in Atenami mnogo večja razlika kakor med Krfom in Benetkami. Tudi tu so vidni sledovi beneške trgovske republike, ki ni prevažala po Sredozemlju samo svojih tovorov, marveč tudi svoje stavbenike in umetnike. Današnje atiške goličave utegnejo sanjariti o zeleni lepoti Krfa kakor Heinejeva severna smreka o toplem jugu. Krf je poln nasadov — gajev, vrtov in gozdov. Vožnja na grad Achilleion je mikavna že zato, ker pelje cesta mimo stoletnih srebrnih oljk in oranževih

gajev, kjer rdi debelo sadje in preliva svojo zlato barvo v blede rumenilo citron; primešajte tem barvam na zeleni podlagi še žolte orehe nešpelj in pristavite zelo mnogo črne barve cipres, ki stoje ob cesti tu in tam kakor gruča nun in s svojimi tankimi, temnimi liki kažejo v nebo, ki je svetlo in višnjevo kakor morje zadaj za hrbtom: tako dobite barvno impresijo Krfa.

Sam Achilleion je stavba, ki stilno predstavlja dekadentno pojmovanje klasicizma. V grajskih dvorinah se ponekod kar neokusno mešajo grški motivi, ki bi se prilegali tlom in preteklosti tega otoka, z naduto našopirjenim duhom germanstva. Dvoje gospodarjev je vladalo v tem gradu: cesarica Elizabeta in cesar Viljem. Senca sentimentalne Habsburžanke, ki je tu prebiralala Heinejevo poezijo, je močnejša od predstave še živečega Viljema, zakaj nežni pečat ženstva in tiha boleost mučeniške smrti razširjata okrog namišljenega lika avstrijske cesarice blesk lepote in šepet odpuščanja. Ne samo čustveni značaj dveh spolov, marveč tudi različnost dveh svetovnih nazorov in morda celo političnih zasnov razodevata dva kipa neranljivega junaka Ahila v parku gradu, ki je dobil po njem svoje ime. Elizabeta je dala upodobiti Ahila v boleosti njegovega umiranja, z obrazom, ki se v njem zrcalita resignacija in čisto človeška boleost. Elizabetin ideal Ahila je lahko simbol habsburško-katoliške koncepcije države, ki je imela v sebi že kal smrti; kajti agonija Avstrije sega mnogo dalje kakor je nastopila njena resnična smrt, in ta neranljiva monarhija („Austria erit in orbe ultima“) je mogla že v melanholičnih premišljevanjih samotarske cesarice Elizabete občutiti usodnost svoje Ahilove pete. Nasproti tej simbolični koncepciji legendarnega Ahila je poznejši gospodar Viljem Hohenzoller postavil skulpturo bojujočega se Ahila, mogočen kip, ki ga je stal pol milijona zlatih frankov. Z njim je poudaril svojo naduto pangermansko ideologijo. Ta Ahil stoji tu kot upodobljen ideal viljemovske Nemčije in njegov drzni pogled izraža napadalno moč „nepremagljivega nemštva“.

Plastična polemika med avstrijsko cesarico in nemškim cesarjem je obdana s krasnim parkom, polnim južne vegetacije, katere barve ti razveseljujejo oči kakor grško vino srce. Skozi veje se beli nago telo lepotice Phryne, ki je prepričala grške sodnike, da je ženska lepota močnejša od mrtvih paragrafov. S konca parka, odkoder vodijo stopnice skozi oljčni gaj naravnost k morju, se odpira pogled na feaški Pontikos, na krfske trdnjave, na Jonsko morje in na težke, naoblačene epirske gore. Tihe steze se izgublajo v sencah parka, zamisliš se in že nekaj zašelesti kakor korak neznanega gosta v Maeterlinckovem „Vsiljivcu“. Elizabeta, ta podoba iz šolskih čitank; Elizabeta, junakinja romanov in povojnih spominov? Mislil sem nanjo tu na Krfu prav tako kakor na kraju njene mučeniške smrti na slikovitem Quai de Montblanc v Rousseaujevi Ženevi. Zakaj ta sentimentalna cesarica, ki je uživala v Heinejevi ironiji, se mi zdi kakor junakinja neke modernizirane, nepristne antične tragedije — nepristne kakor ves stil in material njenega Achilleiona. Ta

junakinja je bila vendarle globoko človeška v svoji melanholiji in svojem otožnem, jesenskem smehljaju. Nekaj dekadentnega in obenem starostno resigniranega je bilo tudi v vsej avstrijsko-dunajski kulturi. Njena terezijanska in jožefinska prosvetljenost je bila omogočena s krvjo dolgoletnih vojn in krvavih tiranij na Češkem, Flamskem in v Španiji. Njena veselost in njeni dunajski dovtipi niso mogli zakriti notranjega, tragičnega spora; še enkrat in zadnjič se je razcvetela njena lepota v Hofmannsthalovem in Rilkejevem agoničnem simbolizmu.

Pred ahilejevsko polemiko Habsburžanke in Hohenzollerja sem pod svetlim grškim nebom doživljal v naglih utrinkih pota nove zgodovine. Zdelo se mi je, da se še vedno prepirata Pangerman in Avstrijka. In medtem ko se je na tihih stezah Achilleiona izgubljal namišljeni lik Viljema v pruski pikelhaubi in z zavihanimi brki predvojnega ritmojstra, mi je brnela v ušesih beseda „anšlus“, a v mrežnici oči mi je vsevdilj trepetal izzivalni, drzni lik pangermanskega Ahila. Neranljiv, nepremagljiv? Tamle preko Krfa je majhen otok Vido in na njem je pokopanih čez 7000 vojakov srbske armade. Leto 1915. Toda l. 1918 se je Elizabetin resignirani, umirajoči Ahil pomilovalno nasmehnil Viljemovemu Ahilu. Nekdanji gospodar gradu je šel v izgnanstvo. Po dvajsetih letih se pangermanski Ahil zopet posmehuje Elizabetinemu junaku. In že se del sveta pripravlja, da zopet poišče njegovo neranljivo peto.

Minili so achilleionski prividi, izmed böcklinskih cipres se mi nič več ne smehlja lepa fejaška kraljična Nausikaja. Naša ladja je na valovih Jonskega morja. Kdor je nad verzi grških pesnikov in tragedov, ob sočni prozi Platonovih dialogov in pred številnimi stranmi helenske zgodovine sanjaril o sinji gladini tega najbolj grškega morja, mora občudovati ganjenost, ko se prvič izroči njegovim valovom. Tod so hodila tri tisočletja evropske zgodovine. Medtem ko so preko Egejskega morja prihajali vplivi vzhodnih kultur, zlasti egipčanske s simbolnimi, geometrično pravilnimi liki njenih piramid, je preko Jonskega morja prehajal grški duh na zapad, da oplodi Italijo in druge dežele zapadnega dela mediteranskega bazena. Na vekoviti poti od piramid preko Aten na Jonsko morje se je zgodil tisti čudež, le *miracle grec*, ki o njem pripovedujejo zgodovinarji civilizacije. Zmagovita človeška misel, rojena v protislovjih asirskega, feničanskega in egipčanskega duha, se je pod jasnim grškim nebom, ob ostrih oblikah grških gora, otresla svojega mysticizma in antropomorfizma ter dozorela preko grških genijev do tiste objektivne jasnosti in racionalne čistosti, ki je postala za vse čase idealna podlaga slehernega kulturnega razvoja. Vse znanosti, ki danes označujejo človekova prizadevanja po obvladanju prirode in po dojetju njenih vesoljnih skrivnosti, so dobile prve trdne temelje pod nebom Atike in so nastopile preko Jonskega morja osvojevalno in osvobojevalno pot v človeštvo. „Vse intelektualno življenje Evrope ima v svojih najvišjih oblikah znamenje, ki mu ga je v njegovih za-

četkih vtisnila Grška.“ (Felix Sartiaux). Kamorkoli se obrnemo: v svet filozofske misli, ki združuje drobne spoznave in poenostavlja vesoljstvo v nekoliko spoznavalnih formul; v svet oblikujoče umetnosti, ki ni nikdar prekosila grške skulpture, ali v svet poetičnega ustvarjanja — povsod srečujemo duha, ki nosi materinsko znamenje grške antike. Morda je bil „čudež“ naravnejši, kakor se je zdelo mnogim, ki so obstrmeli ob teh sadovih civilizacije. Od neolitske dobe res ni dosegla civilizacija večjega viška in večje preobrazbe vsega človeškega. Dandanes imamo dovolj dokazov za organski razvoj grške kulture od mikenskih in kretske stopenj do atenske rasti, ki požene z Akropolo in z dobo njene umetnosti in filozofije najkrasnejše cvetove. Vzlic temu čutimo pred vsemi izrazi grškega duha staro potrebo vere v individualnega genija, ki je tu do najvišje dotlej mogoče popolnosti izoblikoval umetnost, filozofijo in znanost. Nekaj jutranjega in mladostnega preveva ta davno zašli in vendar v nas nenehoma vstajajoči svet; tu imamo še pristno kulturno substanco, zardek vsega, kar je in kar bo; nikdar ne bo moglo človeštvo trajno pozabiti in nepreklicno zatajiti nekaterih osnovnih misli, ki so na grških tleh dobile občeveljavno formulacijo in postale nesmrtna semena novih kultur.

Tako torej plavamo po Jonskem morju, koder je nekoč potoval Platon na poti v Sirakuzo. Nekaj milj od nas je otok Leukas, na nasprotni strani pa otok Itaka; oba si lastita čast, da sta odzibala Odiseja. Itaka... kolikokrat sem te videl v sanjarijah nad starimi knjigami! Zdaj gledam njena kršna, deloma gozdnata in vsaj s severne strani malo obljudena tla. Nekoliko dalje leži otok Kefalonija. Rdeče skale ob obali žare v večernem soncu. Na zapadu se razprostira sinja, v nedoglednost odprta morska plan. Na severu se rišejo v čistem, izredno lahkem in prozornem zraku skalnate gore grške obale, pred njimi je razdrobljena skupina manjših otokov. Nad vsem vlada večerna tišina. Zdi se, da je tu malo ljudi: v tem prelivanju morja in talnih linij čutiš prisotnost čiste, prvotne, vekovite prirode, ki se nič ne zmeni za človeške dimenzije in za naša časovna merila, ki ji ni nič mar za misterij našega kratkega življenja v njenem večnem naročju. Tu je vse, kakor pred tisočletji, ko so ljudje oživljali ta svet s svojimi bogovi in pravljičami.

Počasi zahaja sonce za Odisejevo Itako. Otok je v senci, ves črn; dalje od njega teče k večernemu oboku zlata reka sončne luči. Na vzhodu so zrasle iz morja skupine oblakov, ki so v tej svetlobi podobne iz megle vstajajočim ledenikom; modrina morja prehaja pod njimi v svetlejšo, skoraj zeleno črto. V vsem čutiš neko vedrino, lahkoto, antično preprostost. In ko zatone sonce, se pojavi nad grmadami oblakov luna. Severne gore tonejo čedalje bolj v mrak, padajo v neodločnost, izgubljajo poteze svojega obraza. Svet se spreminja v obris — in prav za njimi čutim novi sladki dihi grške prirode. Samo na nekatere vrhove je večer vrgel nalahno, kakor s paleto nekoliko rdečila, medtem ko so obrisi otokov na vzhodu dobili vijoličast in lilast nadih. Še nekaj oblačkov bakrene barve, še zadnje sončno zlato med

krvavimi linijami oblakov zgoraj nad črno Itako — in že je večer popoln. Zdaj bo luna vso noč srebrila Jonsko morje. Zjutraj bomo v Korinskem kanalu, še dopoldne pod Akropolo...

Tritisočletna pot narodov, kultur, idej — via lucis zapadne civilizacije! Pogreznjen v mrak sedim na najvišjem krovu ladje in gledam skozi ograjo srebrno valovanje mesečine na Jonskem morju. Nad menoj so iste zvezde, ki jih je na isti poti opazoval Platon. Toda niso iste samo zvezde in morje pod menoj in obrisi gora v motni daljavi, isti so tudi nešteti problemi, ki so mučili Platona, kakor mučijo sodobnega mislečega popotnika na grških vodah. Spremenila so se samo nekatera merila; postavili smo na idejnih razpotjih druga znamenja. Dobili smo večjo retrospektivo in si poglobili pogled za podrobnosti. Toda vidno polje je ostalo isto, in na njem se dvigajo in padajo kakor luči v daljavi stari osnovni problemi našega življenja, in naše civilizacije.

Potujem po tej vekoviti morski poti v dobi, ko se zdi, da so zašle v krizo vse vrednote in da naša kritična zavest odkriva povsod same vprašaje. Pred nami vsemi so stara vprašanja in trudoma iščemo odgovora nanje. Platonova misel je bila močnejša, mladostnejša, prodornejša; naš svet je star in izmučen. Beži pred samim seboj v nove mysticizme, izgublja se v dvomih, in ko odkriva resnice, se zdi kakor don Quijote, ki dviga staro brivsko posodo kot viteško čelado. Nimamo zadostne vere ne vase ne v kulturo, zato je tako mračno okrog nas. Edina luč, ki bi mogla posvetiti v temo naših negotovosti — luč, ki so ji dali ime ratio — je zakrita z veščami naših polresnic in iluzij. Kje smo? Ali ima prav Spengler s svojo morfologijo kulture? Ali se tudi kulture starajo in prehajajo v dobo senilnosti.

Sredi Jonskega morja, koder je vel nekoč dih grškega jutra, sem se hotel zamisliti v krizo favstične kulture. Tedaj je stopila k meni bleda, lepa, čeprav že zelo stara žena. Bila je Mesečina. Zašepetala mi je pravljice, zazibala me v sen. Bil je to kakor požirek iz Lethe, in kdo je potrebnejši trohice pozabljenja kakor izmučen, skeptičen popotnik našega časa?!

I. Tavčar

Ali smo že preboleli gospodarsko krizo

Ko se je po izbruhu gospodarske krize l. 1933 obravnavalo pri nas vprašanje poravnania ogromne zadolžitve v domačem kot v mednarodnem gospodarstvu, sem v „Jugoslavenskem Lloyd“ št. 116 z dne 24. V. 1933 napisal članek pod naslovom: „Za ublaženje naše gospodarske krize“. V njem sem v nasprotju s sedaj splošnim naziranjem, češ da se dajo vsi dolgovi poravnati

s pritegnitvijo vseh denarnih sredstev, trdil, da se morejo vse te ogromne denarne obveznosti poravnati samo na en način, in sicer z dobrinami in storitvami, ki jih dolžniki, oziroma države dolžnice proizvajajo. Problem je samo v tem, ali bodo upniki pri tedanjem stanju gospodarstva v posameznih državah sploh mogli sprejeti plačilo v tej obliki.

Te svoje trditve nisem izvil iz trte, temveč jo zasnoval na prastarem spoznanju, po katerem je gospodarski promet v osnovi, danes kot v davnini, še vedno izmenjalni promet, naš pravi originalni denar pa samo naše dobrine in storitve, ki jih na nekem kraju in pri neki kulturni stopnji proizvajamo, oziroma moremo proizvajati.

Da sem imel prav, je pokazal ves kasnejši razvoj dogodkov v domačem kot mednarodnem gospodarstvu. Od svobodne mednarodne izmenjave dobrin in storitev in svobodnega mednarodnega plačilnega prometa smo prišli k vezavi izmenjavi dobrin in k nadzorovanemu plačilnemu prometu, t. j. k režimu, ki ga danes na kratko označujemo s „kliringom“.

V današnjem mednarodnem gospodarstvu in denarstvu prevladujejo 100 % kliringi, to so trgovinski sporazumi, ki določajo in urejajo trgovinski in plačilni promet med posameznimi državami po načelu „do ut des“, t. j. ves uvoz v neko državo se plačuje samo in izključno z izvozom dobrin in storitev, ki jih ta država proizvaja.

Razumljivo je, da se dovolj gospodarskih poslov med posameznimi državami pod tem režimom ne more vršiti tako kot za časa svobodne mednarodne trgovine in nevezanega plačilnega prometa. Težkoče so v neskladnosti gospodarskega ustroja posameznih držav, v neenaki vrednosti dobrin in storitev, v različni plačilni sposobnosti državljanov teh držav, zlasti pa v šele se razvijajoči tehniki klirinškega prometa, pri čemer na novo sestavljena statistika še davno ne ustreza zahtevam, ki se na njo stavijo.

Spričo vseh teh nevšečnosti, ki jih povzročajo kliringi, in spričo trenutne poživitve svetovnega gospodarstva po vojskini psihozi smatrajo mnogi ekonomisti, da je prišel čas za ukinitve vseh kliringov in za zopetno uvedbo svobodne trgovine in nenadzorovanega plačilnega prometa, t. j. vsakdo naj kupuje potrebne dobrine in storitve v onih državah, kjer jih dobi najceneje, svoje proizvode pa naj prodaja tamkaj, kjer doseže zanje najboljšo ceno.

Po mojem mnenju so take in podobne zahteve pri današnjem stanju svetovnega gospodarstva brez vsake stvarne podlage in pričajo le o tem, da so ti ekonomisti prezrli vse ogromne izpremembe, ki so nastale med vojno in po njej v ustroju posameznih narodnih gospodarstev kakor tudi vse prave vzroke, ki so morali nujno privedi do teh izprememb in s tem ustvariti stanje, ki se nam zdi na prvi pogled nenavadno, ki pa je v resnici povsem naravno, če gledamo nanj v vzročni zvezi.

Vzroke teh ogromnih izprememb v svetovnem kot domačem gospodarstvu in njih tedanje posledice sem v predavanju „Problem bodočega denarnega

sistema“, ki sem ga imel l. 1935 v klubu „Diplomiranih ekonomistov“ v Mariboru, orisal takole:

„Izmed vseh problemov sedanje svetovne gospodarske krize je najznačilnejši in najtežji problem plačila medsebojnih denarnih obveznosti. Kamorkoli pogledamo, se nam pojavlja to vprašanje v obliki, ki je svet do sedaj ne pomni. Večina odločilnih državnikov je bila mnenja in nekateri so o tem še danes prepričani, da je vzrok temu zlu iskati v denarju, oziroma v denarnem sistemu predvojne dobe, ki se nikakor ne more prilagoditi zahtevam modernega gospodarstva. Zato so posvetili vso pozornost veljavnemu denarnemu sistemu in v reformi tega sistema iščejo leka gospodarski krizi.

Vsi dosednji poizkusi, da bi se rešil problem z valutno-političnimi ukrepi, so ostali doslej brez uspeha, v mnogih primerih pa so še poslabšali dosedanje stanje. Ne verujem, da bi bil vzrok sedanji gospodarski krizi v zastarelosti predvojnega denarnega sistema, v našem primeru v zlati valuti, saj mi večletno preučevanje tega problema v teoriji in praksi odkriva popolnoma druga, stvarnejša dejstva, ki so kriva sedanje krize.

Gospodarski promet je danes kot v davnini izmenjalni promet, ki ga določajo tale, za sedaj še neizpremenljiva dejstva:

1. razlike v ustroju naseljene zemlje in
2. razlike duševnih in fizičnih sposobnosti posameznikov kot narodov.

Te po naravi dane razlike zahtevajo mednarodno delitev dela in medsebojno izmenjavo dobrin in storitev. Ta izmenjava pa se je vršila in se vrši še danes pri naravnem gospodarstvu po načelu blago za blago, pri denarnem pa blago za denar, kar je v bistvu isto, če temelji denar na neki posebni dobrini, n. pr. na zlatu, in če pomislimo, da si moremo denar pridobiti samo za dobrine in storitve, ki jih proizvajamo.

Po tem izmenjalnem načelu se je izvršila v svetovnem gospodarstvu mednarodna delitev dela, da se kar najbolj zadovoljujejo človeške potrebe in da se ohrani ravnovesje v proizvodnji in potrošnji dobrin in storitev pri posameznih narodih.

V kolikor so v tem mednarodnem gospodarskem sodelovanju nastala nesoglasja, so se dala s skupnim naporom vseh prizadetih v najkrajšem času poravnati in doseglo se je novo ravnovesje na podlagi medsebojnega izpopolnjevanja v življenjskih potrebah. Ta red v gospodarskem življenju narodov ni bila posledica neke ekonomske doktrine, kot se to navadno misli, temveč kot smo že preje rekli, naravni diktat. Skratka izmenjalno načelo pri neposredni kot posredni izmenjavi dobrin in storitev je bil oni činitelj, ki je omogočal mednarodno delitev dela in ravnovesje v svetovni proizvodnji in potrošnji dobrin.

Vojna in povojna doba je ta red v svetovnem gospodarstvu temeljito izpremenila. Ogromni stroški za financiranje vojske se niso mogli kriti iz rednih dohodkov držav, zato so si prizadete države pomagale z inflacijo

denarja in kredita, t. j. z emisijo novčanic in drugih denarnih sredstev, brez vsake stvarne podlage. S tem zasilnim sredstvom pa države niso samo nasilno obdavčile vseh imetnikov novčanic, marveč so prizadele še hujše zlo. Z inflacijo je bilo odpravljeno izmenjalno načelo pri posredni izmenjavi dobrin, t. j. oni regulator ravnovesja med proizvodnjo in potrošnjo, brez katerega si ne moremo zamisliti normalnega delovanja gospodarskega organizma. Gospodarstvo brez tega avtomatskega urejevalca je ladja brez kompasa.

„Brez sistema in prepuščena samemu sebi pritavajo vsa ta gospodarstva v povojni čas, ne da bi jih vodila skupna dodobra pretehtana misel nazaj k onim železnim zakonom o ravnovesju med gospodarstvom in financami, ki so jih bila prekršila vsa pod silo svetovne vojne“.¹⁾

Približno isto trditev o vzrokih povojne gospodarske krize zastopa tudi poznani ekonomist in valutni strokovnjak Alfred Lansburgh, ko trdi:

„Ko je konferenca za svetovno gospodarstvo v Ženevi pred več kot 12 leti (aprila do maja 1922) predložila vladam, da bi pičlo kritje z zlatom njihovih deželnih valut povečale z devizami, da bi torej mesto gold standarda prevzele gold exchange standard, tedaj ni nihče slutil, da se s tem tako nedolžnim predlogom pripravlja umetno izzvana lakota, ki jo trpi svet današnji dan. Stog dolgov, kakršen se je tedaj iz valutno-teoretičnih zmot („devizno kritje“) naložil do omotične vršine, se nikakor ne da, tudi pri najbolj trezni rezervni politiki, razložiti preje kot v nekaj desetletjih. Da ni uvidela te nezmožnosti kakor tudi denarno-teoretičnih zmot, ki so morale to stanje nujno povzročiti, je krivda sodobne vede o denarstvu. Kajti vse, kar se je dogodilo na področju svetovne politike od poletja 1931 in kar se smatra navadno za izvor stopnjema zaostrene krize, je bolj ali manj logično posledica brezupnega poskusa, takoj poravnati dolgove, ki se ali sploh ne dajo odplačati ali pa samo za ceno popolnega zloma“.²⁾

Razlika med njegovo in mojo trditvijo je le v tem, da vidi on pričetek svetovne gospodarske krize šele z uvedbo „gold exchange standarda“, t. j. zlato-devizne valute, dočim vidim jaz izvor povojnemu gospodarskemu polomu že v ustavljeni zamenjavi novčanic v zlato, t. j. v ukinitvi izmenjalnega načela pri denarju ob pričetku svetovne vojne. Kajti šele to dejanje je omogočilo v skoraj vseh državah popolnoma nenaravno razširjenje denarja in kredita, kateri je kasneje sledila zmeda v proizvodnji in potrošnji dobrin, ki se je izrazila v popolni gospodarski izolaciji, tako da je danes 15 let po svetovni vojni iz temelja izmenjan ustroj skoraj vseh narodnih gospodarstev.

Značilno za sedanje stanje v svetovnem gospodarstvu je, da niti ena država ne more drugi plačati svojih denarnih obvez po normalni poti, t. j.

¹⁾ Glej: „20 Jahre später: Denken und Handeln in Gold“, serijo člankov v zagrebškem „Morgenblattu“, julij—september 1933.

²⁾ Lansburgh Alfred: „Krisengeschichte“, „Die Bank“ zvezek 48 od 134.

s svojimi lastnimi proizvodi, iz preprostega razloga, ker danes skoraj vsaka država sama proizvaja in poižkuša proizvajati vse, kar potrebuje. Večina držav se danes v svojih potrebah ne izpopolnjuje, kot je bilo to pred vojno, temveč nasprotno izključuje. Posledica tega stanja so splošni ali delni moratoriji za vse stare državne in zasebne dolgove, a medsebojne obveze na osnovi novih dobav se poravnavajo zelo počasi in še to s kliringom in po načelu blago za blago.

Da pri tem stanju svetovnega gospodarstva ne more ohraniti ravnovesje niti ena valuta, je docela razumljivo.

Proces razvrednotenja valut še dolgo ni zaključen. Še nekaj držav je (leta 1935), in sicer Švica, Francija in Holandija, tako zvani „zlati blok“, ki zamenjuje svoje novčanice v zlato in tuja plačilna sredstva, za kar se morajo zahvaliti svoji močni tehnični poziciji. Toda, kakor vse kaže in jaz sem o tem trdno prepričan, tudi te države ne bodo mogle pri najboljši volji več dolgo braniti svojih postojank, ker ni pogojev, ki so za tako obrambo potrebni. Ravnotako kot gospodarstva ostalih držav so tudi njih gospodarstva povezana s svetovnim tržiščem, ki je za njih proizvode iz že navedenih razlogov zaprto, zato bodo morale tudi one okusiti vse notranje socialne boje, ki vodijo neizogibno k eksperimentom na valutno-političnem področju, da se nekako zadovolje široke množice, ki zahtevajo dela in kruha.

V najozži zvezi s tem zunanjim ekonomskim problemom posameznih držav postaja vse težji in akutnejši njih notranji ekonomski in socialni problem. Vedno hujše utesnjevanje zunanje trgovine zmanjšuje avtomatsko obseg notranje trgovine in ustvarja v posameznih državah močne potrese gospodarske in socialne prirode. Zastoj v izvozu pospešuje padec cen. Ustavitev obratov ima za posledico nezaposlenost delavcev, kar zopet zmanjšuje kupno moč na domačem tržišču. To zmanjševanje kupne moči vrši zopet pritisk na cene, pa se na ta način narodno gospodarstvo ne vrti v krogu, kot se to običajno misli, temveč v neki spirali od zunaj na vnotraj, t. j. njegov akcijski radij postaja vedno manjši.

Naravno je, da pri takem stanju narodnega gospodarstva niso mogli vzdržati denarni zavodi, ki so to gospodarstvo finansirali, in ravno tako niso ostali neprizadeti njih vlagatelji, ki so jim ta denar dajali na razpolago.

Tudi tu prevladujejo moratoriji za stare dolgove, a novi posli so malenkostni in obstojajo samo v sprejemanju in izdajanju vagabundirajočega denarja, t. j. kapitala, ki se iz strahu pred rizikom noče obvezati za daljšo dobo.

Problem je v bistvu tudi tu isti kot v zunanji trgovini, t. j. nemožnost plasiranja blaga za denar, s katerim bi se plačale in poravnale stare denarne obveze, ki so nastale za časa vojne in poveljne konjunktore.

Najhujši je zastoj v gospodarstvu onih držav, ki proizvajajo dobrine in storitve nižje stopnje, n. pr. agrarne države, a manjši v državah, ki pro-

izvajajo proizvode monopolnega značaja in nujne potrebe, n. pr. industrijske države. Toda tudi te poslednje so zaradi zmanjšane kupne moči v agrarnih državah zašle v težak položaj, ker se tudi obseg njihove zunanje trgovine preprejajo manjša.

Svoj oris vzrokov in posledic povojne gospodarske krize sem v zgoraj omenjenem predavanju zaključil s temle pogledom v bodočnost:

„Glede na tako stanje v svetovnem gospodarstvu se zastavi vprašanje:

1. kdaj in kako se bo uredilo vprašanje starih dolgov, in

2. kdaj in kako se bodo uredili bodoči gospodarski odnošaji med posameznimi državami glede na popolnoma izpremenjen ustroj narodnih gospodarstev teh držav po vojni.

O vprašanju plačila starih dolgov smo že preje razpravljali in ugotovili, da se ti dolgovi morejo plačati samo na en način, in sicer z dobrinami in storitvami, ki jih proizvajajo države-dolžnice in še to se bo moralo izvršiti po nekem vnaprej določenem načrtu, ker mora sicer priti do močnih pretresov v gospodarstvih držav-upnic.

Ker večina držav-upnic proizvaja sama te proizvode v zadostni meri, in ker sta v teh panogah gospodarstva držav-upnic naložena ogromen kapital in delovna moč, smo prišli do zaključka, da te države v interesu lastnega gospodarstva, skoraj gotovo ne bodo silile na plačilo teh dolgov. Ukinitev reparacij in moratorijev za vojne dolgove nam dovoljuje ta zaključek.

Po ureditvi tega vprašanja bo postalo najvažnejše še drugo vprašanje, in to je, kdaj in kako se bodo uredili gospodarski odnošaji med posameznimi državami glede na to, da se države danes v svojih potrebah ne izpopolnjujejo, temveč izključujejo. Avtarkija ali nova delitev dela, to je problem, ki zanima danes ves svet.

Če govorimo o avtarkiji neke države, mislimo, da se ta država v svojih potrebah sama zadovoljuje, t. j. da glede preskrbe s potrebnimi dobrinami ni odvisna od uvoza iz inozemstva. Toda danes v stoletju strojev večina držav ne more biti avtarkična. Tehnični napredek konec XIX. in v začetku XX. stoletja je vse države tako tesno povezal, da danes nobena ne more obstojati brez druge. Radi te mednarodne povezanosti so nastale v raznih državah velike industrije, katerih tvorna sposobnost presega daleč domače potrebe. V te industrije so investirani ogromni kapitali in delovna moč, tako da bi vsako razvezanje mednarodnih trg. odnošajev pomenilo pravo katastrofo za te države. Res je, da se je ustroj gospodarstev posameznih držav med vojno in po vojni močno izpremenil. Po večjem industrijske države so postale tudi poljedelske, a po večjem poljedelske so se industrializirale. Toda navzlic temu so med sabo še vedno zelo povezane, ker racionalizirana industrija ustvarja presežke, katerih ne more porabiti domača potrošnja in so te države prisiljene ohraniti najtesnejšo zvezo z ostalimi državami, katerih presežkov njihove

industrije še ne morejo absorbirati. Avtarkija pa se ne ubija samo v tem, temveč nasprotuje sami naravi gospodarskega življenja, ker zanika obstoj razlik v ustroju naseljene zemlje, ki so dane po naravi, in obstoj kulturnih razlik naseljencev. Ti činitelji pa zahtevajo mednarodno delitev dela in medsebojno izpopolnjevanje v potrebah na podlagi najugodnejših produkcijskih pogojev.

Po vsem tem nam ne bo težko uganiti, v kateri smeri se bo približno odvijalo in razvijalo gospodarsko življenje v bodočnosti. Okvir bodočemu sodelovanju držav tvorijo že razni kliringi in blagovne kompenzacije med posameznimi državami. S tem pa smo že pokazali, kako se bo treba prilagoditi novim razmeram.

Ta prilagoditev bo težka in zahtevala mnoge žrtve. Vprašanje ponovne zaposlitve delavcev, ki bodo radi nove prilagoditve izločeni iz nepotrebnih gospodarskih panog, bo zahtevalo od odločilnih državnikov ogromnih naporov. Koliko časa bo ta razvoj trajal, in kako se v posameznih stopnjah oblikoval, danes ne moremo prerokovati. Vsekakor bo zelo dolgotrajen in se bo izvršil v posameznih državah s hudimi socialnimi in političnimi potresi.³⁾

Zanimivo je, da je do podobnih zaključkov prišel dve leti kasneje svetovno znani gospodarski strokovnjak Van Zeeland, bivši ministrski predsednik belgijske vlade. Na podlagi večmesečnega preučevanja gospodarskih razmer v skoraj vseh pomembnih državah Evrope in Amerike je letos januarja meseca podal svoje poročilo, ki ga je izdelal po naročilu Francije in Anglije. Radi vzporedbe bom v naslednjem navajal njegovo mnenje o vzrokih sedanjega nereda v mednarodnem gospodarstvu.

Van Zeeland trdi³⁾:

„Brez dvoma je, da vodijo današnji gospodarski položaji do vojne. Ako se torej svet hoče vojni izogniti, mora poiskati njene vzroke v gospodarskem življenju in jih odstraniti. Mimo tega obstaja tudi gospodarsko vprašanje z vsemi svojimi socialnimi posledicami, ki ga morajo odločilni činitelji rešiti brez ozira na njegove politične posledice. Slika je jasna. Današnji politično-gospodarski kaos vodi k vojni, a socialno do črne bede ogromnih ljudskih množic, ki iz konservativnega elementa postaja element nestalnosti v družbenem življenju sveta. Človek se mora sprijazniti s stvarnostjo, ako jo hoče ozdraviti. Torej v čem je ta gospodarski kaos?

Ko so države gradile svojo moderno industrijsko-kapitalistično gospodarstvo, so potrebovale razpoložljivih surovin, katere bi predelovale, in tržišč, na katerih bi plasirale svoje izdelke. V začetku 17., 18., pa tudi 19. stoletja je bilo teh v izobilju, ker so še na vseh celinah obstajala neizkoriščena bogastva. Tedaj se je svetovna politika vodila za osvajanje kolonij in za ustvarjanje tržišč. Za dvajseto stoletje je značilno, da so vsa ležišča surovin

³⁾ Glej: „Pravdo“, Beograd, št. 11797 od 23. VIII. 1937, str. 1.

v posesti ene ali druge velesile. Medtem je delitev dela, ki je bila v začetku nacionalna, prešla ozke državne meje in je postala mednarodna. Države so svoj industrializem razvile tako zelo, da domače tržišče ne more več porabiti vseh izdelkov ter morajo radi plasiranja računati na ona tržišča, ki še nimajo dovolj izgrajene industrije za zadovoljevanje domačih potreb. Za časa liberalizma se je izvršila mednarodna delitev dela avtomatično, brez vsake, ali pa samo z neznatno državno intervencijo, in sicer tako, da so države proizvajale samo ono blago, za katero proizvodnjo so ji bili dani najugodnejši naravni pogoji. Ta specializacija v proizvodnji po naravnih pogojih je najidealnejše stanje svetovnega gospodarstva.

Osnovna dinamika gospodarskega sistema je ostala še nadalje ista ter jo moremo označiti z besedo: ekspanzija. Toda kam, ko so kontinenti že zasedeni, in so se po vojni pojavile nove države, ki so začele graditi lastno industrijo in s tem prenehale biti glavni konzument industrijskih držav.

Vprašanje borbe za surovine in tržišča je ostalo še nadalje glavno obelježje svetovno-gospodarskih in političnih dogodkov. Tudi svetovna vojna, ki je bila čisto gospodarska vojna, ni mogla rešiti problema, da bi ostala zares poslednja.

Državniki in vojskovodje so v svetovni vojni opazili, da za uspešno vodstvo vojne niso dovolj samo velika armada, razvita prometna sredstva, dobro orožje in navdušeni vojaki, temveč da je predvsem potrebno gospodarstvo, ki more v primeru blokade preskrbovati armado s hrano in vojnim materialom ter tako ohraniti moralo zaledja, ki se vse bolj približuje vojnemu okolišu. Skratka, treba je imeti samostojno, popolnoma neodvisno in celotno gospodarstvo.

Takoj po vojni so pričele vse države iz te izkušnje izvajati konsekvence. Izgradile so industrije, ki niso imele v državi nobenih naravnih osnov, niti ugodnih pogojev. Če bi obveljal v mednarodnem gospodarskem življenju liberalizem, bi te nove industrije, ki so bile ustvarjene radi neodvisnosti držav od inozemstva v primeru vojne, v svobodni tekmi podlegle onim industrijam, ki se nahajajo v boljših gospodarskih prilikah in ki lahko radi tega svoje proizvode nudijo po nižjih cenah.

Da bi se zavaroval obstoj teh industrij, so se države oprijele protekcionizma s tem, da so obremenile vse inozemske proizvode z visokimi taksami in na ta način prisilile domači konzum, da kupuje samo domače proizvode.

Tako se je ustvarilo strahovito neravnovesje v gospodarskem življenju. Radi pomanjkanja tržišč so države začele zmanjševati proizvodnjo, odpustile delavstvo, s čimer so zmanjšale kupno moč na tržiščih, kar je zopet zmanjšalo povpraševanje po blagu. To je povzročilo novo zmanjšanje proizvodnje, novo povečanje brezposelnosti in tako se je vse stalno vrtelo v slepem krogu.

Mahoma je bilo vse gospodarsko življenje paralizirano. Vsaka država

je investirala ogromne kapitale v industrijo, toda nobena ni hotela popustiti, ko se je govorilo o reševanju gospodarskih vprašanj, to pa radi tega, da bi jim ne propadel kapital in da bi se zopet ne znašle v položaju, ko bi radi odvisnosti od inozemstva ne mogle tvegati eventualne vojne.

Italija in Nemčija n. pr., ki imata razvito industrijo, pa jima manjkajo potrebne surovine, pričakujeta od mednarodnega gospodarskega problema, da se jima stavijo na razpolago surovine, katerih nimata. Anglija je zopet s preferencialnimi pogodbami vezana s Kanado. Francija na vse mogoče načine ščiti svoje poljedelstvo in je močno zaskrbljena, da ji inozemska konkurenca ne uniči izvoza, ker so cene njenim proizvodom dosti višje od inozemskih. Združene države Amerike zaključujejo samo trgovinske pogodbe na osnovi največjih ugodnosti. Tako ima vsaka država svoje posebne interese, ki jih iznaša kjerkoli in kadarkoli se razpravlja o saniranju sedanjega gospodarskega kaosa.“

Ako primerjamo obe mnenji o vzrokih in posledicah povojne gospodarske krize, razvidimo, da sta v osnovi skoraj identični, to je stremljenje po avtarkiji med vojno in po vojni je v skoraj vseh državah izzvalo anarhijo v proizvodnji in konzumu dobrin in storitev, ta pa je ustvarila nebroj fiktivnih vrednosti, ki se razblinejo v nič, čim se jih dotakne gola realnost.

Razlika med Van Zeelandovim mnenjem in mojim je le v tem, da izvaja on vzroke za stremljenje po avtarkiji iz gospodarsko političnih in čisto političnih motivov, t. j. iz borbe narodov za surovine in tržišča, zlasti pa iz težnje po neodvisnosti njihovega gospodarstva v primeru vojne: dočim jih vidim jaz na valutno političnem področju, in sicer v medvojnem in povojnem zapostavljanju izmenjalnega načela pri posredni izmenjavi dobrin, t. j. pri izmenjavi z denarjem.

Kajti brez zapostavljenja tega načela bi ne moglo priti do medvojne in povojne inflacije denarja in kredita in s tem ne do agrarizacije industrijskih držav, niti do industrijalizacije agrarnih držav, kar je nekaterim državam šele omogočilo izvajanje avtarkije. Sam Van Zeeland trdi, da bi se taka stremjenja onemogočila na osnovnih gospodarskih zakonih, ker se more v normalnih razmerah vzdržati samo tako gospodarstvo, ki ima naravne osnove v državi in ugodne pogoje za tekmo na mednarodnih tržiščih.

Borbe za surovine in tržišča kakor tudi težnje po gospodarski in politični neodvisnosti držav so sicer vedno obstojale, toda niso imele tako napadalnega značaja kot danes. Če kdaj, potem morajo države danes uvideti, da je izvajanje avtarkije popolnoma nemogoče.

Upravičeno pravi Van Zeeland, da bi se moglo sedanje stanje v svetovnem gospodarstvu končati z vojno, ker noče nobena država svojih avtarkičnih teženj opustiti. Kajti zgoraj orisano stanje v svetovnem gospodarstvu zahteva nujne rešitve. Toda stvar še davno ni tako tragična, kot jo slika Van Zeeland, niti tako sijajna, kot jo slikajo zagovorniki svobodnega gospodarstva.

V zgoraj omenjenem predavanju sem rekel, da je svetovno gospodarstvo kljub vsem zaprekam našlo pot, po kateri je treba iti, da se sedanje stanje v svetovnem gospodarstvu omili in da dospemo kasneje do normalnega gospodarskega sožitja vseh narodov in do političnega pomirjenja med posameznimi narodi. To pot vidim jaz v zopetni uvedbi izmenjalnega načela v svetovnem gospodarstvu, ki se od leta 1931 dalje izvaja v vseh trgovinskih pogodbah med posameznimi narodi s klirinškimi sporazumi. Ti klirinški sporazumi priznavajo prastaro dejstvo, da je gospodarski promet še vedno izmenjalni promet, pravi denar pa samo dobrine in storitve, ki jih neka država proizvaja. Iz tega pa sledi, da v bodoče ne more več nobena država druge izigravati s tem, da jo sili, da kupuje pri njej več kolikor more s svojimi proizvodi plačati. Danes more vsaka država svoj izvoz kupiti samo z uvozom dobrin in storitev iz držav, kamor je svoječasno izvozila. To pa se pravi, da mora ustroj svojega gospodarstva prilagoditi ustroju narodnega gospodarstva držav uvoznic njenih izdelkov, s tem pa spraviti svojo proizvodnjo v sklad s stvarno kupno močjo teh držav.

Da je večina držav to dejstvo že priznala in se temu prilagodila, pričajo vsi novi in najnovejši trgovinski sporazumi. Na čelu teh držav stoji danes Nemčija in Italija, ki sta svoje gospodarstvo in denarstvo postavili na načelo „do ut des“. Med temi državami se nahaja tudi naša država in to ne na zadnjem mestu. Kakor smo sicer v nekaterih stvareh precej nazadnjaški, so naši odločilni krogi kaj hitro uvideli, v čem je rešitev iz sedanjega gospodarskega kaosa. Skoraj $\frac{3}{4}$ naših trgovinskih pogodb bazira na 100 % kliringu, to se pravi naše stare obveze v inozemstvu in naš novi uvoz iz inozemstva smo pripravljeni plačati samo s proizvodi naše zemlje in našega dela. Uspeh tej naši trgovinski politiki ni izostal. Ta se najbolje vidi iz primerjave naše izvozne in uvozne statistike z letom 1931 in 1937.

Toda spoznanje, da je gospodarski promet samo izmenjalni promet, t. j. da se more plačati samo z dobrinami in storitvami, ki jih neka država proizvaja, še vedno ni prodrlo v vse države. Zlasti industrijsko in kapitalistično močne države zapada in novega kontinenta še vedno verujejo v gospodarske čudeže ter skušajo gospodarske in socialne posledice medvojnih in povojnih pogojev rešiti z valutno političnimi poizkusi. Tak eksperiment je podvzela v zadnjem času Francija, ki skuša že s tretjo devalvacijo franka ozdraviti svoje gospodarstvo, dasiravno manjkajo za to vsi pogoji. Ravno tako se v USA trudi Roosvelt, da bi z raznimi gospodarskimi ukrepi ustvaril nov „prosperity“, dasiravno je jasno ko beli dan, da Amerika ne more prosperirati, če ne bo ozdravljeno gospodarstvo Evrope in ostalih kontinentov, na katerih bi zopet mogla plasirati svoje proizvode. Kako pa se morejo ti njeni proizvodi plasirati, pa sem več kot dovolj prikazal v dosedanjih svojih izjavanjih.

Iz vsega tega lahko zaključimo, da je prezgoden in močno pretiran opti-

mizem onih, ki menijo, da je položaj v svetovnem gospodarstvu in denarstvu že toliko ustaljen in urejen, da se lahko sprostijo vse vezi, ki danes urejajo mednarodno izmenjavo dobrin in storitev. Ravno tako pa ni povoda za pesimizem Van Zeelanda, ki vidi v sedanjem stanju svetovnega gospodarstva neizogibno katastrofo, če se takoj ne najde sporazum glede nabavljanja surovin in plasiranja presežkov proizvodov do skrajnosti racionalizirane industrije nekaterih držav.

Po našem mnenju je svetovno gospodarstvo na najboljši poti k ozdravljenju, če po poti kliringov išče izhoda iz vojnega in povojnega gospodarskega kaosa.

Dosedanje izkušnje kažejo, da so bili kliringi oni činitelj, ki je prisilil in še sili gospodarstva posameznih držav k upoštevanju izmenjalnega načela na vseh področjih gospodarskega delovanja. Če obstoja pri sedanjem klirinškem gospodarstvu kak problem, potem je ta samo v tem, kako razdeliti delo med posamezne narode, da bi se v svojih potrebah mogli kar najbolje izpopolnjevati. Neenaka proizvodna sposobnost in neenaka vrednost proizvodov posameznih narodov je danes najtrši oreh v mednarodnem gospodarstvu. Temeljito razpravljanje o tem vprašanju bi bilo neprimerno hvaležnejše polje za delovanje ekonomistov sveta, kot pa je povsem neutemeljena propaganda za takojšen prehod na svobodno gospodarstvo, ko za ta prehod še ni pogojev. Vse dotlej, dokler kliringi v vseh državah ne izsilijo upoštevanje načela mednarodne delitve dela in izmenjave dobrin, ne more biti govora o prehodu na svobodno gospodarstvo.

Do tega časa pa se bomo morali hočeš nočeš zadovoljiti s sedanjim stanjem v svetovnem kot domačem gospodarstvu.

Ing. J. Teržan — Ruše

Kmetijstvo in industrija

Pri nas se namreč splošno misli, da industrializacija naše države škodi našemu kmetijstvu. Kaj nam treba industrije! Pridelujemo pšenico, konopljo, vino, sadje, meso, mast, olje, tobak itd. Industrijske države tega nimajo. Imajo pa izvrstne stroje in vse ostalo, kar je nam potrebno, boljše in cenejše, kot bi to lahko proizvajala naša domača mlada industrija. Iz tega sledi, da ni v naše splošno dobro, če podpiramo razvoj naše industrije, temveč ostanimo samo agrarna (kmečka) država, ki naj izvažata kmetijske in gozdne pridelke. Kupimo pa itak lahko, kar potrebujemo, od teh držav, kamor izvažamo pšenico in živino, les in rudo. Še več! Če bomo imeli svojo industrijo, ne bomo mogli nič več prodajati industrijskim državam, ker

te ne bodo hotele kupovati od nas agrarnih pridelkov, če ne bomo kupovali mi od njih industrijskih. Tako govori in misli javnost, ki je proti industrializaciji naše države. Da je tako mišljenje in stališče nepravilno, naj dokažejo sledeča izvajanja.

Resnica je, da so industrijske države bogatejše, močnejše in vplivnejše od agrarnih držav. Zakaj? Zgodovina ekonomskega razvoja dokazuje, da so agrarni narodi predmet eksploatacije po industrijskih narodih. Industrijski narodi lahko ceneje in intenzivneje proizvajajo različne dobrine, ki jih v izmenjavi z dobrinami agrarnih narodov razmeroma zelo dobro vnovčujejo ter na ta način kupičijo sebi bogastvo. Pred svetovno vojno je n. pr. znašal „koeficient proizvodne sposobnosti“ ruskega mužika (kmetijskega delavca) letno samo 500 švicarskih frankov, medtem ko je industrijski delavec proizvedel letno vrednost od 10.000 švicarskih frankov. Danes n. primer je proizvodna sposobnost ameriškega industrijskega delavca 15 krat večja od proizvodne sposobnosti ameriškega poljedelskega delavca. Tudi naše mezdne razmere industrijskega in poljedelskega delavstva nam kažejo sličen odnos v korist industrijskega delavca. Hlapci in dekle imajo poleg hrane in stanovanja 50—150 din mesečne plače; dninarji za delo od jutra do večera (10—14 ur) poleg hrane 8—15 din; industrijski delavci zaslužijo na uro 2—8 dinarjev. Torej že pri nas, kjer je industrija šele v povojih, je proizvodna sposobnost industrijskega delavca mnogo večja kot kmečkega. Povprečno zasluži industrijski delavec 3—13 krat več kot kmečki.

Že v enem samem kraju torej, kjer je razvita industrija, je mezdna razlika med industrijskim in kmečkim delavstvom. Razumljivo je, da sili kmečko delavstvo v industrijo in da kmetijstvo v industrijskih krajih nima dovolj delovnih moči, vsled česar naraščajo mezde kmetijskih delavcev. Kmetijska proizvodnja se podraži, kmetijski pridelki pa se vsled močnejšega konzuma in kupne moči industrijskih delavcev lažje in bolje prodajo. Življenjski standard se pod vplivom industrije dviga.

V čisto agrarnih državah, ki so navezane izključno na inozemske industrijske proizvode, tlači ta ogromna razlika proizvodne sposobnosti industrijskih in kmečkih delavcev gospodarstvo agrarnih držav, ki morajo uvažati uspeh dela 10—15 svojih državljanov za izvoženi uspeh dela enega samega državljana industrijske države. Jasno je, da so vsled te razlike v proizvodni sposobnosti agrarni narodi močno izžemani po industrijskih narodih. Iz tega pa je tudi točno razvidno, zakaj so industrijske države vedno močnejše in bogatejše ter zakaj agrarne države vedno siromašnejše in odvisnejše. To razmerje med agrarnimi in industrijskimi državami prihaja močnejše do izraza v mednarodnih odnosajih, posebno na mednarodnih gospodarskih konferencah, ko morajo agrarne države pristati na vse predloge in pogoje, ki jih jim narekujejo močne in bogate industrijske države. Bolj kot je država agrarna (samo kmečka), brez lastne

industrije, manj pomeni v mednarodnem položaju in tem bolj je odvisna od močnih industrijskih držav, ki so njene „prijateljice“ ter kupujejo od nje kmetijske pridelke.

Če pogledamo statistične podatke naše izvozne trgovine, vidimo, da je n. pr. leta 1936 imela 1 tona uvoženega blaga povprečno vrednost 4200 din, medtem pa smo dobili za naše blago po toni povprečno samo 1525 din. V tem tiči tista razlika proizvodne sposobnosti agrarne in industrijske delavnosti. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da izvažamo v glavnem bogate in nenadomestljive rude, les in pšenico, torej blago, brez katerega tudi industrijske države ne morejo živeti!

Zadnja leta se med vsemi industrijami pri nas najbolj razvija tekstilna. Oglejmo si statistične podatke, ki se nanašajo na tekstilno blago, da na podlagi teh številk lahko ocenimo koristnost oz. neumestnost te razvijajoče se industrijske panoge.

Tekstilno blago je največja postavka v naši uvozni trgovinski bilanci. V prvih desetih letih obstoja naše države je znašalo tekstilno blago 40% vrednosti celokupnega našega uvoza. Uvažali smo letno 40—50 tisoč ton različnega tekstilnega blaga v vrednosti 2,5—3,5 milijard dinarjev. Odkar pa se je tudi v naši državi začela razvijati tekstilna industrija, pada vrednost uvoženega tekstilnega blaga. V zadnjih letih smo uvozili letno samo še za okroglo 1 milijardo dinarjev tekstilnega blaga. Z razvijajočo se tekstilno industrijo pa bo še znaten del te milijarde dinarjev ostal doma. Ne uvažamo več samo gotove tkanine, temveč večji del surovine za tkanine, ki so znatno cenejše od gotovih tkanin. V zadnjih letih se je povečal uvoz bombaža za več kot 50%, uvoz gotovih tkanin pa je padel na 10%. Uvoz volne raste ter se je povečal od 29% na 61%, uvoz gotovih volnenih tkanin je padel od 64% na 19%. V letu 1925 smo uvozili svile za 71 milijonov dinarjev, v letu 1936 samo še za 20 milijonov dinarjev. Industrija kož se je pri nas tako razvila, da je uvoz kož že skoraj popolnoma prenehal.

Kakor pa se je začela pri nas lepo razvijati tekstilna industrija, imamo še vendar celo vrsto drugih industrijskih panog, ki čakajo na nujno ureditev v korist našega gospodarstva in države. Naša država je bogata z rudami, nimamo pa razvite topilniške industrije. L. 1936 smo izvozili 31.347 vagonov železne rude ter smo za to prejeli 37.000.000 din. Za vagon jekla se potrebujeta 2 vagona železne rude. Ko bi izvozili pretopljeno železno rudo, bi dobili za to vrednost 500 milijonov dinarjev, to je 13 krat večjo vrednost za isto količino železne rude, toda predelane. Ko bi imeli topilniško industrijo, bi ne dobili samo 13 krat večjo vrednost za svoje rude, temveč bi odpadel tudi ves uvoz jekla, za katerega plačamo inozemstvu 40.000 dinarjev za vagon, medtem ko dobimo za 1 vagon naše železne rude nekaj več kot 1000 dinarjev.

Iz teh nekaj primerov je razvidna korist industrializacije države. Jugoslo-

vansko narodno gospodarstvo pa je kapitalno šibko, zato si mora pridobiti za industrializacijo in za izvedbo velikih javnih del sredstev z uvozom tujih kapitalov. Da pa bomo zmožni v redu vršiti obrestno službo posojenemu kapitalu, moramo imeti aktivno trgovinsko bilanco, ki nam bo dajala potrebnih presežkov za kritje pasivnih postavk naše plačilne bilance. Koristno nam je lahko samo najetje in uvoz tujega kapitala, s katerim razpolagamo mi sami v svoji državi po natančno določenem gospodarskem načrtu. Škodljiv pa je tuji kapital, če se ž njim uvozi tudi tuj človek, industrijalec, bankar, trgovec, ki po mili volji izžema naše prirodno gospodarstvo in delovno ljudstvo. Tuji kapital, ki vsakoletni čisti dobiček izvaža iz države, ne vrši nobene gospodarske oplemenjevalne funkcije. Tuji kapital, ki vsakoletni redni čisti dobiček uporabi za to, da ga vloži v nova gospodarska podjetja oz. da ž njim izpopolnjuje in razširja obstoječe svoje delovanje, je koristen. Iz tega sledi, da tuj kapital, uvožen v državo, ustvarja nove kapitale, ki jih ali vsako leto izvaža ali pa z njimi vrši novo delavnost v državi, v kateri je ustvarjen. Samo tak tuj kapital je državi v korist, ker stalno povečava produktivnost domačega gospodarstva. Ni pa koristen tak tuj kapital, ki prihaja v deželo v obliki tujih proizvodov. Močne industrijske države potrebujejo trg v agrarnih državah zato, da izvažajo svoje industrijske proizvode v agrarne države ter na ta način zaposlijo svoje tovarne. Za svoje industrijske proizvode pa vzamejo agrarne produkte pšenico, živino, les ter surovine — rude, ki jih same industrijske države nimajo, ki so jim pa nujno potrebne, da pravilno deluje njihovo gospodarsko življenje. Pri vsem tem pa, kot rečeno, plačujejo agrarne države tujemu kapitalu uspeh dela 10—15 svojih državljanov za uvoženi uspeh dela samo enega državljana industrijske države, iz katere je uvožen tuji kapital.

Kako ogromno važnost ima industrija v narodno-obrambnem pogledu, posebno v slučaju vojne, smo videli v svetovni vojni in doživljamo danes v španski in japonsko-kitajski vojni. V svetovni vojni so agrarne države s slabo razvito industrijo slabo odrezale (Rusija) ter so bile v popolni odvisnosti od industrijsko močnih prijateljic — zaveznic. Po svetovni vojni nastale nove države si na podlagi teh izkušenj morajo ustvariti svojo močno narodno industrijo, če želijo ohraniti svojo svobodo in samostojnost, ki so si jo priborile v svetovni vojni. Živ dokaz v tem pogledu nam je bratska Češko-slovaška, ki se je v teh 20 letih industrijsko močno razvila, tako da lahko vzdrži ogromni pritisk, ki se izvaja sedaj od zunaj nanjo!

Uvoz tujega kapitala v velikem obsegu ne more biti plodonosen niti v patriotičnem niti v ekonomskem pogledu. Veliki kapitali, ki jih prinašajo v našo državo tujci po imenu, duhu in jeziku, prihajajo k nam brez sentimentalnosti in predsodkov. Tuj industrijski kapital ima slabe in nelepe navade, ki kvarijo v veliki meri dobre lastnosti naših ljudi.

Kupičenje velikega tujega kapitala v naši državi, ki vedno bolj in bolj

izriva našega obrtnika in našega domačega, malega industrijca, je samo v korist velikih tujih interesov, nikakor pa ne v korist naše narodne državne stvari. Kakor je res, da je industrija nujno potrebna za obstoj in moč vsakega naroda in države, je tudi res, da je v ta namen nujno potrebna domača, narodna, a ne tuja!

Iz tega vidika je nujno potrebno industrializirati naše gospodarstvo na trdni domači, narodni podlagi. To so uvideli in tudi začeli izvajati bratje Bolgari. V skromnih razmerah, v katerih živijo, so z ogromno silo, duhovno sposobnostjo in vztrajnim delom začeli preurejevati svoje gospodarsko življenje v blagor celokupnega kmečko-delavskega naroda. Na združni podlagi, ki predstavlja kolektivni napor gospodarske in narodne osamosvojitve, rešujejo po točnem načrtu vsa ekonomska vprašanja, tudi industrijsko. Bolgari so temu izredno težkemu in aktualnemu socialno-ekonomskemu vprašanju tudi že psihološko in organizatorno kos. V Bolgariji lahko opazujemo razvoj povsem novega gospodarskega sestava, ki ga lahko imenujemo kmetijsko-industrijskega. Bolgarom je uspelo prenesti najboljše izkušnje iz Francije, Nemčije, Danske, Italije, Angleške, Rusije in Amerike ter jih prilagoditi svoji deželi in ljudstvu. Bolgari se pojavljajo danes na svetovnem trgu s svojimi kmetijskimi pridelki, ne glede na prenatrpanost svetovnega trga, ter dosežejo za svoje pridelke, kljub veliki konkurenci, za 20—30 % boljše ceno, kot jo dosežejo kmetijski proizvodi drugih agrarnih držav.

Od Bolgarov bi se lahko mi Slovenci naučili mnogo koristnega. Posebno na polju kmetijske proizvodnje, organizacije in trgovine. Kmetijsko-gospodarske razmere v Bolgariji so bile slične kot so pri nas, s tem razločkom, da so Bolgari svoje razmere že precej uredili, pri nas pa še čakajo ureditve.

Omeniti hočem samo nekaj primerov iz bolgarskega kmetijskega gospodarstva. Tako kot smo mi začeli vzgajati vzorne kmetovalce, so Bolgari v svoji širokopoteznosti, delavnosti in strokovni sposobnosti organizirali veliko število „vzornih vasi“, posejanih po celi državi. V teh vaseh ne najdete nepismenega kmeta ali delavca v starosti od 7—70 let. Vas vodi mlad župan, fakultetsko izobražen agronom. Vpeljano je strogo načrtno gospodarstvo, ki se je popolnoma obneslo. V teh vzornih vaseh znaša pridelek pšenice po ha 27—30 q, koruze 35 q, krmne repe (rone) 800 q. Živina je vsa čistokrvna, krave dajo dnevno povprečno po 20 lit. mleka. Nosnost kokoši letno 200 jajc, težkih 57—59 grm. V vsaki vasi imajo „umetno kokljo“, nobeden ne nasaja kokljam doma, ker se pri tem načinu valjenja uniči preveliko število jajc. V vinogradniških krajih imajo velike združne kleti, z ogromnimi cisternami za pridelovanje tipiziranih in standariziranih vin, sposobnih za izvoz itd. Veterinarska služba je socializirana in na ta način omogočena veterinarska pomoč vsakemu živinorejcu. Država ima lastne zavode za izdelovanje seruma. Izvoz je osredotočen, razni specialni proizvodi kot rožno olje se predelujejo v združnih tovarnah, prodaja pa je monopolizirana. Pridelovanje industrij-

skega rastlinstva (bombaž) je povečano na 250 % in s tem omogočen razvoj domače industrije. Industrializacija je vidna tudi v vseh ostalih gospodarskih panogah. Po možnosti se vrši vse z lastnim kapitalom, ozir. s trdnim tujim, toda ne v veleobratih, temveč v manjših, tako da se industrializacija ne izvaja na škodo obstoječega obrtništva in že obstoječih manjših industrijskih obratov. Bolgari vodijo svoje kmetijstvo in svojo industrijo, kar ima blagohoten vpliv na njihovo zunanjo trgovsko politiko in na urejanje notranje proizvodnje. Bolgarija nam je za vzor, kako se naj agrarna država harmonično industrializira. Takšna industrializacija bi bila blagoslov tudi za naše slovenske razmere!

Naš državno geografski položaj terja danes bolj kot kdaj prej zbiranje gospodarskih in kulturnih delavcev v enotno obrambno fronto. Novo osnovani Socialno-ekonomski institut v Ljubljani je postavil prve realne in znanstveno dovolj močno fundirane temelje gospodarsko-socialno-kulturnemu organizmu, ki bo začel reševati naloge narodnega življenja in njegove dejavnosti v našem času.

V 20 letih našega samostojnega državnega življenja še nismo na gospodarskem in političnem polju izostrili točnega čuta za živlensko stvarnost. Saj si nismo uredili niti slovenskega in jugoslovanskega duha, ki bi si prizadeval za najvišjim ciljem svobodne, suverene, socialno pravične narodne in državne celote vseh južnih Slovanov. Za trenutni odkup nekaj tisoč hektolitrov vina po boljših cenah, za prevzem naših jabolk in živine za nekaj dinarjev dražje pozabi naše ljudstvo na svojo slovansko kri, na tisočletno samoniklost; pozabi na vero v samega sebe, na svoje človeško dostojanstvo in na poslanstvo slovanstva ter se udaja mislim ponovnega hlapčevanja bivšim gospodarjem...

Naš državni budžet za povzdigo kmetijstva znaša polovico onega, kar uporabi n. pr. za povzdigo svojega kmetijstva Bolgarija, ki je za polovico manjša država.

Kmetijstvo se ne da pospeševati brez denarja, še manj pa industrializirati država brez kapitala. V skupnem delu vseh gospodarskih in kulturnih delavcev pa se da tako v kmetijstvu kot v industrializaciji države mnogo doseči. Za zgled nam naj bo Bolgarija, naša južno-vzhodna bratska sosedka. Kmetijstvo in industrija se morata voditi za roko! V tem je zajamčena moč države, dobrobit ljudstva in kulturni napredek naroda!

Južnovzhodna Evropa, njen gospodarski ustroj in razvoj

I.

Dr. Herman Gross, vodja oddelka na institutu za preučevanje južnovzhodne Evrope in ravnatelj instituta za gospodarsko preučevanje srednje in južnovzhodne Evrope na univerzi v Lipskem, je leta 1937. izdal obširno delo „Südosteuropa“, „Bau und Entwicklung der Wirtschaft“.

Dr. Gross definira južnovzhodno Evropo (JVE) kot skupnost držav, ki imajo v gospodarskem pogledu mnogo podobnega. In sicer temelji gospodarstvo teh držav v poljedelstvu in živinoreji ter v pridobivanju surovin (rude in les). Njihova industrija je še mlada, deloma umetno ustvarjena z državno pomočjo in omejena predvsem na proizvodnjo konsumnih sredstev za domači trg. Dr. Gross šteje med te države: Rumunijo, Jugoslavijo, Bolgarijo, Grčijo, Turčijo in Madžarsko. Dokaz za pretežno agrarno strukturo teh držav je njihova zunanja trgovina. Leta 1934. je znašal uvoz izgotovljenega industrijskega blaga na Madžarsko 40,5, v Rumuniji 80, v Jugoslaviji 69 odstotkov vsega uvoza. Istega leta je Rumunija uvozila 5,3 živil, Jugoslavija 9,2 in Madžarska 6,5 odstotkov. Še manjši je odstotek uvoza žive živine, ki je v Jugoslaviji, Bolgariji, Rumuniji in Albaniji enak ničli, v Grčiji pa dosega 5,2 odstotka. Večji kakor uvoz živil in žive živine je uvoz surovin in polfabrikatov. Na Madžarskem znaša celo 52, v Jugoslaviji 21, v Bolgariji 34 odstotkov. Če opazujemo razvoj uvoza med leti 1930 in 1934, vidimo, da je v celoti JVE padel uvoz industrijskega blaga (od 62,9 na 60,7 odstotkov). Dvignil pa se je uvoz surovin in polfabrikatov od 22,8 na 28,3 odstotkov). Ta tendenca v razvoju je v Bolgariji najmočnejša, v Jugoslaviji pa slabotna.

V izvozu pa zavzemajo prvo mesto surovine in polfabrikati: v Rumuniji 72,1, v Jugoslaviji 46, v Bolgariji 52 odstotkov. Velik odstotek tega izvoza v Rumuniji odpade na nafto, v Jugoslaviji pa na baker. Drugo mesto v izvozu JVE zavzemajo živila in pijače: v Jugoslaviji 34,2, na Madžarskem 4,4 odstotkov. Izvoz živine je visok v Jugoslaviji (11,6) in v Albaniji (14) odstotkov. Industrijskih izdelkov izvažata Rumunija 1,6, Bolgarija 3,5, Madžarska 27 odstotkov. V štirih letih (1930—1934) se je struktura izvoza JVE spreminjala v smeri večjega izvoza surovin.

Na osnovi zunanje trgovine teh držav smatra dr. Gross, da je JVE prehodno ozemlje med industrijskim zapadom in agrarno primitivnim azijskim vzhodom. Za Madžarsko poudarja, da je spričo svoje visoko razvite industrije nekako prehodno ozemlje med Srednjo in JVE.

Pod pojmom „Balkan“ smatra dr. Gross politično kulturno in zgodovinsko razvojno skupnost držav: Jugoslavije, Rumunije, Turčije, Bolgarije, Grčije

in Albanije. Prav tako mu Srednja Evropa ni toliko geografski kakor kulturno politični in zgodovinsko razvojni pojem.

Ko dr. Gross premišlja, ali naj uvrsti pokrajine bivše Avstro-Ogrske k Balkanu ali k Srednji Evropi, pravi:

„Bivšim Avstro-Ogrskim provincam ni niti uspelo, obdržati svojo nekdanjo kulturno in gospodarsko višino, kaj šele da bi starorumunskim in starosrbskim delom vtisnile svoj pečat in približale (verwestlichen) vse ozemlje Zapadni Evropi. Nasprotno: te province so se v ne malem obsegu približale vzhodu (pobalkanile, verostlichen). Ta razvojni proces prihaja do izraza v državni upravi, pravu, prometu in v celotnem gospodarskem življenju. V resnici so imeli starosrbski in starorumunski politiki vso oblast v rokah. Oni so skušali s pretiranim centralizmom iz Beograda in Bukarešte (podč. Gross) preko vseh posebnosti naprednejših predelov in preko njihovega kulturno višje stoječega prebivalstva vse pokrajine izenačiti po starosrbskih in starorumunskih t. j. po orientalskih načelih. Plod te politike je bila orientalizacija novih predelov.“

II.

Pri obravnavanju naravnih bogastev JVE ugotavlja dr. Gross, da predstavljajo največje mineralno bogastvo velika ležišča petroleja v Rumuniji. Leta 1913 je znašala proizvodnja 1.8 Mil. ton, 1935 8.4 Mil., toda vkljub temu porastu je izkoriščanje še vedno minimalno. Rumunski petrolej je v letih 1933—1935 dosegel nad 50 odstotkov vrednosti vsega rumunskega izvoza.

Poleg nafte je največje mineralno bogastvo JVE baker. Najbogatejša ležišča bakra v Evropi so v Jugoslaviji (Trepča, Bor, Majdamek in Bosna). Surovi baker zavzema poleg drugih rud, slično kakor rumunska nafta, vedno večji obseg v izvozu Jugoslavije. Leta 1929 je znašala vrednost izvoženega bakra 5.66 odstotkov celokupnega izvoza, leta 1935 že 8.4 odstotkov.

Jugoslavija ima največja ležišča železne rude (Bosna, Srbija in Hrvaška) v JVE, ki pa jo po večini izvažajo, ker ima premalo visokih peči. (Vareš, Vrenovina pri Topuskem).

Zaključek, ki ga stori dr. Gross, ko je preučil naravna bogastva JVE, je sledeč:

Rumunija in Jugoslavija se odlikujeta po rodovitni zemlji, ugodni klimi in po bogatih ležiščih rud in pogonskih silah. Isto velja za Turčijo.

Bolgarija in Madžarska kažeta v svojem gospodarstvu neko enostavnost v korist poljedelstvu in živinoreji. Obema državam manjka industrijskih surovin in pogonskih sil.

Težišče Grčije je na mediteranski produkcijski coni (pasu), ki ima ugodno prometno lego. Njena slaba stran je golo hribovje, ki zavzema večino površine.

III.

Prebivalcev šteje JVE približno 70 milijonov, to je skoraj toliko kakor Nemčija. Površina JVE pa je 4krat večja kakor površina Nemčije — 1 milijon 659.202 km². Naravno naraščanje prebivalstva je pri vseh južnovzh. evropskih državah zelo veliko. Nasproti visokim številkam rojstev stojijo sicer radi slabih higijenskih in tudi gospodarskih razmer visoke številke umrljivosti, zlasti med otroki. Toda povprečni koeficient naraščanja je še vedno zelo visok. V Bolgariji znaša v desetletju 1920—1930 povprečni letni prirastek prebivalstva 2.03, v Jugoslaviji 1.48, v Turčiji 2.14 odstotkov.

Poklicna razdelitev prebivalstva: na Madžarskem se je bavilo 1930 s poljedelstvom in gozdarstvom 53.1 zaposlenih oseb, v Grčiji 53.7, v Bolgariji 80.9, v Turčiji 81.6 odstotkov. Industrija in rudarstvo pa sta zaposlovala v Bolgariji 10.1, v Turčiji 7.9, na Madžarskem 24, v Grčiji 82.1 odstotkov.

Dr. Gross je mnenja, da je JVE v poljedelstvu prenaseljena. Razdrobljenost posesti, raztoče cene zemlje in zakupnine, izseljevanje, padajoče mezde, padajoči dohodki in obubožanje, zmanjšanje neobdelane zemlje, travnikov in pašnikov itd. so pojavi, ki so značilni za prenaseljenost.

Rešitev problema prenaseljenosti iznaša dr. Gross samo v najsplošnejši obliki:

1. Ustanovitev zdravega agrarnega ustroja z življenja možnimi kmečkimi gospodarstvi in z varnostjo in nedeljivostjo posesti. Te misli so slične „Erbhofgesetz“, ustavnemu agrarnemu zakonu, ki je bil sprejet 1933 v Nemčiji.

2. Kolonizacija („Ausweiterung des wirtschaftlichen Lebensraumes“); bolj racionalno izkoriščanje obdelane zemlje.

3. Razvoj industrije in rudarstva.

IV.

Pred svetovno vojsko je kazala JVE pisano lice v pogledu lastninskih in produkcijskih odnosov na vasi. Srbija in Bolgarija sta bili državi male in parcelne posesti, ki je nastala po razbitju turške fevdalne veleposesti. Povsod drugod je prevladovala lastniška veleposest, toda z izjemo provinc avstro-ogrske monarhije je bila ta veleposest razbita na mnogo malih obratov; obdelovalci teh malih obratov so bili z lastniki v najrazličnejših polfevdalnih razmerjih, kakor v Dalmaciji v kolonatu, v Macedoniji in severni Grčiji čifčijskem razmerju itd.

Po svetovni vojni sta ohranila stari agrarni ustroj le Turčija in Albanija. Veleposestniki so ostali v Albaniji odločilni činitelji v državi. Okrog 20 albanskih rodbin ima skoraj vse velike poljedelske predele v svojih rokah. V Turčiji je svobodne kmečke zemlje v nekaterih okrajih le 15—50 odstotkov obdelanih tal. V Turčiji in v Albaniji takoj po vojni ni bilo močnega

kmečkega gibanja, kakor je bilo v drugih državah, gibanja, ki bi dovedlo do odprave fevdalnih odnosov in ki je obsegalo drugod 80—95 odstotkov vseh posestnikov (mali obrati).

Nagibi, ki so dovedli do agrarne reforme, so bili po dr. Grossu na splošno sledeči:

1. Idealno-duševni nagibi, ostanki agrarnih idej francoske revolucije; težnja po zaščiti male posesti.

2. Nacionalistični vzroki, ki so težili za razlastitvijo dosedanje vodilne plasti nemških, madžarskih in avstrijskih veleposestnikov (Jugoslavija, Rumunija).

3. Socialno-politični, strankarski in drugi interesi. N. pr. v Rumuniji je predstavnik industrijske in bančne oligarhije — liberalna stranka hotela oslabilo močno konservativno stranko bojarov (veleposestnikov).

Na Madžarskem je zapadlo pod agrarno reformo 9.7 odstotkov obdelane zemlje. Število malih posestev (Zwergbesitze) se je zvišalo od 580.000 na 978.000. Toda vključno temu je v povojni dobi odpadel manjši odstotek obdelane zemlje na male in pritlikave obrate, kakor v dobi pred vojno. Dočim je dosegel poprej mali obrat (do 100 joh) 51.3 odstotke zemlje, jih sedaj le 47 odstotkov. In dočim je veleobrat obsegal poprej 32.3 odstotke zemlje, obsega zdaj 36 odstotkov. Vzrok za to je v večji površini obdelane zemlje in v dejstvu, da je agrarno reformo izvedla plast veleposestnikov, ki je znala zaščititi svoj položaj. V produkcijskem tehničnem pogledu in z gospodarskega stališča, pravi dr. Gross, je Madžarska lastniški in produkcijski ustroj razmeroma najugodnejša in za žito posebno prikladna, in to radi prevladovanja velikega in srednjega obrata. S socialnega in političnega vidika pa predstavlja še v povojni dobi neizenačena zemljiška posest enega izmed največjih problemov dežele.

Posledice, ki jih je imela agref (agrarna reforma) na narodno gospodarstvo JVE, so po mnenju dr. Grossa neugodne in so samo še bolj zaostrele problem prenaseljenosti. Vzrok za to vidi dr. Gross predvsem v prenizkih odškodninskih vsotah, ki so jih morali plačati agrarni interesentje razlaščenim veleposestnikom, odnosno državi. On pravi tako: radi teh nizkih vsot ni nihče silil novih lastnikov, da bi intenzivneje obdelovali svojo zemljo; posledica je bila ekstenzifikacija in deloma devastacija zemlje. Nasprotno pa se je inteligentnim veleposestnikom onemogočilo racionalno obdelovanje ali pa so jim ostali nedonosni ostanki zemlje (str. 81., 82., 83.).

Govorec o agrefi v Jugoslaviji in Rumuniji pravi, da je agref pomenila v ekonomskem in socialnem pogledu poslabšanje. To svojo trditev podpira z dejstvom, da je v povojni dobi nazadovala površina obdelane zemlje in pa količina proizvodnje žita. Proizvodnja krmilnih rastlin je napredovala le v neznatnem obsegu, živinoreja pa je padla po količini in po kakovosti.

Zvaliti nazadovanje povojnega poljedelstva na agrarno reformo je brez

dvoma krivično ravnanje. In to zlasti, če upoštevamo dejstvo, da je po podatkih dr. Grossa odpadlo na agrarno zemljo v Jugoslaviji le 4 odstotke obdelane zemlje. Vzrok za delno devastacijo in degradacijo poljedelstva leži predvsem v agrarni krizi, v nizkih cenah, pomanjkanju tržišč, favorizaciji domače industrije in podobnem. Da je devastacija pojav tudi v državah, v katerih je veleposest ohranila svoja „za obstoj sposobna“ posestva, priča Nemčija, kjer je v letu 1934—1935 bilo obdelanih 700.000 ha zemlje manj kakor prejšnje leto.

Nerazpoloženje dr. Grossa proti agrefi na splošno in proti agrefi v Rumuniji in Jugoslaviji posebej ima dva vzroka:

Prvič predstavlja po sodobnih nemških teorijah zdravo in za obstoj sposobno posest le veleposestvo (nad 125 ha) in pa srednji in bogati kmet, ki ima od 7.5 do 125 ha). Vsi ostali manjši zemljiški lastniki, ki predstavljajo veliko večino kmečkega prebivalstva, niso kmetje, temveč le „poljedelci“. Razlika med kmetom (Bauer) in poljedelcem (Landwirt) je po besedah Darréja, uradnega voditelja kmetov, v tem: „kmet obdeluje iz rodu v rod svojo zemljo v interesu nacije, poljделец pa dela za denar.“ Naša zemlja je torej po tej teoriji pretežno zemlja poljedelcev — to je tistih, ki delajo za denar. Dr. Grossova ideološko politična simpatija pa je na strani kmečkih „idealstov“, to je večjega posestva in veleposestva.

Drugi vzrok njegovega nerazpoloženja proti agrarni reformi pri nas je iskati v dejstvu, da je velik procent razlaščenih veleposestnikov bil nemške narodnosti; z izgubo njihove gospodarske moči nad našim ljudstvom je nemški politični vpliv izgubil svojo glavno oporo v naših krajih. Preostanki nemške velike posesti ob naši severni meji, zlasti v Halozah in Slovenskih goricah in nemški rentniki na Kočevskem so še danes glavna opora nemške politične misli. Slovenski viničar in najemnik ni samo podvržen nezaslišni hegemoniji in izkoriščanju po tujih gospodarjih, tuje zidance in tuja posest so tudi glavne trdnjave potujčevanja in potujčevalne propagande.

Kakor dr. Gross ne iznaša podrobno in določeno prve točke svojega agrarnega programa — ustvaritve novega agrarnega ustroja — tako je nejasen tudi v drugi točki — racionalizaciji poljedelstva. Tudi v tem vprašanju se omeji na splošne ugotovitve. Po naravi dane možnosti za povečanje površine obdelane zemlje so v JVE velike. Za Jugoslavijo, ceni Hollman, je mogoče izrabiti še za $1\frac{1}{2}$ —2 milijona ha. Gre predvsem za močvirnate predele, ki bi se dali izsušiti z regulacijami in kanalizacijo. Kar se tiče problemov intenzifikacije poljedelstva v JVE, obravnava dr. Gross predvsem težave, na katere taki načrti naletijo. Prva taka težava je nizka stopnja izobrazbe prebivalstva. Krivulja analfabetizma se dviga iz evropskega zapada, kjer je zelo nizka, proti jugovzhodu, kjer je vedno višja. Na Madžarskem je bilo leta 1930 samo 9.4 odstotke nepismenih (nad 6 let starih); v Bolgariji 40 odstotkov (nad 6 let), v Jugoslaviji 44.6 odstotkov (nad 10 let), v Albaniji leta 1927 90 od-

stotkov. Dr. Gross pravi: „Velika razširjenost analfabetizma v balkanskih državah je posledica pomanjkljivega ljudskega in strokovnega šolstva... Na izgradnjo šolstva, ki bi odgovarjalo prirastku prebivalstva v bližnji bodočnosti, ni misliti. Po Grossovem mnenju požrejo v vseh balkanskih državah oboroževanje in javni dolgovi večino državnega denarja. Za šolstvo in kulturne svrhe pa ne ostane dosti.“ (Stran 101.) Druga ovira racionalizacije je pomanjkanje kapitala. Na to, da bi si mali posestnik ustvaril kapital s štednjo, ni misliti, kajti davčna politika držav JVE pomeni uničevanje malega kmeta (stran 101). Zaključek, do katerega pride dr. Gross pri obravnavanju teh problemov, je sledeč: naj se intenzivno dela in preide k proizvodnji dragih izdelkov, posebno takih, ki zahtevajo mnogo ročnega dela in ki so prikladni za proizvodnjo v malem. Sem spadajo industrijske rastline, krmila, sadje, vino in drugi poljedelski proizvodi, katerih izbira se naj ravna po povpraševanju na zunanjem in notranjem trgu. Taka razvojna tendenca, kakor jo prikazuje dr. Gross, se v resnici že uveljavlja v JVE, zlasti v Bolgariji in Grčiji. V Grčiji je proizvodnja industrijskih rastlin (tobaka, bombaža itd.) l. 1914 znesla 64.000 ha, l. 1933 pa 151.000 in l. 1935 157.000 ha. Prav tako je stalno naraščala proizvodnja krmil. Vrednost izvoženega tobaka znaša do polovice vrednosti vsega izvoza iz Grčije.

„Voix europeennes“ poročajo l. 1937, da je površina gojenja industrijskih rastlin v Bolgariji narasla na škodo gojenja žita. Površina gojenja tobaka je narasla od 27.000 na 37.000 ha v teku enega leta, površina gojenja bombaža od 30.000 ha na 35.000 ha (l. 1934). Sličen razvoj je opaziti pri proizvodnji konoplje, olja in sladkorne pese.

Dokaj slabotnejši je razvoj v tem pravcu v Rumuniji in Jugoslaviji. Ugotoviti moramo, da se danes gospodarska struktura v JVE spreminja. Razvoj gre v smeri gojitve industrijskih rastlin na škodo žita. Ta razvoj je posledica velikega padca cen žitu in pomanjkanju tržišč zanj v zapadni Evropi na eni strani, na drugi pa povpraševanja Nemčije po industrijskih rastlinah. Vzporedno s spreminjanjem agrarne strukture gre naraščanje trgovinskih odnošajev med Nemčijo in JVE. Proizvodnja JVE je vedno bolj determinirana po potrebah nemškega trga.

Dr. Gross zaključuje svojo knjigo s poglavjem „JVE in nemška zunanja trgovina“. On pravi na osnovi statističnih podatkov, da gospodarska povezanost JVE in Nemčije stalno napreduje. Leta 1929 je znašal delež JVE na nemškem uvozu 4,6%, leta 1936 pa 12%. Delež JVE na nemškem izvozu pa se je dvignil od 5,2 na 9,5% od 1933—1937. Medtem ko trgovski odnošaji med Nemčijo in Ameriko nazadujejo, se Nemčija in JVE gospodarsko vedno bolj povezujeta.

Nemški uvoz iz Jugoslavije je znašal 1936: 36.000.000 RM; 1935: 61 milijonov RM; 1936: 75.000.000 RM.

To se pravi, da je 1934 znašal naš izvoz v Nemčijo eno šestinko celotnega izvoza, leta 1936 pa že približno eno tretjino.

Leta 1936 se je dvignil izvoz v Nemčijo v primeri z 1936 iz Bolgarije za 62 odst., iz Grčije za 29 odst., iz Madžarske za 32 odst. itd.

Nemški uvoz iz JVE obsega industrijske surovine (petrolej, rude, boksit, les, tobak), živino in živila. Nemški izvoz pa obsega nad 90% izdelano industrijsko blago.

Dr. Gross zaključuje svojo knjigo s sledečimi besedami: „Dejstvo je, da stoji Nemčija na prvem mestu v zunanji trgovini vseh držav JVE. Toda s tem še niti od daleč niso izkoriščene vse gospodarske, naravne in socialno-kulturne možnosti sodelovanja. Nadaljnja intenzifikacija gospodarskih odnosov je zato v bližnji bodočnosti več kot sigurna.“

S priključitvijo Avstrije bo gospodarski vpliv Nemčije na JVE še močnejši; kmalu mu bo sledil enako močan politični poudarek. Polpretekli dogodki na Ogrskem in v Rumuniji nam dajo v konturah slutiti bodočo dinamiko na ozemlju JVE, polpretekli dogodki v Sloveniji pa kažejo politične izrodke tuje ekspanzije. Skrb in nega, ki jih posveča v svojem delu dr. Gross JVE, nas spominja na Naumannovo Mitteleuropa iz leta 1915, o kateri smo mislili, da jo je Evropa po krvavi moriji že prebolela. Grossova kritika JVE je ostra in implicira nujno varuštvo zanemarjene JVE po veliki sosed. Kar prinaša delo novega, so zanimivi družbeni zaključki na temelju nove nemške ideologije. Gross gleda na družbeni ustroj JVE skozi gosposka, zlato obrobljena očala. Za malega človeka, srednjega kmeta, ki tvori družbeni temelj demokracije, dr. Gross nima razumevanja. Bolj kot srednji kmet, „ki dela za denar“, mu je pri srcu „idealistični“ veleposestnik. Tu se križata avtorjeva ideološka dinamika z dinamiko našega osvobojenja. Saj je prav zanemarjeni srbski mali kmet leta 1912 prijel za orožje, pregnal tuje oblastnike in veleposestnike ter si s svojo krvjo zagotovil državni in narodni obstoj. Enako je veljal tudi osvobodilni boj Slovencev v prvi vrsti tuji veleposesti; ker le tako je bila mogoča narodna svoboda malega človeka na demokratičnem družbenem temelju. Dr. Gross smatra očitno tak poljedelski ustroj za gospodarsko in družbeno zmoto, nam pa ne preostane drugo, ko da v tej zmoti, ki nam je prinesla narodno svobodo, še nadalje vztrajamo.

Jože Kerenčič

Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih gorah

Odkod so lastniki? Z ozirom na bivališče vseh 1417 lastnikov celotne produktivne površine v Jeruzalemskih gorah, ločimo sledečih šest skupin:

1. 733 lastnikov iz naselij v Jeruzalemskih gorah;
2. 468 lastnikov iz 87 naselij v sosednjih kmečkih predelih in sicer iz 47

naselij na Murskem polju, 17 naselij spodnjih Slov. goric, 11 naselij spodnjega Dravskega polja in 12 naselij Medmurja;

3. 98 lastnikov iz Ormoža in Ljutomera (Ormož 36, Ljutomer 62);

4. 61 lastnikov iz 23 naselij ostale Slovenije in sicer (v oklepajih število lastnikov): Ptuj (7), Hajdina pri Ptuj (2), Dornova (1), Cirkovci (1), Negova (1), Goričane (1), Slatina Radenci (1), Gornja Radgona (9), Beltinci (1), Črenšovci (1), Murska Sobota (1), Maribor (18), Studenci pri Mariboru (1), Razvanje pri Mariboru (1), Gornja Kungota (1), Slovenska Bistrica (1), Gornja Polskava (2), Grobelno (1), Celje (2), Zavodnja pri Celju (1), Rogaška Slatina (1), Šmarje pri Jelšah (1), Ljubljana (4), Stari trg pri Rakeku (1);

5. 16 lastnikov iz 11 naselij v ostalih pokrajinah države in sicer (v oklepajih število lastnikov): Čakovec (1), Varaždin (1), Vinica (1), Vsi sveti (2), Zagreb (5), Karlovac (1), Vukovar (1), Novi Sad (1), Subotica (1), Beograd (1), Devdelija (1);

6. 41 lastnikov izven naše države in sicer (v oklepajih število lastnikov) iz bivše Avstrije (36), Italije (1), Češkoslovaške (2), Holandske (1) in Združenih severnoameriških držav (1).

Podrobna struktura.⁶⁾ Ormoški in ljutomerski meščani imajo zemljo v vseh kat. občinah Jeruzalemskih goric razen v Lačavesi; nekateri lastniki imajo zemljo v eni, drugi v dveh ali v več kat. občinah, deloma je to v zvezi s celotno površino zemlje, ki jo imajo posamezni lastniki v Jeruzalemskih gorica. Podrobneje je razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost v ha	Število	Ima zemljo v								
		1 k. o.	2 k. o.	3 k. o.	4 k. o.	5 k. o.	6 k. o.	7 k. o.	8 k. o.	9 k. o.
do 1 ha	27	27	—	—	—	—	—	—	—	—
1— 2 ha	12	11	1	—	—	—	—	—	—	—
2— 5 ha	26	16	10	—	—	—	—	—	—	—
5—10 ha	12	8	2	1	1	—	—	—	—	—
10—20 ha	10	2	2	1	5	—	—	—	—	—
nad 20 ha	11	2	2	2	2	1	—	—	1	1
skupno	98	66	17	4	8	1	—	—	1	1

Ormoški in ljutomerski meščani imajo v Jeruzalemskih gorica 901.9 ha ali 14.32 % vse produktivne zemlje; oni so lastniki 128.0 ha (7.40 %) vseh njiv, 70.8 ha (10.59 %) travnikov, 52.4 ha (10.68 %) vrtov, 260.9 ha (19.14 %) vinogradov, 68.4 ha (14.26 %) pašnikov, 315.8 ha (20.84 %) gozdov, 5.4 ha (10.09 %) stavbišč. Sorazmerno največji delež imajo pri celotni površini gozdov in vinogradov, najmanjši pri njivah.

⁶⁾ Nekatera zemljiška gospodarstva s sedežem v Jeruzalemskih gorica imajo zemljo tudi v sosednjih kmečkih predelih. Zavoljo izrednih medsebojnih odnosov bomo prikazali prvo in drugo skupino nazadnje.

Med 27 lastniki, ki imajo v Jeruz. gorica h zemlje v velikosti do 1 ha, jih je le 7 brez vinograda, vsi ostali imajo vinograd; vinograd prevladuje saj meri nad polovico vse zemljiške površine teh lastnikov.

Med 12 lastniki z velikostjo od 1 do 2 ha so trije brez vinograda; tudi tukaj prevladuje vinograd (nad $\frac{2}{5}$ vse lasti), sledi gozd ($\frac{1}{5}$) nato njive.

Med 26 lastniki z velikostjo od 2 do 5 ha je le eden brez vinograda; vinograd izrazito prevladuje, saj je skoro polovica vse lasti vinogradna, četrtna pa gozda.

Med 12 lastniki z velikostjo od 2 do 5 ha je le eden brez vinograda; največ imajo ti lastniki gozda (skoro tretjino), vinograda pa četrtno vse svoje lasti.

Med 10 lastniki z velikostjo od 10—20 ha in 11 z velikostjo nad 20 ha vsi vinograde in sicer vinograd prevladuje pri posameznikih v 6 (pri skupini 10—20 ha) odnosno v 5 primerih (pri skupini nad 20 ha), pri ostalih pa prevladuje gozd; saj je vinograda skoro tretjina odnosno četrtna, gozda pa tretjina, odnosno dve petini vse lasti teh 10 odnosno 11 lastnikov.

11 zemljiških lastnikov iz Ormoža in Ljutomera ima v Jeruzalemskih gorica h več zemlje kakor vseh 87 ostalih lastnikov, ki imajo vsak do 20 ha zemlje. Največ ima grofica Wurmbrandt iz Ormoža (161.1 ha), od tega 77.1 ha gozda, 29.6 ha vinograda), slede dr. Varda Charlota iz Ljutomera (110.2 ha, od tega 61.2 ha gozda, 13.3 ha vinograda, 15.5 ha travnikov), Krainz Alojz iz Ljutomera (69.6 ha, od tega 28.5 ha gozda, 16.4 ha vinograda), Zemljič F. I. iz Ljutomera (43.6 ha, od tega 18.7 ha vinograda), Michelitz L. O. I. iz Ljutomera (39.3 ha od tega 16.1 ha vinograda), Veselič I. B. iz Ormoža (35.4 ha, od tega 13.6 ha vinograda), cerkev in župnišče iz Ljutomera (26.2 ha, od tega 13.6 ha vinograda), Ljutomerska občina (24.1 ha, od tega 8.3 ha gozda, 5.5 ha vinograda); nad 20 ha pa imajo tudi Ozmec G. Št. iz Ormoža, Okrajna posojilnica iz Ormoža in Žitek M. F. iz Ljutomera.⁷⁾ — Glej str. 184.

61 lastnikov iz 23 naselij (vasi, trgov in mest) širom Slovenije ima zemljo v vseh kat. občinah Jeruz. goric, razen v Ilovcih; nekateri lastniki imajo zemljo v eni, drugi v dveh in več kat. občinah, kar je podrobneje razvito v sledeči preglednici:

Velikost	Število	Ima zemljo v						
		1 k. o.	2 k. o.	3 k. o.	4 k. o.	5 k. o.	6 k. o.	7 k. o.
do 1 ha	15	15	—	—	—	—	—	—
1— 2 ha	11	9	2	—	—	—	—	—
2— 5 ha	20	17	3	—	—	—	—	—
5—10 ha	11	9	2	—	—	—	—	—
10—20 ha	2	1	1	—	—	—	—	—
nad 20 ha	2	—	—	—	—	1	—	1
skupno	61	51	8	—	—	1	—	1

Med vsemi 61 lastniki jih je le 7 brez vinograda, in sicer 2 v skupini do 1 ha, 3 v skupini 1—2 ha, 1 v skupini 2—5 ha, 1 v skupini 5—10 ha. Vinograd prevladuje, saj je vinogradne tri petine vse zemlje teh lastnikov (do 1 ha), odnosno čez tretjino (v skupinah 1—2 ha, 2—5 ha, 5—10 ha, 10—20 ha, nad 20 ha). Ti lastniki imajo v Jeruzalemskih gorica 274.6 ha ali 4.36 % vse produktivne zemlje; oni imajo 48.2 ha (2.78 %) vseh njiv, 24.6 ha (3.68 %) travnikov, 33.6 ha (6.84 %) vrtov, 97.3 ha (7.14 odst.) vinogradov, 24.5 ha (5.10 %) pašnikov, 44.5 ha (2.94 %) gozdov, 2.0 ha (3.80 odst.) stavbišč. Sorazmerno najbolj so ti lastniki udeleženi pri lastništvu vinogradov, najmanj pri njivah.

Največ ima Pongratz Guido iz Dornove⁷⁾ (47.2 ha, od tega 20.8 ha vinograda); slede Fürst Konrad iz Ptuja (41.2 ha, od tega 9.8 ha gozda, 9.2 ha travnikov, 7.6 ha vinograda), Spodnještajerska Ljudska posojilnica, Maribor, (13.1 ha, od tega 3.7 ha vinograda, 3.3 ha gozda), Halbert Kurt iz Maribora (10.9 ha, od tega 4.03 ha vinograda). Ti štirje lastniki imajo dve petini, ostalih 57 lastnikov širom Slovenije pa tri petine celotne pripadajoče površine.

Največ zemlje med temi lastniki imajo oni iz Maribora (po številu 18); so lastniki 76.6 ha površine, od tega 27.7 ha vinograda, lastniki iz Ptuja (skupno jih je 7) imajo 58.0 ha površine, od tega 14.0 ha vinograda, 12.8 ha gozda, 11.2 ha travnikov, lastniki iz Gornje Radgone (po številu 9) pa imajo 35.3 ha površine, od tega 15.4 ha vinograda. Je torej mariborska, ptujska in gornjeradgonska meščanska gospoda občutno udeležena v lastništvu zemlje v Jeruzalemskih gorica. Imena kakor Ostapavitz, Ornigg, Wegscheider, Sölch, Blumenau, Schrauke, Wadnou, Zorzini, Clotar Bouvier, Hälbert, Fürst, Pongratz pa povedo še to, da je mnogo te gospode tuje krvi.

16 lastnikov iz 11 naselij v ostalih pokrajinah države (izven Slovenije) ima zemljo v 11 kat. občinah (Kog, Vitan, Lačaves, Vuzmetinci, Kajžar, Sv. Miklavž, Plešivec, Brebrovnik, Ivanjkovci, Libanja, Litmerk); večina med njimi ima zemljo le v eni kat. občini, podrobneje je to razvidno iz prve preglednice na str. 185.

Med vsemi 16 lastniki so le trije brez vinograda, in sicer 2 lastnika v skupini do 1 ha, 1 pa v skupini 2—5 ha. Vseh ostalih 13 lastnikov ima v Jeruzalemskih gorica vinograde in je skoro tretjina vse zemlje teh lastnikov v Jeruzalemskih gorica vinogradne. Teh 16 lastnikov ima v Jeruzalemskih

⁷⁾ Pri tem je potrebno upoštevati še to, da imajo ti lastniki zemljo tudi drugod; tako ima n. pr. po podatkih zbranih v knjigi A. Prepeluh: Naš veliki socialni problem Agrarna reforma (Ljubljana 133) grofica Wurmbrandt v Sloveniji 578.0 ha zemlje, od tega 166.0 ha obdelovalne in 397.2 ha gozda; Krainz Alojz iz Ljutomera pa ima v celoti 269.6 ha, od tega 67.2 ha obdelovalne zemlje in 192.4 ha gozda.

⁸⁾ V vsej Sloveniji pa ima Pongratz Guido 485.6 ha zemlje, od tega 211.8 ha obdelovalne in 249.1 ha gozda. (Glej A. Prepeluh.)

Velikost	Število	Ima zemljo v		
		1 k. o.	2 k. o.	3 k. o.
do 1 ha	5	5	—	—
1— 2 ha	3	2	—	—
2— 5 ha	7	6	—	1
5—10 ha	—	—	—	—
10—20 ha	—	—	1	—
nad 20 ha	1	1	—	—
skupno	16	14	1	1

goricah 62.5 ha ali 0.99 odst. vse produktivne zemlje, oni imajo 8.1 ha (0.47 odst. vseh) njiv, 5.5 ha (0.82 odst.) travnikov, 8.8 ha (1.80 odst.) vrtov, 19.1 ha (1.41 odst.) vinogradov, 4.0 ha (0.84 odst.) pašnikov, 16.3 ha (1.08 odst.) gozdov, 0.6 ha (1.17 odst.) stavbišč. Sorazmerno največji delež imajo pri celotni površini vrtov in vinogradov, sorazmerno najmanjšega pri njivah.

Grof Bonbeles iz Vinice ima v Jeruz. gorica več zemlje kakor vseh ostalih 15 lastnikov te skupine, on ima tri četrtine vseh vrtov te skupine, tri četrtine vinogradov, polovico gozdov. Njegovo zemljišče v Jeruz. gorica meri 33.7 ha, od tega vinograda 12.6 ha, gozda 8.2 ha, vrtov 6.5 ha.⁹⁾

41 lastnikov izven naše države ima zemljo v vseh kat. občinah Jeruz. goric, razen v k. o. Jastrebcu, Kog in Litmerku; nekateri med njimi imajo zemljo v eni, drugi v dveh in več kat. občinah. Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost	Število	Ima zemljo v						
		1 k. o.	2 k. o.	3 k. o.	4 k. o.	5 k. o.	6 k. o.	7 k. o.
do 1 ha	5	5	—	—	—	—	—	—
1— 2 ha	3	3	—	—	—	—	—	—
2— 5 ha	7	5	2	—	—	—	—	—
5—10 ha	6	6	—	—	—	—	—	—
10—20 ha	7	4	2	—	1	—	—	—
nad 20 ha	13	3	3	5	1	—	—	1
skupno	41	26	7	5	2	—	—	1

Teh 41 lastnikov izven države ima v Jeruzalemskih gorica 596.5 ha ali 9.48 odst. celotne produktivne površine; oni imajo 81.5 ha (4.71 odst. vseh) njiv, 44.3 ha (6.62 odst.) travnikov, 70.1 ha (14.28 odst.) vrtov, 233.5 ha (17.13 odst.) vinogradov, 45.9 ha (9.57 odst.) pašnikov, 117.1 ha (7.75 odst.)

⁹⁾ Grof Bonbeles ima ogromne površine zemlje tudi drugod, predvsem na Hrvaškem.

gozdov, 4.1 ha (7.69 odst.) stavbišč. Sorazmerno najbolj so udeleženi pri celotni površini vinogradov (saj so lastniki skoro petine vse vinogradne površine v Jeruz. goricah, odnosno je skoro polovica vse njihove lasti vinogradna), vrtov, najmanj pa pri njivah.

Med njimi ima 5 lastnikov zemlje vsak do 1 ha, vsi vinograde. Štirje med njimi so iz Gradca, eden iz Leibniza, vsi iz bivše Avstrije.

Med 3 lastniki z velikostjo 1—2 ha v Jeruzalemskih goricah je eden brez vinograda. Vsi so iz bivše Avstrije.

Imena kakor Polanec, Mikl, Zavratnik, Senekovič, Kreps pričajo, da so nekateri med temi lastniki naše krvi.

Med 7 lastniki z velikostjo 2—5 ha imajo vsi v Jeruzalemskih goricah vinograde; vinograd meri skoro polovico vse površine zemlje teh lastnikov. Eden med lastniki je iz Italije (Chiozza — Trst), eden iz USA (Kovačič — Chicago; izseljenec!), ostali so iz bivše Avstrije, razen enega (Janžek — Dunaj) vsi tuje krvi.¹⁰⁾

26 lastnikov, ki imajo vsak nad 5 ha zemlje v Jeruzalemskih goricah, a jih je 23 iz bivše Avstrije, 2 iz Češkoslovaške, 1 iz Holandske imajo skupno 568.4 ha zemlje, od tega 220.8 ha samo vinograda, torej nad polovico tega, kar imajo vsi lastniki, ki bivajo v Jeruz. goricah (ti imajo 415.7 ha vinograda!).

Med temi lastniki izven države imajo: 6 vsak po 5—10 ha (med njimi 2 samostana iz Gradca), 7 vsak po 10—20 ha, 13 lastnikov pa ima vsak več kakor 20 ha zemlje v Jeruzalemskih goricah.

Benediktinski samostan Admont ima v Jeruzalemskih goricah 93.1 ha zemlje, od tega 34.3 ha vinograda, 23.7 ha gozda, 14.6 ha njiv. Med ostalimi lastniki iz bivše Avstrije imajo zemlje: Sigmunt — Dunaj 39.8 ha, od tega 10.5 ha vinograda, 10.9 ha gozda; Hinze Fr. — Haleim 38.7 ha, od tega 7.0 ha vinograda, 10.3 ha vrtov, 12.6 ha gozda; Kodolitsch — Radgona 37.5 ha, od tega 18.6 ha vinograda, 9.9 ha njiv; Sekovska škofija 30.5 ha, od tega 14.6 ha vinograda; Schenkel Th. — Gradec 26.2 ha, od tega 6.9 ha vinograda; Samostan Rein pri Gradcu 25.8 ha, od tega 13.8 ha vinograda; Kleinoscheg — Gösting pri Gradcu 24.1 ha, od tega 10.8 ha vinograda; Dominikanski konvent — Gradec 20.8 ha, od tega 10.1 ha vinograda; Pferer — Gradec 20.1 ha, od tega 8.5 ha vinograda. Grofica Luchessi — Palli iz Holandske ima v Jeruzalemskih goricah 26.0 ha zemlje, od tega 8.4 ha vinograda, 9.2 ha gozda; Trautmansdorf iz Češkoslovaške ima 24.9 ha, od tega 12.2 ha vinograda; Pitter iz Češkoslovaške pa 21.3 ha, od tega 7.1 ha vinograda, 6.3 ha gozda. Vseh 13 lastnikov, ki bivajo izven naše države in ima vsak v Jeruzalemskih goricah več kakor 20 ha zemlje, imajo skupno 428.7 ha, od tega

¹⁰⁾ Med temi lastniki naše krvi so nekateri izseljenci iz Jeruzalemskih goric.

162.7 ha vinograda, 85.7 ha gozda, 63.6 ha njiv, 47.4 ha vrtov. To samo v Jeruzalemskih gorica¹¹⁾

7 lastnikov iz bivše Avstrije ima v Jeruzalemskih gorica¹¹⁾ zemlje vsak po 10—20 ha. Pri vseh izrazito prevladuje vinograd (saj meri skoro polovico vse njihove zemlje). Med temi 7 lastniki sta 2 z Dunaja (Hoffmann, Wolf), 2 iz Gradca (grof Korynski, Kleinscheg), po 1 iz Wildona (grof d' Avernas), Kindberga (Bauman) in Solnograda (vojvoda Arenberg). Skupno imajo 93.3 ha, od tega 42.9 ha vinograda.

Tudi pri 6 lastnikih iz bivše Avstrije, od katerih vsak ima v Jeruzalemskih gorica¹¹⁾ 5—10 ha, prevladuje vinograd. Vsi imajo v Jeruzalemskih gorica¹¹⁾ 46.3 ha, od tega 15.2 ha vinograda. Med njimi so 4 individualni lastniki (Leschnig, Sterr, Eder, Safin de Corpon) in 2 samostana (minoriti — Graded, Gratwein — Graded).

Med vsemi lastniki (36) iz bivše Avstrije ima 5 samostanov in 1 škofija v Jeruzalemskih gorica¹¹⁾ skupno 182.0 ha produktivne zemlje, od tega 78.6 ha vinograda, 35.6 ha gozda, 27.7 ha njiv. Ostali lastniki iz Gradca (12) imajo v Jeruzalemskih gorica¹¹⁾ 95.2 ha zemlje, od tega 33.9 ha vinogradov, 18.6 ha gozda, 13.5 ha vrtov; oni z Dunaja (7) pa imajo 86.6 ha, od tega 29.6 ha vinograda, 22.1 ha gozda.

Zemljiški lastniki iz Ormoža in Ljutomera, ostale Slovenije, ostalih pokrajin države in izven države imajo torej sledečo produktivno površino zemlje v Jeruzalemskih gorica¹¹⁾, izraženo v ha odnosno odstotkih celotne površine posameznih kultur:

Kulture	Ormož-Ljut.		Ostala Slov.		Ostala drž.		Izven države		Skupno	
	ha	0/0	ha	0/0	ha	0/0	ha	0/0	ha	0/0
njive	128,0	7,40	48,2	2,78	8,1	0,47	81,5	4,71	265,8	13,36
travniki	70,8	10,59	24,6	3,68	5,5	0,82	44,3	6,62	145,2	21,71
vrtovi	52,5	10,68	33,6	6,84	8,8	1,80	70,1	14,28	165,0	33,60
vinogradi	261,0	19,14	97,3	7,14	19,1	1,41	233,5	17,13	610,9	44,82
pašniki	68,4	14,26	24,4	5,10	4,1	0,84	45,9	9,57	142,8	29,77
gozdovi	315,8	20,84	44,5	2,94	16,3	1,08	117,1	7,75	493,7	32,61
stavbišča	5,4	10,09	2,0	3,80	0,6	1,17	4,1	7,69	12,1	22,75
skupno	901,9	14,32	274,6	4,36	62,5	0,99	596,5	9,48	1835,5	29,15

¹¹⁾ Ti lastniki imajo zemljo tudi drugod. Za nekatere je znano, da imajo samo v Sloveniji: Samostan Admont skupno 497.3 ha, od tega 323.0 ha obdelovalne zemlje, 132.3 ha gozda; Kodolitsch 362.1 ha, od tega 104.7 ha obdelovalne zemlje in 242.1 ha gozda; Trautmansdorf 599.1 ha, od tega 227.8 ha obdelovalne zemlje in 344.3 ha gozda. (Glej A. Prepeluh.)

Velikost zemljišč in število lastnikov je razvidno iz sledeče preglednice:

	do 1 ha	1—2 ha	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	nad 20 ha	Skupno
Ormož—Ljutomer	27	12	26	12	10	11	98
ostala Slovenija	15	11	20	11	2	2	61
ostala država	5	3	7	—	—	1	16
izven države	5	3	7	6	7	13	41
skupno	52	29	60	29	19	27	216

Oni imajo sledečo produktivno površino zemlje v Jeruzalemskih gorica, izraženo v ha:

	Velikost zemljišča v Jeruzalemskih gorica						Skupno
	do 1 ha	1—2 ha	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	nad 20 ha	
Ormož—Ljutomer	13,6	15,5	89,9	74,8	137,6	570,5	901,9
ostala Slovenija	9,2	15,3	64,0	73,6	24,1	88,4	274,6
ostala država	2,5	3,4	22,9	—	—	33,7	62,5
izven države	2,1	4,5	21,6	46,3	93,3	428,7	596,5
skupno	27,4	38,7	198,4	194,7	255,0	1121,3	1835,5

odnosno imajo sledečo površino samo vinograda, izraženo v ha:

	Velikost zemljišča v Jeruzalemskih gorica						Skupno
	do 1 ha	1—2 ha	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	nad 20 ha	
Ormož—Ljutomer	7,8	6,9	37,6	17,4	45,5	145,8	261,0
ostala Slovenija	5,7	6,0	23,3	26,2	7,7	28,4	97,3
ostala država	0,7	1,2	4,6	—	—	12,6	19,1
izven države	1,2	2,1	9,4	15,2	42,9	162,7	233,5
skupno	15,4	16,2	74,9	58,8	96,1	349,5	610,9

Nastane vprašanje, kakšna so ta razmerja pri lastnikih v Jeruzalemskih gorica in onih iz okoliških kmečkih predelov. (Nadaljevanje sledi)

Popravi! V 1.—2. številki so se vrinile nekatere številčne napake in sicer na str. 27. zadnja vrsta: napačno 128.4 ha, pravilno **121.8 ha**; na str. 30. v razpredelnici: napačno 1014.4 ha, pravilno **895.4 ha**; napačno 895.0 ha, pravilno **901.9 ha**; napačno 162.5 ha, pravilno **274.6 ha**; napačno 16,11 %, pravilno **14.22 %**; napačno 14,21 % pravilno 14,32 %; napačno 2,38 %, pravilno **4.36 %**; na isti strani v vrsti 3. pod razpredelnico: napačno 14,21 %, pravilno **14.32 %**; v razpredelnici na str. 31.: napačno 87.6, pravilno **85.6**; napačno 50.6, pravilno **52.4**; napačno 17.8 %, pravilno **17.43 %**; napačno 10.34 %, pravilno **10.68 %**; napačno 367.3, pravilno **236.8**; napačno 258.9 pravilno **260.9**; napačno 68.8, pravilno **97.3**; napačno 26.95 %, pravilno **24.69 %**; napačno 18.99 %, pravilno **19.14 %**; napačno 5.03 %, pravilno **7.14 %**; na isti strani 3. vrsta pod razpredelnico: napačno 18.99 %, pravilno **19.14 %**.

Nekaj misli k agrarnemu vprašanju

Naša publicistika kaže vedno več zanimanja za probleme vasi. Članki, ki se še raztreseno, a vendar vztrajno javljajo v naših revijah, kažejo pionirskega duha in neustrašne stvarnosti. So prvo znamenje, da se začenja trgati tenčica lažne romantike, ki je doslej zastirala resnično obliko vasi.

Ne more biti dvoma, da se postavlja danes pri nas kakor drugod v Evropi agrarno vprašanje kot politično in gospodarsko vprašanje. Saj skoro ni politične stranke, ki ne bi imela svojega „agrarnega programa“, ki se ne bi obračala do „dobrega kmečkega ljudstva“, da obstojajo celo velike stranke in gibanja, ki se imenujejo naravnost „kmečke“. Ne mislimo razpravljati o politični plati kmečkih gibanj, pribiti hočemo le to, da je le brezkompromisna in temeljita znanstvena analiza v zvezi z neustrašno publicistiko oni granitni temelj, na katerem se lahko gradi zdravo kmečko gibanje. A te analize je pri nas mnogokrat manjkalo.

Pri raziskovanju agrarnega vprašanja je treba postaviti ob izhodišču analizo zemljiških posestnih razmer, saj je zemlja najvažnejša in osnovna prvina agrarne proizvodnje. Taka analiza vodi do velikega sklopa drugih nič manj važnih agrarnih problemov, kakor so problem malega in srednjega kmečkega gospodarstva in njunega odnosa do veleposestva, vprašanje agrarne reforme s posebnim ozirom na veleposestniške gozdove in pašnike, vprašanje zakupnikov, dninarjev itd. Agrarno vprašanje samo je pa še mnogo širše; hoče namreč zajeti in preučiti vse odnose na področju agrarne proizvodnje, kakor vprašanje nesorazmerja med cenami industrijskih in agrarnih proizvodov, ki je najbolj kričeče za časa krize, vprašanje kreditiranja agrarne proizvodnje, zadružništva, agrarne politike vlade in drugih javnih faktorjev glede davkov, carin, železniških prevoznih tarif, izgraditve prometnih prog itd. Šele vsestranska analiza vseh teh vprašanj nam daje točno sliko o naših agrarnih odnosih in omogoča pravilno izbiro leka.

V središču preučevanja agrarnega vprašanja mora biti vsekakor ekonomika srednjega in malega kmečkega gospodarstva, saj je agrarna struktura Slovenije — ako izvzamemo gozdove in planinske pašnike — pretežno malo-posestniška. Analiza malega in srednjega kmečkega gospodarstva bi prav kmalu odkrila ekonomske vzroke propadanja našega kmeta. V okviru male in srednje kmečke posesti se ne morejo racionalno primeniti znanstvene in tehnične pridobitve našega stola: traktorji, stroji za žetev, silosi, centralne kleti za kletarjenje itd., radi tega tudi naš kmet ni sposoben za konkurenco na svetovnem tržišču. Tehnična zaostalost se zrcali tudi v neprimerno težkem, a obenem tako malo plodovitem kmečkem delu. Časovne študije bi točno pokazale, da vsa kmečka družina mnogo dela, a da je delo samo zelo neracionalno razdeljeno. Koliko časa in truda se zgubi za to, da dnevno prodaja po

nekoliko litrov mleka, ali pa koliko se porabi za prevoz gnojil in poljedelskih proizvodov, zato ker je posestvo skrajno razdrobljeno (pogosto leži gozd po nekoliko ur daleč!). Za uspešno živinorejo so potrebni pašniki in gozdovi, a ti so pogostoma v rokah veleposestnikov, brez njih kmečko gospodarstvo propada. Podatki o brutto-donosu v naturi kmečkega gospodarstva bi pokazali nizko stopnjo donosnosti kmečkega dela, ako bi jih pa preračunali v denar, bi dobili še poraznejšo sliko. Ako bi pa celo te številke delili s številom delovnih ur, ki jih vsa kmečka družina vложи v svoje delo, bi dognali, da je kmečko delo še mnogo slabše plačano kakor to določa Zakon o minimalnih mezdah... Domača obrt je naravno dopolnilo kmečkemu delu, to pa je že davno uničila mestna industrija. Namesto tega mora kmet v zimskem času prodajati dolg čas. Taki in podobni so problemi, ki čakajo „odkritja“, razprav in razgovora.

Ako govorimo o agrarnem vprašanju, ne mislimo pri tem zgolj na ugotovitev dejanskega stanja, čeprav je že to velik korak naprej, ampak hočemo s tem poudariti potrebo spremembe agrarnih razmer. S tem pa se vsekakor pomaknemo na politično areno. Sicer pa tudi drugače biti ne more. Saj ravno analiza teh odnosov nazorno pokaže potrebe njih spremembe. Iz potrebe po novi ureditvi agrarnih razmer izvira tudi politična aktivnost agrarnih proizvajalcev — srednjih in malih kmetov, bajtarjev, dninarjev itd. Ako ta politična aktivnost še danes ni velika, predstavlja vsekakor veliko latentno silo, ki jo bo lahko sprožila ustrezna politična situacija. Jasno je, da je danes kmečko gospodarstvo resno ogroženo in ker kmet svoje ogrožene domačije ne more braniti z gospodarskimi sredstvi, seže po sredstvih političnega boja. V tem je najgloblji vzrok politične aktivnosti našega kmeta. Ako hoče neka politična skupina resno skrbeti za potrebe kmeta, mora dobro poznati tegobe, v katerih se nahaja kmečko gospodarstvo. Osvoboditi kmečko gospodarstvo vseh spon, ki ga tiščijo, odstraniti vse činitelje, ki ga zadržujejo v svojem gospodarskem razmahu, to je prava kmečka politika. Iz tega vidika moramo gledati na boj proti kartelom in trustom, ki z visokimi monopolnimi cenami onemogočajo gospodarski dvig kmečkega gospodarstva, boj proti velikim posredovalcem, ki s prenizkimi nakupnimi cenami naravnost izrabljajo malega in srednjega kmeta, boj proti lažnemu združništvu, za popolno agrarno reformo itd.

Agrarno vprašanje, kot vprašanje spremembe agrarnih razmer se pojavlja v zgodovini v zvezi z vsestransko dejalnostjo kmečkih množic ob velikih prelomnicah društvenega razvoja. Ne more biti dvoma, da živimo tudi danes v dobi velike prelomnice v razvoju družbe, saj mora biti vsakemu očitno nesorazmerje med ogromnimi proizvodjalnimi možnostmi našega gospodarstva in njegove stvarne utesnjenosti.

Ta doba je polna najraznovrstnejših nasprotij. Eno izmed velikih naspro-

tij je med agrarno proizvodnjo in industrijo, ki dobi vidnega izraza v nasprotju med mestom in deželo. To nasprotje izvira iz onih davnih časov, ko se je iz dotedaj enotne, čeprav primitivne proizvodnje začela ločiti obrt kot skupina posebnih poklicev in se polagoma začela zbirati v posebnih strnjenih naselbinah, praoblikah bodočih mest. Organska povezanost med obema velikima področjema je vsekakor ostala, saj je obrt navezana na agrikulturo po surovinah in živilih, ki jih od tam dobiva, na drugi strani pa je dežela zainteresirana na izdelkih obrti. Ravno v tem je bila dana možnost velikega napredka same agrikulture, ker jo je obrt mogla zalagati z vedno boljšim in dovršenejšim orodjem. Vendar se je obrt vsled nekih specifičnih naravnih pogojev hitreje razvijala kakor agrarna proizvodnja. Obrt deluje lahko ne glede na letni čas in vremenske neprilike — medtem ko mora poljedelec s svojim delom pogostoma prenehati. Obrt je mogoče osredotočiti na razmeroma majhnem prostoru, medtem ko je agrarna proizvodnja razdrobljena po nepreglednih predelih. V obrti je kaj lahko izvedljiva nadaljnja delitev dela, specializacija, medtem ko je specializacija v agrarni proizvodnji mnogo težje izvedljiva, če se pa izvede preko neke meje, izpodkoplje naravno plodnost zemlje. Saj je še danes malo in srednje kmečko gospodarstvo prav komplicirana kombinacija raznih panog agrarne proizvodnje: poljedelstva, živinoreje, gozdarstva, pogostoma še sadjarstva in vinogradništva.

Mesta kot zunanji izraz osamostaljene obrti so se razvijala v pospešenem tempu in daleč prehitevala zaostalo agrarno okolico. Vsled svoje organske povezanosti s podeželjem so začela to podeželje najprej ekonomsko izkoriščati, potem pa še politično obvladovati. To in tako razmerje se je ohranilo vprav do današnjih dni ter se v sedanosti še celo usodno stopnjevalo. Če je v zgodnjem srednjem veku podeželje moglo politično obvladati mesto, je bilo to mogoče le izjemoma, vsled slabotnega razvoja mest in le za kratko dobo. Čim so se mesta nekoliko okrepila, so brez izjeme in povsod gospodarsko izkoriščala podeželje s svojimi monopolnimi cenami, z davki, s celovstvom, preko trgovine in oderuštva. Gospodarski okrepitvi je sledila tudi politična. Zapadnoevropski fevdalizem, ki je krepko koreninil v podeželju, je v mestih kaj kmalu usahnil, saj so si znala priporiti važne politične privilegije ter so postala s svojim bogastvom in tehnično premočjo temeljne opore velikim monarhijam novega veka. V mestih se je rodil tudi novi gospodarski in družabni red, ki se tudi imenuje „meščanski“.

Iz obrti se je razvila velika moderna industrija, nasprotje med industrijo in poljedelstvom je pa dobilo prav kričečo obliko ne le v nasprotju med zaostalim podeželjem in milijonskimi velemesti, ampak tudi med razvitimi industrijskimi in zaostalimi agrarnimi državami, polkolonijalnimi in kolonijalnimi deželami. Premoč industrije prihaja do izraza v ogromni njeni koncentraciji, v kartelih in trustih, v monopolnih cenah za fabrikate, v njeni agrarni politiki, ki pri političnem osvajanju podeželja misli samo na svoj prid.

Ako je današnja družba do gigantskih razmerij povečala nasprotje med industrijo in agrarno proizvodnjo, je pa hkrati tudi ustvarila one ekonomske in politične prvine, ki omogočajo odpravo tega nasprotja. Moderna industrija je z dosledno primeno znanosti in s pritegnitvijo vseh naravnih pomožnih sredstev dosegla tako višino, da z lahkoto preplavi agrarne dežele z onimi proizvodjalnimi sredstvi, ki bi jim zagotovila prehod na višjo raven in jim omogočila izvedbo tehnične revolucije, ki jo je industrija izvršila že pred 100 leti. Toda to so le možnosti, ki so mrtve, ako manjka človeka, ki bi jih uresničil. Mesto napredka v agrikulturi opažamo danes v nekih deželah celo njeno nazadovanje, propadanje. Takemu „razvoju“ se mora upreti v prvi vrsti kmet, ki to propadanje občuti na lastnem telesu.

Pri tem mu morata pomagati tudi drugi tlačan kartelov in trustov, fizični in duševni delavec.

P R E G L E D

Mariborski »Umetnostni teden« (21. XI. 1938)

Razstava „Brazde“

Klub „Brazda“, naslednik prvega mariborskega umetnostnega društva „Grohar“ je v okviru Umetnostnega tedna 1937 priredil razstavo vseh pomembnejših likovnih umetnikov iz mariborskega kulturnega področja.

Na razstavi je bil najmlajši Franc Golob, doma iz Podravja. Razstavil je le štiri lesoreze, pač premalo, da bi ga mogla spoznati mariborska javnost. Snov simbolično poudarja ter jo prireja svobodno svoji čustveni fantaziji. Vsi štirje listi poudarjajo v prvi vrsti pomen snovi kot take, ideja, ki tiči v predstavljenem predmetu, se izraža tudi v naslovih: „Kažipot“, „Gospa-sveta“, „Popotnik“, „Rože“ itd. V tehničnem in formalnem oziru so listi pregledno komponirani ter izpolnjujejo svoj namen: pokazali so Goloba kot pristno grafično naturo s krepko čustvenostjo.

Jirakova dela so pokazala slikarja na novi razvojni stopnji. Njegovo umetniško iskanje je našlo nove naloge v oblikovanju barve in tona. Ni izključeno, da pomenijo njegove „Plesalke“ eno najboljših del zadnjega časa, zavesten preokret v Jirakovem barvnem študiju. Barvni elementi so postali tako zgoščeni in v celokupni kompoziciji tako vsestransko uravnovešeni, da se kar najintenzivneje prilegajo v vseh svojih tonskih odnosih. Poudarek razgibane množice je dosegel slikar zlasti s ploskvami vrtečih se pestrih kril plesalk, ki jih je v skladu z barvno perspektivo razporedil v prostoru.

Zgradil je enotno, s pomočjo dovolj krepke svetlobe stopnjevano barvno sozvočje, ki naj preveva sliko v celoti. Vidno se je umaknila trdota starejših del. Tudi v ostalih tukajšnjih podobah srečujemo novega Jiraka, slikarja urejenih barv in tonov. To je za njega tem bolj važno, ker sta mu predmet in njegov lik ponajveč izvirala iz občutja realističnih osnov. V kritični distanci do svojih novih prireditev, ki jo čutimo od slike do slike, se Jirak vidno otresa tistega slikarskega balasta, ki je oviral v tej ali oni meri njegovo umetniško hotenje, njegovo pristnost in ljubezen do stvari. Koliko bolj neposredne so danes njegove krajine, koliko tona si je osvojil v portretni „Študiji“! Prava poetična miniatūra je njegov „Mali vrt“. Prijetno ubrana tišina in mirna oddaljenost veje iz takega koščka sveta. Enotnost prostora in tosko vezanih plasti se v slikovitejši obdelavi izraža v zračni „Krajini pod Urško“ in v „Haloški krajini“. V „Močvirju pod Pohorjem“ gre za formacijo gozdnih in močvirnih tal, za študij onih tipičnih lepot naše zemlje, ki jih naše slikarsko oko še ni odkrilo in ki le še čakajo svojega umetnika-poeta. S širšimi potezami je slikar zagrabil barvo in svetlobo v „Drevju v pomladi“. Opojno razpoloženje cvetoče krajine je prevzelo slikarja in mu pomnožilo veselje do dela in njegove poetične snovi. — Tako v portretu („Moj oče“) kakor v figuralni kompoziciji („Bodoča mati“) je čutiti bolj in bolj sorazmernost barvnega in tonskega doživetja, moč podvojene delavnosti in umetnikove notranje sprostitve.

Svojstvenost J. Kosove umetnosti leži manj v formalnem in bolj v snovno-vsebinskem težišču ustvarjanja. Privlačuje ga filozofsko pripovedna vsebina miljeja in socialnega okolja, usoda človeka pod težo vsakdanjega življenja, trpljenje trpkih zemeljskih kreatur in vmes le redki topli žarki umirjene eksistence. Tudi narava mu je produkt človeške usode in zrcalo človeških nagnenj. Skoraj sleherno Kosovo delo je prežeto z izrazito refleksivno in vsebinsko tendenco. Še krajina je klonila pod težo človekove duševne bolesi in njegove zamišljenosti nad stvarstvom: „Jesenska krajina“, „Naše mesto“, „Iz starega pokopališča“. Kosova formalna sredstva so bila in najbrž ostanejo zelo raznolikega značaja. Podreja jih docela vsebinskemu izrazu in snovi. Včasih se naslanja na zgovornost linije in konture, včasih na barvno razpoloženje in tretjič na osvetlitev, metoda kompozicijskega zbiranja je tako vselej odvisna od notranje reakcije na zunanjo pobudo snovi in predmetne vsebine. Skoraj vsaka podoba predstavlja le njej lastni rezimé likovnih „prisposodob“. Kljub vsemu pa lahko rečemo, da je moč Kosovih sredstev v risarsko-linearni vezavi upodobljenega predmeta in ne v slikarskem pojmovanju. Poleg tega je umetnikov vid tako spiritualno kompliciran in nejasen, da ostane na sliki mnogo nedograjenega, neuravnovešenega. V vsem navedenem bi našel vzroke za domnevo, da učinkujejo razstavljeni portretni akvareli pretežno in tehnično neadekvatno. Značilno Kosovo noto prikazujejo v figuri na pr. „Pohabljenec“, „Izčrpan“ in „Profesor St. B.“. Naj-

intenzivnejši vtis zapuščajo na vseh razstavah, ki se jih udeležuje J. Kos, njegove risbe socialne vsebine, v močne konture uklenjene figure, v katerih se najneposredneje izraža. Ne smemo pa izgubiti iz spomina starejših posameznih del, v katerih se Kos tudi v barvi presenetljivo tonsko-subtilno pojavlja in ki prepričujejo gledalca s tako vnemo, kakršno je umetnik želel doseči.

Zoran Mušič, član mladih „Neodvisnih“ v Ljubljani, je razstavil poleg tihožitja „Figurica“ le krajinske slike. Na mariborski razstavi je učinkoval med vsemi kot najizrazitejši kolorist, rekli bi kot najmodernejši z ozirom na formo in tehniko. Mušičeva „Ljublanica“ je v svoji preprostosti in enostavnosti kompozicijskih pripomočkov do kraja študirano in z vso slikarsko fineso pretehtano delo. Tak pejzaž je mogel dozoreti le na podlagi najpristnejšega pokrajinskega doživetja. Razpored barv in ploskev je precizen izraz reproducirane materialne strukture. Mušičev pejzaž pa ni več impresionistična obnova, ki mu je cilj v atmosferi razkrojena površina objektov in pravilna sestava subjektivnega optičnega videza, temveč na samostojne barvne elemente reducirana snovnost je tu zakonita. Barva se veže na barvo radi višje vsebinske enote in radi funkcije, ki jo ima še izven svojega snovno-realističnega pomena kot drugim enakovreden faktor likovne kompozicije. Najkonkretniji primeri so tonsko podobno diferencirana olja „V ogradi“, „Krajina“, „Korčula“, ki izpričujejo čisto Van Goghovski slikarski stil ali vsaj občutje fovistične barvne konstrukcije. Zato se vsebinska vrednost takega dela ne nanaša več niti na vsebino snovi niti na njeno trenutno zunanjost, temveč edinole na tako formo ali obliko, ki snovnemu predmetu s slikarskega stališča docela odgovarja. S slikarskega stališča, to je v pogledu kompozicijskih vrednot in nalog, ki jih zahteva umetniško osnovna podoba ali slika. Snovnost južnjaške pokrajine inspirira na pr. umetnika do takih značilnih oblik luči in sence, tal in bitja, kakršne se ujemajo kot notranje izrazna likovna celota. Mušičev barvno-svetlobni filter odkriva v svojem spektru le določene tone in le iz teh si gradi svojo podobo. Mušič obeta postati na podlagi pokazanih slik zanimiv in samorasel kolorist, ki bo našel najlepše možnosti razvoja.

Sirkovi akvareli dosežajo lažje in pozornejše tone, čistejše v svetlobi kot so bile od početka. Krepki in slikoviti kontrasti pod južnim soncem makedonske pokrajine so mu dali prehvaležno akvarelno snov. Sirkova odlika je tu v svetlobni karakteristiki optičnega videza. Svoje bežne impresije naglo fiksira in jih sveže prenaša v igro lučnih refleksov in senc („Ohrid“, „Tetovo“, „Skoplje“). Na „Bakrskem zalivu“ je najboljše ozadje in perspektivna globina. Impresionistično sta tudi občuteni deli „Škvero“ in „Sv. Marjeta ob Pesnici“. Sirkove ambicije kažejo od razstave do razstave napredek in je želeli, da bi njegov slikarski temperament zadobil odgovarjajočo koncentracijo in poglobitev.

Klasicistično risarski obrisi Stovičkovih plaket v mavcu izražajo ne le dekorativno občutene finese linije, temveč tudi absolutno umevanje plastično-tehničnega grupiranja oblik v reliefu. Stoviček je v svojem žanru portretnih plaket pravi mojster, dasi utegnejo njegove preuglajene forme preiti sčasoma v maniro. Od okrogle plastike je razstavil kipar „Ženski akt“ in „Sedečo ženo“, dvoje salonsko gladkih kompozicij, ujetih v elegantne obrise dekorativnih linij.

Facit razstave je nekje v sredini. Prva skrb naših likovnih krogov pa mora biti, da čim prej pokrenejo akcijo za primerne razstavne prostore.

F. Šijanec

Dr. M. Šnuderl: „Lopovščine“

Trije skeči z epilogom - Režija Joško Kovič

Dramsko delo, ki ga je bila jury nagradila, se ni moglo uprizoriti. Nato je predložil dr. Šnuderl odboru izven konkurence svoje tri veseloigre „Lopovščine“, ki jih je odbor odobril in gledališče z uspehom uprizorilo.

Naša veseloigra nima še danes lastnega obraza. Te revščine je kriva v veliki meri slabotna vitalnost naše družbe, ki prevzema tuje modne oblike brez kritike in brez lastne invencije. Med tujimi dramaturškimi pobudami v preteklosti so najpomembnejše: bidermajerska burka, narodno-tendenčna mladoevropska veseloigra, ki je prišla k nam s češkim posredovanjem, in melodramska alpska burka. Našim odrskim pisateljem omenjene pobude niso bile samo vzori, marveč naravnost vzorci; s tujimi kalupi so prevzemali tudi tujo duhovno formo — tuji smeh, ne da bi se vidno dokopali do svojega humornega in ironičnega nazora. Odrsko tako živa francoska tezna veseloigra je sicer nekaj časa obvladala naš gledališki repertoire, radi naše družbene primitivnosti v pretekli dobi pa je ostala brez vpliva na domačo odrsko proizvodnjo.

Zadnji čas smo importirali še revijalno veseloigro in skeč, dramski obliki, ki sta s svojo salopno gradnjo in neposredno izraznostjo uspevali zlasti v letih povojnega ekspresionizma.

Skeče je imenoval tudi dr. Šnuderl svoje tri vesele enodejanke, dasi to ime prej zavaja kot pojasnuje. Ako izvzamemo prvo „Beli burgundec“, je skečevska samo njih tehnika: na minimum skrčena ekspozicija, ki analitično razgrne konflikt, presenetljiv razplet, skopa karakterizacija in največja ekonomija glede oseb. Kar ostro loči Šnuderlove „Lopovščine“ od angleškega skeča, je njih vseskozi intelektualna konstrukcija in resnost postavljenih konfliktov, dočim je skeč otrok igrine domišljije, lahкотne improvizacije in burleskne invencije, ki pavlihovski prevrača kozle preko vseh navideznih konfliktov. V inventarju stilnih oblik so Šnuderlove drobne veseloigre še najbolj sorodne francoski tezni veseloigri, kakršno je oblikoval početni realizem z Aleks. Dumasom, sinom in njegovimi posnemovalci. Kakor

francoska tezna igra postavlja tudi Šnuderl v svojih enodejankah moralčne zahteve ali probleme, ki jih rešuje na najliberalnejši način. Tudi Šnuderlove igre imajo kot najpomembnejšo osebo — rezonerja, ki kot pisatelj al-terego z ironijo aranguira občinstvo zoper neko zastarelo ali licemersko javno mnenje. Kakor francoske so tudi Šnuderlove drobne tezne veseloigre zgrajene čisto razumsko. Ker so pisane z inteligenco in pogumom, pomenijo lep prispevek za naš veseli gledališki repertoar.

Odrska izvedba ni bila na višini. Režiser J. Kovič se ni mogel odločiti za določeno stilno obliko. Njegovo kolebanje med norčavo burko in ostro po-antirano težno igro ni moglo roditi zaželenega uspeha. Predstava je potekala po izhojenih potih naše tradicionalne veseloigre. Tudi igralska interpretacija, ki je bila poverjena trem vidnejšim članom mariborskega ansambla, ni bila prvovrstna. Gdčna Kraljeva je v „Belem burgundcu“ odpovedala; umetniško je prepričala samo v drugi igri, v „Splavu“. S svežo individualno zamislijo nas je presenetil g. P. Kovič v tretji igri kot notar, drugod si je pomagal z rutino. G. N. Nakrst je ugajal kot nečak v prvi in kot odvetniški pripravnik v tretji igri, kot praktični zdravnik v „Splavu“ je bil učenjaško raztresen in mehkužen.

V. K.

Literarni večer

Literarni večeri opravljajo na naši severni meji poleg nacionalne še pomembno umetnostno-vzgojno nalogo: popularizirajo in podpirajo umet- niško rast v njeni prvotni zakoreninjenosti v domači sredini ter ji tako utirajo pot v narodno umetniško občestvo.

Po uvodni besedi predsednika Um. kluba, književnika dr. I. Šorlija je brala ga. Košutova njegova „Vprašanja“, tipičen primer Šorlijevega salonsko uglajenega, psihološko ilustrativnega realizma. Šorliju je sledil mladi knji- ževnik Ivan Potrč s svojo socialno poudarjeno prozo „Fanikina povest“. Iz njegovega kmetiško lapidarnega jezika je zadihala vzhodno-štajerska pokra- jina s svojo vekovito borbo za zemljo in kruh. Senzacija večera je bil nastop pesnika Vinka Žitnika, orožnika po poklicu, z njegovo žensko nežno liriko. Občinstvo se je vdalo bizarnosti prizora ter napeto prisluhnilo pesniku-orož- niku, ko je v krčevitem zanosu recitiral svoje subtilne, akvarelno čiste in prozorne verze. Književnik R. Rehar je bral svoje cankarsko navdahnjeno prozo „Lepota in resničnost“ in tri pesmi, od katerih je vžgala zlasti „Nezna- nemu“. Ruža Lucija Petelinova je recitala svoje novejšje pesmi. Njen prijetni, krhko se trgajoči alt, njen rimsko rezani obraz je dajal njenim verzom topel, aparten folij. Večer je zaključil književnik dr. Dornik, ki je bral svojo čustveno ubrano prozo in nekaj pesmi.

V. K.

O glasbeni prireditvi v veliki dvorani Uniona dne 26. novembra je poročal že B. Bajuk v 1.—2. šte. „Obzorij“.

Ruža Lucija Petelinova: Žaromil. Maribor 1938. Založba in tisk Podravske tiškarne. M. 8°. 79 str.

Ocenjevalec, ki bo kdaj sistematično, z zadostnim estetskim merilom ter brez neupravičenih izvenstvarnih obzirov, ki se pri nas od kritika pričakujejo in skorajda zahtevajo, pretresel naše mladinsko slovstvo, bo predvsem moral ugotoviti eno: da je to slovstvo presenetljivo enolično in revno tako glede motivov kakor zlasti glede izraznih sredstev. Posebno velja to za delca v dramatski obliki. Razen iger za različne proslave in praznike — ki pa delajo izjemo tudi le deloma — ga skoraj ni tehtnejšega poskusa, ki bi si upal postaviti na oder kaj drugega ko že stokrat prikazani pravljичni svet vil, čarovnic, škrtov, palčkov, divjih mož in raznih njihovih dvojin štirinožnih priveskov. Ali je to prav in v redu, je vprašanje. Živimo v časih, ko pač tudi mladina potrebuje o svetu realnejše slike, ko jo daje „deveta dežela“, če naj ne ostane nepripravljena in nesposobna za težke naloge, ki jo čakajo. In če bi našo mladinsko literaturo ustvarjali ljudje, ki res ustvarjajo, to se pravi, ki zajemajo kot tvorci neposredno iz življenja, ne pa kot epigoni iz druge in tretje roke, bi nedvomno že davno vela v njej bolj realistična sapa. Nočem pa s tem seveda reči, da bi pravljичni svet že kot tak bil sploh neuporabljiv za oder, posebej še za mladinski oder; nekateri momenti ga delajo prav za mladinski oder celo prikladnega: predvsem ravno „pravljичnost“, imaginarnost, ki je blizu in sorodna otroški fantaziji ter ji dopušča neoviran razmah, nič manj pa tudi obilica privlačnih likov, ki nudijo otrokom-igralcem hvaležne in pripravne vloge, zlasti še, ker so jim zaradi svoje ustaljenosti in ostre očitnosti tudi igralsko blizu, tako da jih razmeroma lahko obvladajo. In gotovo je prav v tem tudi glavni vzrok, da se naši mladinski dramatiki ravno pravljичnih motivov tako radi lotevajo in jih s tako vztrajnostjo prirejajo vedno znova. A prav v tem je obenem žal tudi izvor pomanjkljivosti in napak, ki so tem prireditvam pogosto lastne: vse preradi se prireditelji zadovoljujejo z motivi in liki samimi, premalo pozornosti pa posvečajo temu, da bi uporabljene elemente tudi organsko povezali in idejno poglobili ter jim s tem dali življenjsko pomembnost in veljavo. Navadno jim je dovolj, da morejo na oder postaviti vrsto na zunaj učinkovitih prizorov, kajti to, za kar jim predvsem gre, so slikoviti nastopi, so prilike za rajanje in petje, so vile, palčki in njihovo spremstvo — vse drugo jim je več ali manj samo pretveza za to in jim služi samo kot okvir. Zato je večina teh igrice brez organske rasti in zaradi tega seveda tudi brez krvi in življenja.

V polni meri velja to žal tudi za najnovejše delce na tem področju, ki ga je pod naslovom „Žaromil“ napisala Ruža Lucija Petelinova.

Žaromil, vnuk dedka Dobronada, ki ima skromen košček zemlje na Krasu, se žrtvuje za to zemljo, in sicer s tem, da gre kot ujetnik z Burjo; ta namreč obljubi, da se ne bo dotaknila Krasa, dokler bo Žaromil pri njej. Čemu to, tega iz igre ne zvemo in bi tehten in verjeten razlog bilo pač tudi težko navesti. Da bi dečka rešil in ga dobil zopet domov, se zateče dedek Dobronad k škrtom, ki naj bi mu z borovci zasadili Kras, da se bo Burja v njih ujela in njena jeza (če Žaromil uide!) ne bo več nevarna. Škrati to obljubijo, zahtevajo pa za uslugo, da dedek s čarodejnimi jabolki začara vile, ki so se slučajno in nevede zamerile nečimernemu kralju škrtov Činčigaju. Dedek tako dejanje v svojih mislih sicer obsoja, na zunaj pa pogoj vseeno sprejme. Iz dileme, v kateri se s čarodejnimi jabolki nahaja, ga reši srečen

slučaj: dedkov in Žaromilov kozliček Dolgogradec (najvažnejši činitelj v igri) pobaše z rogovi usodna jabolka in jih odnese. Vendar ne k vilam, kakor je bilo dogovorjeno med dedkom in škrti, ampak na grad ob morju, kjer kraljuje gospa Burja s svojimi hčerkami Veternicami in kjer ima ujetega Žaromila. Veternice jabolka pojedjo in se spremenijo v zajčke, kozliček Burji (ki je slučajno pravkar zdoma) še preluknja mehove — nato z Žaromilom pobegneta. Junak igre je s tem rešen in v podzemeljskem gradu kraških vil se srečni zaključek slovesno proslavi; tudi Burja pride na to proslavo (seveda brez mehov) in Žaromilu mora celo obljubiti, da bo odslej delala samo še „dobra dela“ (str. 76)...

Že to ogrodje kaže, da ni v igri nobene vsebinske enotnosti, nobene notranje nujnosti in sploh ne smiselnosti. Dejanje neprestano menjava smer in nositelje (Burja — škrti — vile — Veternice — zopet vile) in edini, ki vse te slučajne, neorganske in pač le zunanemu efektu namenjene sestavine vsaj na zunaj veže, je kozliček, deus ex machina, brez katerega bi se stvar sploh ne premaknila naprej. Obe človeški vlogi, Žaromil in njegov dedek, ki bi morali vsekako stati v ospredju, sta dejansko popolnoma pasivni: vse, kar se zgodi, napravijo zanj drugi. To je usodno tem bolj, ker sta pri vsem tem zamišljeni prav ti vlogi kot nositeljici vodilne misli. Tako je tudi v idejnem oziru igra nedodelana in brez jasnih osnov. Ima sicer vodilno misel, ki naj bi vezala posamezne prizore in dajala vsemu dogajanju smisel in pomen: ljubezen do nesrečne rodne zemlje in žrtvovanje za njeno rešitev, torej brez dvoma misel, ki je vredna obdelave in obenem pripravna, da ustvari iz nje pesnik svetel, močen, prikupen lik dečka-junaka, kakršnega bi človek zlasti v mladinski igri bil vesel. A na kak nemogoč način je pisateljica to misel izvedla, lik takega junaka utelesila! Že v navedbi vsebine smo videli, da je Žaromilova žrtev — izhodišče in jedro vsega — brez psihološke utemeljitve, prav tako pa je tudi brez pravega smisla. Nesmiselno je, če se Žaromil žrtvuje za zemljo s tem, da to zemljo zapusti, namesto da bi na njej vztrajal, zanjo delal, se zanjo boril ter jo z žrtvovanjem svojih moči, svojega napora in svojega poguma branil in ščitil. Samo taka žrtev bi imela smisel, zlasti še, ker gre za borbo z elementarno silo in je jasno, da je ta borba možna (tudi po pesniški logiki možna) samo na en način: ne, da to elementarno silo kakor koli uspavam, ampak edino tako, da njeni moči, ki je neizogibno tu in je človek ne more ne zmanjšati ne uničiti, postavim nasproti svojo lastno moč kot protigravito. In edino v tej obliki bi obdelava tudi odgovarjala zahtevam dramatike. Ali seveda: taka obdelava bi bila možna samo, če bi Žaromil in dedek za junaka tudi imela potrebne lastnosti. Res si sama take lastnosti lastita: polna poguma sta, polna plemenitosti, polna modrosti, a žal vse to samo — v besedah! Njuna dejanja so s temi besedami v jarkem protislovju. Že gori smo videli, da sta brez vsake aktivnosti in da vse, tudi najvažnejše odločitve, prepuščata v izvršitev drugim. Sredstva, s katerimi skušata druge za svoj namen pridobiti, pa so — zahrbtnost, zvijača, prevara, torej tipična sredstva šibkih, manj vrednih natur, ki so preslabe, da bi se borile odkrito, in se zato poslužujejo ovinkov. Če s tega vidika še enkrat pogledamo Žaromilovo žrtev, moramo reči, da ta žrtev sploh tega imena ne zasluži, ker je neiskrena, doprinesena samo pod pritiskom razmer in tako rekoč samo na odpoved. Že takoj, ko Burja Žaromila odvede, začne dedek snovati prevaro, kako bi ga „skrivoma“ (str. 16) spravil zopet domov, s prevaro nato za ta svoj namen pridobi škrate — in ko je tako končno Burja res prevarana (sicer kaj naivno: škrti so, zanašajoč se na dedkovo obljubo, zasadili borovce, kozliček pa je uničil mehove, kar bi lahko napravil seveda brez vsega ostalega), se tudi Žaromil s to prevaro okoristi: v odsotnosti Burje enostavno — zbeži! Ali je tu o žrtvovanju, o pravem, resničnem žrtvovanju sploh mogoče govoriti? Ne — to ni

nikako žrtvovanje, in kdor se na ta način „žrtvuje“, tudi ni nikak junak, najmanj pa junak za mladinsko igro! Pravi junak bi se boril in delal sam, ne pa se zanašal na tujo (in po vrhu še nepošteno) pomoč, bi bil odkrit in možat, in to v vsakem položaju in za vsako ceno, ne pa zahrbtno in poniglavo čakal prve prilike, da se obveznosti, ki jo je prevzel, izmuzne, bi enako, kakor govori, tudi delal, bi — z eno besedo — bil značajan. Žaromil tak junak žal ni. In še manj je to njegov dedek. Pač si ju je pisateljica kot junaka zamišljala, a položila je to junaštvo samo v njune besede, z junaštvom ju je tako rekoč samo dekorirala, ni pa ga znala dati njunemu bistvu. In to je baš tisto, kar je značilno in obenem usodno za delce v celoti: vse je samo za oči in na videz, če pa pogledamo bliže in globlje, se nam vse razgali kot prazno, potvorjeno in nepristno. Igra je brez etosa — ali točneje: njen etos je lažen. Namesto da bi bila slavošpev žrtvujoči se domovinski ljubezni, kakor je nedvomno bil pisateljčin namen, je v resnici, čeprav seveda nehoti, tako rekoč vzgled za — potuhnjenost in ovinkarstvo! Torej za lastnosti in poteze, ki so za dramskega junaka (posebej še v mladinski igri) pač vse prej ko umestne. Ali nismo že itak dovolj bolni od tega žalostnega deleža slabičev?

Ukvarjati se po teh ugotovitvah, ki zadevajo bistvo in jedro igre, še podrobneje s stvarmi drugotnega pomena, kakor so zunanja pesniška oblika, jezik, pravopis in podobno, mislim, da ni potrebno. Tudi vse to je izdelano na splošno le površno, tako površno in ohlapno, da dvoje, troje posameznosti, ki so vmes uspele, sredi ostalega sploh ne prihaja do veljave. —

Izpregovoril sem o delcu obširneje, ko samo na sebi zasluži. Storil pa sem to iz dveh razlogov. Predvsem zato, ker je namenjeno mladini in je kot tako tipičen primer, kako malo se zavedamo, da tudi za mladinsko delo veljajo isti zakoni logike, psihologije itd. kakor za vsako drugo literarno delo in da mora tudi ono biti doraslo obče veljavnim umetniškim kriterijem, če naj sploh ima pravico do obstoja. Ali z drugo besedo: da mora tudi mladinski pisatelj biti umetnik. In morda je na tem področju umetnikova naloga težja ko drugod. Na vsak način pa odgovornejša; kajti otrok je še nepokvarjen čitatelj, zato je zanj slabo literarno delo tem večje zlo: ali mu bo pokvarilo okus in mu zameglilo pogled za pristne vrednote, ali pa ga bo napravilo za knjigo brezbriznega, ker mu bo vzelo do nje spoštovanje in s spoštovanjem vred tudi ljubezen. Vsekako to, da se ravno za mladinsko literaturo brigamo tako malo in jo puščamo brez prave kritike in kontrole ter s tem omočamo, da se v njej neovirano in na široko razrašča kič, ni v redu. To je eno. Drugo pa je to, da je delce izšlo v Mariboru in je tudi kot tako tipičen primer; tudi za mariborska izdanja velja namreč v veliki meri ista ugotovitev kakor za mladinsko literaturo: da je žal visok, nesorazmerno visok odstotek teh izdanj brez kvalitete in zato dejansko brez vrednosti, ker se pošilja v svet brez zadostnih kriterijev in brez potrebnega čuta odgovornosti. Neprijetno je, ugotavljati to tako rekoč pod domačo streho — a če hočemo, da bo vsaj v bodoče bolje, se tej neprijetnosti ne moremo izogniti in se je tudi ne smemo ustrašiti. Do izboljšanja vodi samo ena pot: da skušamo spoznati resnico in da resnico tudi povemo.

Janko Glaser

Knjige Mladinske Matice. Davorin Ravljen: Grajski vrabec; Venceslav Winkler: Hribčev Gregec; Oskar Hudales: Zgodbe o bombažu. Ljubljana, 1938. —

Ustanovitev Mladinske Matice v Ljubljani pred enajstimi leti je bila dogodek, ki ga bo po vsej vrednosti in pomenu mogla pravilno oceniti šele bodoča kulturna zgodovina. Vendar je že sedaj nesporno dejstvo, da je ta ustanova storila za razvoj

slovenskega mladinskega slovstva več, kakor vse druge prejšnje in sedanje založbe skupaj. Izdala je v tem času 41 knjig rednih in 9 knjig izrednih izdaj v skupni nakladi 1.099.900 izvodov. Letošnje knjige so izšle v nakladi 23.000 izvodov in so jih prejeli vsi naročniki mesečnika „Našega roda“ za res skromno in nizko naročnino v 9 obrokih po 250 din. Ta visoka naklada in nizka naročnina daje Mladinski Matici in našemu narodu najlepše izpričevalo kulturne zrelosti in vzbuja občudovanje tudi izven mej Slovenije.

Na čelu letošnjih treh publikacij stoji nedvomno **Davorina Ravljena** pesnitev „**Grajski vrabec**“. Na 46 straneh male osmerke je opisal pesnik in pisatelj, ki je med mladimi čitatelji Mladinske Matice znan že od prej, preprosto, a toplo dojeto zgodbo iz življenja mladega ljubljanskega vrabca. V tekočih in čistih verzih nas seznaja z vrabčevim rojstvom na Gradu, prvim poletom v Tičistan (Tivoli), jesenskim potovanjem z lastavicami do morja, vrnitvijo v Ljubljano in vsemi drobnimi vmesnimi dogodivščinami. V tej preprosti pesnitvi res ni večjih sodobnih vprašanj in posebne globine, zato pa je mnogo iskrene ljubezni do prirode in čuta za vse tisto, kar zanima otroško dušo, saj je delce tudi namenjeno najmlajšim čitateljem publikacij Mladinske Matice. Vendar bo „Grajski vrabec“ nedvomno zanimal tudi mladino in celo odrasle. Knjižico je opremil s podobami akad. slikar **Hinko Smrekar**, in zdi se mi, da založnica za to snov ne bi mogla najti boljšega ilustratorja.

Venceslava Winklerja „**Hribčev Gregce**“ je namenjen mladini od 10. leta dalje. Snov te realistične, a vendar z rahlim nadihom romantike pisane povesti, je zajeta iz časov tlačanstva in turških vpadov na Kranjsko. Winkler opisuje rodbino upornega tlačana Hribca, trdoto grajskega oskrbnika, prihod turškega roparskega krdela, ujetništvo in beg Hribčevega sina Gregca in oskrbnika Andraža Rosenberga ter končno spravo in rešitev iz stisk. Osnova povesti je šablonska; pisatelj se naslanja ves čas na tradicionalno poljudno povest izza tlačanstva, ki je delila svet v dobre tlačane in brezsrčno grajsko gospodo, ne da bi se poglobila v resničnejšo psihološko, socialno in gospodarsko podobo dobe! Vendar je pisana živahno, mestoma celo prav plastično in ima mimo zabavnega tudi poučno in vzgojno jedro. Ilustracije je oskrbel akad. slikar **Maksim Sedej** v svojem znanem stilu, ki je za mlade duše morda premalo živ.

Oskarja Hudalesa „**Zgodbe o bombažu**“ so poučno delo v slogu skoraj lep-slovnega pripovedovanja. Ta slog je posrečen in priklepa čitatelja k snovi od začetka do konca. Ker je snov že sama po sebi eksotična, bo knjiga nedvomno dosegla svoj namen. Hudales nas seznaja s prerijami ob Mississippiju pred priselitvijo Evropecev, ob prvi naselitvi, ob nasaditvi in ob omejitvi pridelovanja bombaža, z bombažnimi nasadi v Braziliji in drugod, bombažno trgovino ter nazadnje industrijo. V teh zgodbah, ki so prepletene tudi s statističnimi podatki, pa pogrešamo zgodovino bombaža, ki bi bila pisatelju nudila prav tako hvaležno in zanimivo snov, mlade čitatelje pa bi seznajala s poglavjem, brez katerega podoba bombaža ni popolna. Prav tako ze zdi, da pisatelj ne pozna podrobneje slovenske tekstilne industrije, zlasti ne mariborske, kateri bi bil moral posvetiti več pažnje kakor jo je n. pr. kitajski. Fonetična pisava tujih imen naj bi bila dodana v oklepajih, ne narobe, in biti bi morala vsaj pravilna, kar ni. Akad. slikar **Fran Mihelič** je oskrbel knjigo preskopo z ilustracijami, ki so za mlade čitatelje v splošnem tudi preveč suhoparne. Tako grafiko more s pridom dojeti le odrasel človek, ki pozna podrobno slikarstvo in njegova pota po kraljestvu novih vrednot.

Radivoj Rehar

Nove knjige

Uredništvo je prejelo:

Mirković Mijo: Flacius. Hrvatska naklada. Zagreb 1938. — 213 str.

Mladinska Matica, Ljubljana 1938:

Ravljen Davorin, Grajski vrabec. Ilustriral Hinko Smrekar. — 46 str.

Winkler Venceslav, Hribčev Gregec. Ilustriral Maksim Sedej. — 79 str.

Hudales Oskar, Zgodbe o bombažu. Ilustriral Fran Mihelič. — 95 str.

Slovenska Matica, knjige za leto 1938:

France Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva od začetka do Zoisove smrti
(5. — zaključni sešitek).

Miško Kranjec, Kapitanovi. Roman.

Pavle Sedmak, Kaplan Martin Čedermac. Roman.

Uredništvo „Obzorij“ prosi vsa cenjena založništva, naj mu pošiljajo knjige v oceno — poročilo.

